

ДУШАН ФАЙЗИ
ЗАРАФШОНИЙ



ИМОМ
АЛ - БУХОРИЙ

*Масъул муҳаррир—Ўзбекистон Фанлар академияси
мухбир аъзоси Б. Валихўжаев*

*Тақризчи — Ўзбекистон халқ шоири
Жуманиёз Жабборов*

Имом оламида Муҳаммад алайҳиссаломнинг қориёрларидан сўнги ўрнида турувчи буюк инсон, улуғ ҳадисшунос Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорийнинг ҳаёти ва илмий-илоҳий фаолияти хусусида шу дамгача Шарқда бирор бадийи асар яратилмаган эди. Таниқли шоир, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Душан Файзи Зарафшоний мазкур бўйлиқни тўлдиришга — имом ал-Бухорийнинг бадийи сиймосини яратишга жазм этиб, ижодининг янги саҳифасини очди.

Муҳаддис олимнинг кечмиш-кечирмишлари, улкан салоҳияти ва шижоатли меҳнати шеърини сатрларга меҳр ила жо этилганки, улар китобхонини бефарқ қолдирмади.

Ф $\frac{4702620201-25}{\text{К} 362(04)-98}$ қатъий буюртма — 1998

ISBN 5—8255—0514—8

© Душан Файзи Зарафшоний.
«Ёзувчи» нашриёти, 1998 й.

МУҚАДДИМА

Мен ул каби бошқа бирор алломани
учратмадим.

Худо уни пайғамбар уммагларининг бе-
заги қилиб яратгандир.

Имом ат-Термизий

Имом ал-Бухорийнинг тенги дунёда
йўқдир.

Ибн Мадийний

Осмоннинг кўк гўмбази остида ҳадис-
шуносликда ва ҳофизликда ул каби бошқа
аллома йўқдир.

Ибн Хузайма

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм

Яна фасли баҳор, Наврўзи олам,
Қирларни безамини зангори гилам.

Дойишувоқ томларда қизғайдоқ базми,
Рангин капалаклар қувнатар кўзни.

Кўклам оғушида қадим Бухоро,
Кўчалар ородир, расталар оро.

Бодом гулларига бурканмиш боғлар,
Ловуллаб ёниши дилларни чоғлар.

Жисналар шилдирар, оҳангги майини,
Дилга ором берар югурган сайини.

Шоҳруд¹ буйларида ям-яшил майса,
Мажнунголлар яшнаб понугин ёйса.

Жозобага кириб шу чоқ навбаҳор,
Жонланмиш оламда не мавжудот бор.

Ариқларда оқар баҳор тошқини,
Сойларни тўлдирар селлар босқини.

¹ Шоҳруд — Бухородан оқиб ўтувчи шоҳарик.

Тарновлар бошида қушлар нағмаси,
Чўноқ чоларида дўмбира саси.

Чўлнинг этаклари қип-қизил атлас,
Мини рангда товланиб ётган банорас.

Атиргул гулчаси — булбул фиғони,
Ошиқ кўнгилларнинг дардли армони.

Мовий уфқларда кўклам жилоси,
Табиатнинг нури, мавжли дунёси.

БИРИНЧИ ҚИСМ

I. БУХОРО

Толғи бошпоқ ёлдусин ёйгани маҳал,
Шарқ осмони шу дам ёришиб ял-ял.

Бухоро бошига ёғиларди нур,
Нур демаким, гўё сочиларди дур.

Наҳорда уйғонган аҳли фуқаро,
Тирикчилик бошлар шу он шаҳр аро...

Не бир тарихларга гувоҳ бу шаҳар,
Неча бир йўсинда аталди магар:

Гоҳида Бумискат, гоҳо Фоҳира,¹
Мадинаг ус-Суфрия, гоҳ Вихара.²

Асрлар губори деворларида,
Мўзинг нафасидир губорларида.

Муаззам Арк эрур қадимий ошён,
Не ошёндинр вале қадим бир жаҳон.

Сиевуш руҳи бор унинг лойида³,
Ҳар гишти, ҳар нақши, ҳар бир жойида.

Мана — ўша майдон, сокин Регистон,
Табаррук маскандир ўша Шаҳристон.

Бир ёқда баҳайбат мадраса, минор,
Бир ёқда мачиту сарой ва бозор.

¹ Қадимий замонларда Бухоро шу номлар билан аталган.

² *Араблар* Мадинаг ус-Суфрия (мис шаҳар), ҳиндлар Вихара деб атаганлар.

³ Бухоро Аркини подшоҳ Сиевуш қурган.

Биров ибодатга шошилар бу чоқ,
Биров дўконларни кезди узоқ...

Шу асно шаҳардан чиқди бир карвон,
Кўзлаган манзили — мулки Хуросон.

Карвонга ҳамсафар борар Абдуллоҳ,
Ёнида: онаси, онаси ҳамроҳ.

Эзгу ниятлари Маккага етмоқ,
Тангри даргоҳини зиёрат этмоқ...

* * *

Ота вафот этиб, иккита ўғлон,
Онанинг илкида қолди шул замон.

Онаки, шунчалар мунис, меҳрибон,
Болаларим дея фидо этар жон.

Ҳам ота эрди-ю, ҳам она эрди.
Иккисига бирдек парвона эрди.

Абдуллоҳ — идрокли, зеҳнда тенгсиз,
Илму маърифатда ҳаваси сўнгсиз.

Ҳадис таълимоти — илоҳий туйғу,
Шу тунғуни туйди, меҳр қўйди у.

Ҳадис ишқи тушиб мурғак дилига,
Борлигини бахш этди унинг йўлига.

Устоз ал-Пойкандий берминди таълим,
Маснадий ҳадисдан маъруф муаллим.

Туну кун баҳелар тинмасли сира,
Абдуллоҳ наздида эди бир зина:

Ал-Муборак ҳамда Ибн ал-Жарроҳ¹,
Шайх Доҳиллий ила «жанн» қиларди тоҳ².

¹ Ҳадис илмида китоб яратган бухоролик олимлар. Абдуллоҳ ул китобларини ёд олган эди.

² Шайх Доҳиллий — ҳадис илмидан Абдуллоҳнинг устози.

Бухородай буюк шаҳри азимда,
Ўтмоқ вақти энди янги тизимга.

Ул билмган ҳадис қолмади, не тонг,
Яна бошланғуси янги баҳсу жанг...

* * *

Карвон пул босади, кўнгироқ саси,
Атрофда ҳансирар баҳор нафаси.

Шу он Абдуллоҳ бурилиб ортига,
Меҳр-ла гиқилди она юртига.

О шера қолмишди энди Бухоро,
Чорбоқлар, работлар, минорлар аро.

Хайр энди, менинг қадрдон шаҳрим,
Сенинг-ла қолмоқда суюнчим, меҳрим.

Ўн олти баҳорим сенинг кўйинингда,
Ҳар на бору йўғим сенинг кўйинингда.

Сенинг йўлларингда қолди изларим,
Изларим демаким, қолди кўзларим.

Кулбаи ғарибда бир субҳ ногоҳ,
Ғойибдан илкимга етди бир нидо.

Кўнгилга қуйилди бир эзгу ният,
Ғангрининг хоҳиши шу бўлди ғоят:

«Оламда неки бор, яхшилик бўлса,
Аҳли авом учун ҳамият қилса.

Бир шам қилиб ёққил иқтидорингни,
Ақду гидрокингни, ҳар на борингни,

Эл-юртга бағишла одлоҳ йўлида,
Эзгулик ато қил инсон дилида».

Шу нидо сафарга бошлади бу чоқ,
Биламан йўлларим йироқдир, йироқ.

Омон бўлсам бир вақт қайтурман, шаҳрим,
Сенинг бошларингдан сочурман меҳрим.

Бу дам ҳайр-ҳўшланиб кетсам-да, бироқ,
Сен қалбим туртида бўлурсан ҳар чоқ.

* * *

Абдуллоҳ сафарга жўнаш олдиан,
Ишқ ҳайрлашти қардонлар билан.

Дусту ёрдинлари печоғи лавиз,
Ашиқса, иккиси дилига лавиз.

Бирини — шаиҳ Доҳилний — қадрон устоз,
Бирини — Фотима — дилбару дилноз.

Ўлим, — деди устод иштин суниб,
Қушида оқлик шафқатин туйиб.

Неки юқдирибман ташна дилинга,
Эзу шаҳодадлар бериб қўлингга.

Илоҳий заковат жиему жонинда,
Наинки жонинда, вале қонинда.

Бугун ягонасан — тенгез, беқийс,
Ҳалие дунёсига сунгези оҳирос...

Дўим адоватини қўлдайди ҳаёт,
Эди мен эмасмен, сен узинг устод.

Мен қулуқ қилдим-у қул бердим сенга,
Сенга тан бердим-у, йўл бердим сенга.

Баҳ ва «жанг»ларда етилдим, не тонг,
Ожизингим билдим, йиқилдим, не тонг.

Бухоро ирфонининг зур маконидир,
Макони демаким, бир уммониидир.

Гарчи илму дониш тонминдир оро,
Торлик қилиш буқун сенга Бухоро.

Бу юк сарҳадларга етмоғини даркор,
Қанча сўқмоқлардан утмоғини даркор.

Файлақус, Арасту — не бир даҳолар,
Зулматни ёритган ақли расолар.

Маккаи Малика — муқаддас даргоҳ,
Иқболнинг та бўлсин ҳам даму ҳамроҳ.

Неки энгунлик бор сенга ёр бўлсин,
Оллоҳнинг узи маалдор бўлсин.

Шу даҳот авиди хаёлини тори,
Абдуллоҳжон! — деди онапзори.

Даббани, меҳрибоним, қўлоғим Сизда,
Бир нима келгани хаёлинингизга?

Ўйганиб қолдингиз, бўлиб паринсон?
Фикру ҳолинингизни банд эди шу он?

Шундан, онажоним, хаёлим кетди,
Шаҳриниз шу чоқ кўз унгимдан ўтди...

Делиндарки, бола — онанинг жони,
Жонимни ва ёки бутун жаҳони.

Сирли бир оғунида она шу даҳот,
Раҳмат қилгур эри, одий таъб бир зот,

Абдуллоҳ уч ёшга кирган замони,
Бир ифтихор ила сийловли они:

— Шаҳри, билурмисан, Абу¹ не қилгур? —
Неки қўли да самога интилур.

Бу қилинида кўрурмен бир ҳикмат
Наҳот, бу тоғибдан яраган фикрат?

¹ Абу — Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил аш-Бухорийи, ота-она-
дан Абдуллоҳнинг эркалаб «Абу» деб аташар эди.

Онанинг дилида бир дунё шодлик,
Шодлик не? Бир дунё кўнгил ободлик.

Ҳис қилар фарзанди иқтидорини,
Ҳамда иқболида нелар бориши.

II. ЖАЙХУН — БАЛҲ — ҲИРОТ

Карвон йўл босади тондан то оқшом.
Тижорат аҳлидир — билмасди ором.

Олисларда қолди Бухоро, Фороб,
Неча ухлаб, неча уйғонди офтоб.

Орда қолди Жайхун — «телба» бу дунё.
Оролга бош уриб тўлганар гўё.

Ваҳимага солар ҳар тўлганиши,
Осойиш айламоқ тангриниг иши.

Абдуллоҳ дарёга тикилиб узоқ,
Буюк бир қудратни англади шу чоқ:

— Оллоҳнинг паноҳи — сирли бир олам,
Кичик бир зарра ҳам, бунча қудрат ҳам...

Мана рўпарада Балх қасабаси,
Боғи чорбоғларда кўклам нафаси.

Мозийдан нишона «Уммул биллол»дир¹,
Момо Ҳаво билан тенгдош ҳаётдир.

Карвон аҳли учун азалий одат,
Шаҳар яқинида тўхтар бир муддат.

Таъзим бажо этмоқ таомил эрур,
Ҳамда нафасни бир ростламоқ зарур...

«Тепан Заргарон»² — кўркам, ораста,
Неча бир гузарлар, неча бир раста.

¹ Уммул биллол — шаҳарлар онаси.

² Тепан Заргарон — Балх шаҳридаги мавзелардан бири.

Мана, ўша ҳовли ва ўша мезбон,
Ҳамда Бухородан келган уч меҳмон.

Доҳилӣи шогирди ҳовли ҳўжаси,
Қизғин суҳбат аро эди барчаси.

Уй эғаси серғак, зеҳили ўғлон,
Абдуллоҳни зимдан кузатар шу он.

Унинг иқтидорин идрок этар у,
Валлида жўшар ажиб бир туйғу.

Иним, Абу, -- шу чоқ сўз бошлар мезбон, —
Ниятингиз буюк, лек эмас осон...

Ўтган куз Бухоро сафари чоғи,
Устод Доҳилӣининг илму сабоғи...

Хуб таъриф этминди сизни ёрлақаб.
Заковатингизга суюниб, мақгаб.

Демшики, илоҳий бир иноятдир,
Иншоило, бир кун ул ижобатдир.

Бухоро шуҳрати оламни тутгай,
Неча бир минг мамлакат, элларга етгай...

Абунинг волидан муҳтарамаси,
Ҳамда дилга туташ жони -- оғаси.

Беҳад шод эдилар бу хил таърифдан,
Таъриф не бўлибди, юз бир тавсифдан.

Сўнг ором олишди, серҳашам айвон,
Баҳор оқшомида роҳат эгиб жон.

Балх осмони, қаранг, нақадар тиниқ,
Олис сайёралар бунчалик ёниқ.

Абу юлдузларга тикди-ю кўзин.
Ҳаёл оғушида кўрди у ўзин.

Ширин туйғулар тўлганиб ногаҳон,
Олис Бухорога учди шу замон.

Мана, рўпарала ўша мунис қиз,
Ўрикзор четида турар у ёлғиз.

Кимнидир кутмоқда дилдан энтикиб,
Айрилиқлар ичра йўлга кўз тикиб.

Хаёллар... тугёнлар — сўнгсиз... бир дунё,
Олча гулларидек тўзгимиш гўё...

Қанийди, Абдуллоҳ қуш бўлиб шу чоқ,
Ўша қиз ёнига етса ҳозироқ.

Хаёл, бунча узун арғамчиларинг,
Бунчалар олисдир йўлларинг санинг?

Хаёл кетар экан, унинг изидан,
Севинч учқунлари чақнаб кўзида.

Йингит югуради ўша боғ сари,
Қизни ахтаради унинг кўзлари.

— Хайрият, кетмабди! Турарди қулиб,
Боққа ҳусн бўлиб, ширин ноз қилиб!

Хаёлда жонланди: ул наврўз чоғи,
Қизилқон бўлганда гуллар янроғи.

Фотимани кўриб қолиб ногаҳон,
Юраги жиз этиб кетганди шу он.

Бир оташ табассум, бир сирли имо,
Остин-устин бўлди шу ламда дунё,

— Абдуллоҳ, долалар теринг-чи менга,
Гулдан баргак ясаб беринг-чи менга, —

Кўнгироқ овоз-ла ўтинди ул қиз,
Кўзлари шаҳлодир, ёноқлар қирмиз.

Йингит ҳайрат ичра лол эди бутқул,
Бу сифат иқболдан сархуш эди ул...

Сўнг дер: Айтганингиз қилайин, бегим,
Бир умр хизматда бўлайин, бегим.

Лолалар минг нисор бўлишсин сизга,
Сочилсин бошдин то оёғингизга.

Наинки лолалар, қурбондир жоним,
Бир жоним не экан — борлиқ жаҳоним.

Қиз қаҳ-қаҳлаб дейди: Ошиқмисиз не,
Берурсиз жонингиз, жаҳонингизни?

Абдуллоҳ жимгина кулиб қўяди,
Қизнинг сўзларига меҳр туяди...

Фотима! Гарчи йўқман ёнингизда,
Лек хаёлим сизда, хаёлим сизда!

Хаёлнинг торлари узилди шу он,
Тонг отиб, ёришиб келарди осмон.

* * *

Карвон йўл босарди, тонгдан то оқшом,
Сорбонлар туну кун билмайди ором.

Турнақатор бўлиб ўтарди кунлар,
Хорини қиёфали, чарчаган тунлар.

Орда қолди не бир шаҳару овул,
Неча бир сўқмоғу ва неча бир йўл.

Неча бир дарёлар ва неча бир тоғ,
Неча бир саҳролар ва неча бир боғ.

Баҳорнинг сўнггидир, ёз бошланиши,
Кетиш, янгилиниш — табиат иши,

Кундан кун тепадан қиздирар офтоб,
Қирлар этагида симобий сароб...

Абу кетар экан хаёл ичра жим,
Бир маҳал бақриб қолди аллаким.

Шу дам қарасаки икки йўловчи,
Сўкинар оғзига етганча кучи,

Бирн иккинчисин ёқасин гутиб,
Муштлашар бир-бирин ҳақорат этиб.

Абу чоғиб келди: Оғалар, қўйинг,
Дилзорлик қилманг, яхшилик туйинг.

-- Сен кимсан, йигитча, ўргатма бизга,
Ҳамда аралашма жанжалимизга.

- Оллоҳга душ келмас бу қилигингиз,
Ушинн хоҳишини бажо қилингиз.

Муроса қилмоқлик ақлнинг иши,
Ёқана қўл чўзмоқ — подон қилмиши...

Раббим, эзгуликка бошлагин бизни,
Раббим, ўзинг кечир гуноҳимизни.

Осинн бандалармиз, кўрсат тўғри йўл,
Яхшиликка бошла ва раҳнамо бўл.

Ўзинг пок, Улуғсан, Оллоҳу акбар,
Закийсан, тўлиқсан, Оллоҳу акбар.

Раббим пок, буюқдир, Оллоҳу акбар,
Раббим пок, суюқдир, Оллоҳу акбар.

Сукунат чўкди, оғалар хижолат,
Иншоллоҳ, эзгулик бўлмай ижобат.

* * *

Мана, рўнарада қалъан Ҳирот,
Орда қолди неча мавзе, туманот.

Ҳируруд¹ бўйинга тиз чўкди карвон,
Оқшом салқинида тин оларди жон.

Шаҳрибону уйғоқ, Хаёлдир чолқир,
Бари кўз ўнгилан ўтали бир-бир:

Эри қазо қилди — не мудҳиш, ё раб,
Икки ўғил билан қолди чирқираб.

¹ *Дирурод* — Ҳирот ёнидан оқиб ўтувчи шоҳарик.

Раҳматли эди хуб расо, жонсино¹,
Падари бузруквор, меҳрли бисёр.

Нетени, пешонага сиемади ул зот,
Дилда армон бўлиб қолди умрбод.

Икки ўғил: Аҳмад, бири Абдуллоҳ,
Бири бирисидан оқилу доно.

Кўзин қаросидир иккаласи ҳам,
Не десин, иккиси — иккига олам.

Эрининг васияти қулоғидадир,
Фарзандлар ҳар нафас қароғидадир.

Ўзи емади-ю, уларга едирди,
Ўзи киймади-ю шуларга кийдирди.

Оллоҳдан уларга умр сўради,
Тун-кун опичлаб бошларин силади.

Тангрига минг шукр, муроди ҳосил,
Не бахт, хурсанд эди армонзада дил.

Абу зукколиги — кўнгилда ҳайрат,
Наҳот, бу истиқбол, наҳотки, рифъат²?

Бир нидо келди-ю, ногоҳ кўнгилга,
Шу заҳот уларни бошлади йўлга.

Абу журъат этди... ва Ҳаж сафари,
Йўл олдиқ худонинг даргоҳи сари.

Унинг омади деб, биллоки, бу дам,
Борурман дунёнинг ул бурчига ҳам.

Жоним ҳам садага керак бўлса гар,
Парвардигор, бизга ўзингсан сарвар³.

Шундай фарзанд ато этганинг ҳаққи,
Пешонамга уни битганинг ҳаққи,

¹ *Жонсино* — садоқатли, жонини қурбон қилувчи.

² *Рифъат* — баланд мартаба, омад.

³ *Сарвар* — йўл бошловчи, етакчи.

Бағримни нурафшон қилганинг учун,
Севиғим бир жаҳон қилганинг учун,

Минг шукур, дегумдир сенга, олдохим,
Юз йил кул бўлгумдир сенга, олдохим.

III. НИШОПУР — МАШҲАД — ИСФАҲОН

Нишопур осмонни ёритмоқда тонг,
Уфқда товланиб неча тусли ранг,

Шаҳар уйқусидан уйғонман ҳали,
Йўлга шайланмоқда тижорат аҳли.

Дорилмусофирлар¹ қарвон сарлори,
Салқинда жўнамоқ бўлиб қарори.

Хайру хўш истағи дилига ҳамдам,
Абу Абдуллоҳни изларди шу дам.

Нақшди панжарадан уй ичра ёёду,
Бу чоқ тонг намозин ўқирди Абу...

Сарлорининг кўнглида бир илқ туйғу,
Мумтоз бу йиғитдан шодмон эди у.

Шу маҳал хонадан чиқди Абдуллоҳ,
Шоён иқтидорга ярашиқ сиймо.

-- Иним, -- сўз бошладди сардор шу асно,
Биз эди сиз билан қардон, ошно.

Қаран, хайрланмоқ фурсати етди,
Неча кун, ҳафталар лаҳзадек ўтди.

Сизлар Исфаҳонга, биз Теҳрон сари,
Сўнг шаҳри Табриздир ва ундан нари.

Юнон, Фарангистон, Андалус², мулки,
Сўраманг, ҳуудасиз олис бир йўл-ки...

¹ *Дорилмусофир* -- пуловчи мусофирлар тўхтаб ўташган манзил.

² *Андалус* -- шарқ халқлари қадимдан Испанияни шу ном билан атаганлар.

— Минг қудлуқ, бек оға, ва ҳамда афеус,
Биз учун бўлган ҳимматингиз хусеу.

Ҳироту Машҳадда қўрлик илтифот,
‘Ослаб юргумиздир сизни умрбод.

Бек оға, пулнигиз беҳатар бўлсин,
Ғанирим ерлақаб, омадиниғиз келсин...

Қунбодар маҳали оғаси Аҳмад,
Бир хабар келтирди шодланиб беҳад.

Доридаморага¹ қунмини бир карвон,
Тош та жунар эминн Ҳижозга томон.

* * *

Қун чошгоҳга етиб тўхтади карвон,
Юзма-юз турарди шу дам Исфаҳон,

Унинг таърифидир дунёга кетган,
Не Хуросон, ҳагто Туронга етган.

Ғиниқ осмон ичра мовий гумбазлар,
Балаид миноралар юлдузини кўзлар.

Шовқинли рағсалар, нақшин саройлар,
Ям-яшил боғлардир серҳанам жойлар.

Абу ниғоҳини узмас бир нафас,
Дилета мавжланар ажиб бир ҳавас.

Жомеъ марчилида ул мусоҳаба,
Кекса бир муддарие, беш-ўн талаба,

Илму ҳикмат бонс қизир эди баҳс,
Қуруқ мунозара, жилди жаҳд² — абас³.

Абу тинлар эди — арабий лисон,
Уни англаб етмоқ эмасди осон.

Доридамора — ҳукмдорлар саройи.

Жидди жаҳд — зўр бериб инкор этини.

Абас — беҳуда, фойдасиз.

119718

Эслади бир лаҳза юмиб кўзларин,
Устод Дохийийнинг сабоқ-сўзларин;

— «Тил билмоқ — дил билмоқ» эрур, чирогим,
Сўқир сўқмоқларда ўсмирлик чоғим,

Гумроҳликда ожиз адашиб чунон,
Афтода руҳ аро тополмай имкон.

Яна ибтидога қайтиш, жусту жў¹,
Не бир ровийларга² бўлиб рўба-рў.

Игна билан кудуқ қазмоқ машаққат,
Тош устида гул ўстирмоқ шижоат.

Сабру тоқат ато қилгай худойим,
Куч ва қудрат ато қилгай, илойим.

Абу ярим оқшом қайтди паришон,
Хаёлга гарқ эди борлиғи шу он.

Ё чўққига чиқар, ё жарга қулар,
Ё маррага етар, ёки йиқилар.

Шунчалар чигалми ёраб, бу нигун.
Наҳотки, то абад ечилмас тугун?

Тангрим мададкорсан, ўзинг мадалкор,
Ҳимматингни дариг тутмагил зинҳор.

Хаёлин банд этди Бухоро шу чоқ,
Ғаройиб анжуман — гурунг ва сабоқ,

Тонгогар баҳслар, жозиб суҳбатлар,
Ғаразу бегараз турфа улфатлар.

Биттаси Сукротдан излар бўлса ганж,
Бирининг дилида ҳасад тўла ранж.

Ажаб — букридан излашар тўғрилиқ,
Тўғри ёғочдан изларлар эғрилиқ.

¹ *Жусту жў* — қидириш, ахтариш.

² *Ровий* — қисса айтувчи, ҳикоя қилувчи шахс.

Тун ұтар, тонг отар — бақс бұлмас адо,
На ибтидо бордир ва на интиҳо.

Абу билмас эди бу нечук савдо,
Боши берк кўчала турарди гўё.

IV. БАҒДОД — БАСРА.

Туну кун йўл юриб аҳин тижорат,
Бағдод қопқасинга етди инҳоят.

Мана, ўша манзил, табаррук тувроқ,
Марварид шодани безаган мунчоқ.

Қадим бир ошён — Мадинат ус-Салом¹.
Таъзимда турибмиз, сенга эҳтиром.

Дажла² соҳилида сўлим бир гўша,
Зумрад бир оламсан, сулув ҳаминша.

Абу ҳавас билан боқар шаҳарга,
Сокин оқайтган мавжли наҳрга.

Ингит онасига юзланди шу дам,
Инисин кузатиб турар Аҳмад ҳам.

Бир тирдоб ичраким фарқ эди Абу,
Уни қурнамшиди ажиб бир туйғу.

Қизик бир ҳолатга тушгани аниқ,
Этирослар ичра кўзлари ёниқ.

Бағдод Макка бўлиб кўринар гўё,
Бу бир афеонами ва ёки рўё.

Балки тундир, балки сирли хаёлдир,
Балки муваққатдир, ўткинчи ҳолдир.

Бу ер ё Маккадир, ё остонаси,
Балки соясидир, ё келур саси.

¹ *Мадинат ус-Салом* — тинчлик шаҳри.

² *Дажла* — Бағдод шаҳри ўртасидан оқиб ўтувчи дарё.

Абу тўлқиндами ва ёки дарё,
Тўлқин уммонларга айланар гўё.

Шу чоқ эҳгирослар қанот боғларди,
Мовий кенгликлар бағрини чоғларди.

Она қузатарқан ўғлини шу он,
Ҳолатини кўриб, бўларди ҳайрон.

* * *

Бир ҳафта бўлдики аҳди тижорат,
Олди-сотди билан банд бўлиб гоят.

Богдод бозоридир таърифда тенгсиз,
Турфа расталарки — бир дунё лейсиз...

Абу бозор аро айланиб юрди,
Саратон қуёши қизлирар эрди.

Турли матолардир — қамангирар кўз.
Улар мақтовига тополмайсиз сўз.

Олис Чин юртидан то Фарангистон,
Бухородир, Балхдир ҳамда Ҳиндистон.

Атгорда тошилмас неча бир мато,
Лаълу жавоҳирдир, мушк — анбар, ҳатто.

Одамнинг жонидан бошқа неки бор,
Барчаси бу ерда мавжуддир зинҳор.

Китоб растасига дуч келиб Абу,
«Ҳадис» мажмуъларини излар эди у.

Кўзлари чарақлаб кетди бир маҳал:
Мана Ал-Мадиний ва ибн Ҳанбал¹.

Нима қиларини билмас Абдуллоҳ,
Буюк бир хазина топганди гўё.

Китобларни харид қилди-ю, шу чоқ,
Бағрига босганча югурар қувноқ.

¹ Ал-Мадиний, ибн Ҳанбал — машҳур ҳадис билгилмдонлари, бу ерда уларнинг китоблари назарда тутилаётир.

Йўқ, китоб олмади, дунё олди у,
Аввал гадо эди, подшоҳ бўлди у.

Она ҳам, оға ҳам ҳайрон эдилар,
Абу шодлигидан шодмон эдилар.

Абу дер: Муродга етдим, азизлар,
Наҳотки, наҳотки англамайсизлар,

Бағдод дегаилари «Байтул ҳикма»дир,
«Байтул ҳикма» бўлмаса, Бағдод надир!

Бағдод эрур Макканинг қутлуғ эшиги,
Илм ва ҳикматнинг зарҳал бешиги...

Оллоҳим, бизларни ўзинг қўллагин,
Эгулик томонга бизни йўллагин.

Раббим пок, буюқдур, оллоҳу акбар,
Раббим пок, суюқдир, оллоҳу акбар.

* * *

Ниҳоят Басрани қолдириб карвон,
Тонгда йўлга тушди Маккага томон.

Басра таровати беназирдир хуб,
Ҳайратли дилларга бўлмишди марғуб.

Шатт ул-Араб¹ унинг зебига кўзгу,
Ям-яшил соҳилга ястанмишдир у.

Таърифин қилувди Доҳилний устод,
Умар² давронда бўлмишди бунёд.

Осмонида порлар тонг юлдузлари,
Ерда донишларнинг қутлуғ излари.

Абу шаҳар кезди тинмай эрта-кеч,
Юриб ҳориганин билмас эди ҳеч.

¹ *Шатт ул-Араб* — Басра ёниндан оқиб ўтувчи дарё.

² Басрани халифа Умар бунёд этгандир (634—644 йиллар).

Бир оҳанрабодин меҳри, зиёси,
Гўё сеҳрларди араб дунёси.

Ўзга бир кайфият, ўзга ҳиссиёт,
Идрокни банд этмиш сирли бир ҳаёт.

Мачиту мадраса, ибодат, ғаймон,
Пок бир руҳиятдир, покиза виждон.

Борига фарқ бўлган Абу Абдуллоҳ,
Ўзга бир дунёда юрарди гўё...

V. МАККА — ҲАЖ — ХАЙРЛАШУВ

Осмону заминни қиздирар офтоб,
Гўё олов сели ёғилар шу тоб.

Нақ пешин қоришиб олов наҳрига,
Карвон кириб борди Макка шаҳрига.

Абдуллоҳ, онаси ва ҳамда Аҳмад,
Ҳаяжон ичида қолиб бир муддат.

Ишонмас эдилар ўз кўзларига,
Ишонмас эдилар ўз-ўзларига.

Бир ҳолат эдики — ҳайрат ва тўлқин,
Изоҳсиз, жавобсиз, минг битта тугун¹

Ёқасини ушлаб гуларди Абу,
Шуурин йўқотиб қўйган эди у.

— Уч ой кеча-кундуз юрибмиз, ё раб,
Пойи остонанга келибмиз, ё раб.

Ассалом! Ассалом, муқаддас даргоҳ,
Ассалом! Ассалом, эй олампаҳо.

Минг шукур илқинга етқурди бизни,
Қабул эт олқишу таъзимимизни.

Пойингга бош қўйдим, эй Байтул ҳарам¹,
Сени тавоф қилар жумлаи олам.

¹ Байтул ҳарам — муқаддас даргоҳ.

Абу ингиларкан Каъбатуллоҳга,
Шукронан аввал — қолнр оллоҳга.

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм,
Ҳамду сано бўлсин сенга, оллоҳим.

Иноят сўрайман ўзингдан яккаш,
Ибодат қилгайман ўзингга яккаш.

Раббим пок, улугсан, улугсан ўзинг,
Раббим пок, буюксан, буюксан ўзинг.

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳийм,
Ҳамду сано бўлсин сенга, оллоҳим..

Ўзинг кечиргайсан гуноҳимизни,
Ўзинг тўғри йўлга бошлагин бизни.

Ёмонлардан бизни ўзинг асрагин,
Шайтонлардан бизни ўзинг асрагин.

Сен ўзинг буюксан, улугсан шаксиз,
Меҳру саховатга тўлиқсан шаксиз.

Биздан дариг тутма марҳаматингни,
Биздан дариг тутма саховатингни.

Роет йўлдан тоймаган инсонларга қўш,
Яхшилик ташувчи қарвонларга қўш.

Раббим пок, улугсан, оллоҳу акбар,
Раббим сен буюксан, оллоҳу акбар.

Таянчим ўзингсан, эй парвардигор,
Суюнчим ўзингсан, эй парвардигор.

Ғуссадан пок этгин дилларимизни,
Ҳаромдан қайтаргин қўлларимизни.

Иноят сўрайман ўзингдан яккаш,
Ибодат қилгайман ўзингга яккаш.

Бандангни таловчи, юлувчиларга,
Дилларга васваса солувчиларга.

Ғазабингни сочгин — илтижойим шу,
Дўзахингни очгин — илтижойим шу.

Саловат, ибодат тангрим, ўзинга,
Салому барокаат тангрим, ўзинга.

Раббим пок, улугсан, раббим пок, улуг,
Раббим, пок, улугсан, ҳимматга тулуг.

Раббим, сенга олқини, оллоҳу акбар,
Раббим, сенга олқини, оллоҳу акбар!

* * *

Бисмиллоҳир раҳмонир раҳиим

Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ,
Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ,

Иноят сўрайман ўзиндан фақат,
Ибодат қилгайман ўзинга фақат.

Олис Бухородан келибман бу дам,
Ҳамту сано сенга, эй Баитул ҳарам.

Ўзинг мени қулда, ё Каъбатуллоҳ,
Эй худикка йўлда, ё Каъбатуллоҳ.

Рухим пок этгани келдим қошинга,
Дилим оқ этгани келдим қошинга.

Кўнгли қаролардан ўзинг асрагин,
Дарлу балолардан ўзинг асрагин.

Ғуноҳларим кечир, тавбам қабул эт,
Адолатга бошла, қўлларимдан тут.

Меҳру марҳаматин эшикларин оч,
Бухоро бошидан ҳимматларинг соч,

Азиз волидамнинг умрини бойдор қил,
Отамга мадад бер, йўгини бор қил.

Иноят сўрайман ўзингдан фақат,
Ибодат қилганиман ўзингга фақат.

Иймон бер, инсоф бер, ё Каъбатуллоҳ,
Раҳт қил, савоб бер, ё Каъбатуллоҳ.

Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ,
Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ.

Бухоро шарифдан келибман бу чоқ,
Поини остонанла турибман бу чоқ.

Ниятим - озгулик пулини тугмоқ,
Дилимга одлоҳнинг номини жо этмоқ.

Неки яхшилик бор — ўқимоқ, билмоқ,
Шу йўлла умримни бахшида қилмоқ.

Неки хоҳишини бор — анласам уқсам,
Қалбларга яхшилик уруғини эқсам.

Шу эзу ниятим ижобат қилғил,
Одлоҳим, шу йўлла раҳнамо бўлғил.

Иноят сўрайман ўзингдан яккан,
Ибодат қилганиман ўзингга яккан.

Меҳрин дарин тугма - меҳр ато эт,
Бир умр куйлайин сенга қасонд!

Ўзини мени қўлла, ё Каъбатуллоҳ,
Яхшиликка йўлла, ё Каъбатуллоҳ.

Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ,
Ассалому алайка, ё Каъбатуллоҳ.

Касби — қиссалар, мадҳия.

Ҳаж сафари тугаб, кўнгиллар хушнуд,
Не бир машаққатлар — барчаси унут,

Ҳаж бу муслим учун муқаддас қарзидир,
Яъни. Байтуллоҳга ҳаж қилмоқ фарзидир¹.

Барча тариқатлар бир-бир ўтилди,
Барча ҳақиқатлар нақш этилди,

Оллоҳ даргоҳига етишмоқ — бир бахт,
Арши аълодаги ягона ул тахт,

Кўнгиллар қатига битилди абад,
Ва барча тилаклар бўлмиш ижобат.

Каъба зиёрати, ул оби Замзам,
«Ҳажар ал-асвад»ни² кўзга суртмоқ ҳам.

Энди ҳожи она ва ҳожи Аҳмад,
Бу чоқ Абдуллоҳ ҳам шод эди ғоят.

Кўнгиллар пок эди ва руҳият пок,
Мақсадлар пок эди, ҳамда ният пок,

Бори юмуш ҳамда такбирлар битди.
Бухорога қайтиш фурсати етди.

Не ҳайратдир, қаранг, Абдуллоҳ шу он,
Маккада қолмоғин айлади баён.

Она ҳам , оға ҳам ҳайрон эдилар,
Бу ногоҳ қарордан нолон эдилар,

Она ич-ичидан йиғларди сим-сим,
Оға сукут аро турар эди жим.

Ўзига тикилиб она шу замон,
Дилини эзарди аччиқ бир фиғон:

¹ «Кимнинг қудрати етгаидир, оллоҳ йўлида Байтуллоҳга ҳаж қил-
мош фарзидир» — «Ҳадис», ҳаж китоби, 1-боб.

² *Ҳажар ал-асвад* — Каъбатуллоҳдаги муқаддас қора тош.

-- Абу, ахир сенсиз қандай қайтамыз,
Ва дўсту душманга не деб айтамыз.

Мен нечук чидарман, ўзинг айт, Абу,
Бу не синоатдир, не кўргулик бу.

Бу ишинг мен учун кулфат бўлғуси,
Бунда ўғлим эмас, қалбим қолғуси.

Наҳот, раҳму шафқат қилмасанг, болам,
Балки, оллоҳимга етар бу нолам...

* * *

Абу изтиробда қолди бир мuddат,
Делилан не гаплар кечди шу фурсат.

Менинг ҳожи онам ва ҳожи оғам,
Не учун кўз ёши, не учун алам?

Илминг йўлига тикибман жонни,
Мен кезмоғим даркор ярим жаҳонни.

Аҳмад ҳам ўшадир, Абу ҳам ўша,
Тушунар эдингиз бизни ҳамиша.

Гарчи отасизмиз, кўнглимиз ярим,
Ҳам онамсиз менинг, ҳамда падарим.

Яхшиям сиз борсиз ёруғ дунёда,
Толесымиз бордир ва бахт зиёда,

Оллоҳимдан сизга умр тилайман,
Жонимни сиз учун нисор қилгайман.

Ҳижозда қолмоғим кўнглим хоҳиши,
Гангрим продаси, тақдирнинг иши.

Араб дунёсини кезмоғим даркор,
Ҳалие дасталарин тизмоғим даркор.

Буюк мақсад ила қалбим тўлиғдир,
Қалбимга қўйилган мақсад улуғдир!

Туғилган тупроғим унутмасман ҳеч,
Бағрига қайтурман эртами ё кеч.

Бухоросиз менга дунё бормидир?
Бухоросиз менга омад ёрмидир?...

Онанинг чехраси ёришди шу чоқ,
Зим-зиё хонада ёнгандек чироқ.

Эгу фотиҳага қўли очди она,
Фарзандин бошидан дур сочди она.

- Оллоҳга тошширдим сени, болажон,
Ўзи даргоҳида асрагани омон.

Боламини қўллагани, ё Каъбатуллоҳ!
Омадга йўллагани, ё Каъбатуллоҳ!

* * *

Ҳожи Аҳмад хабар келтирди шу он,
Тонгда Бухорога жўнармиш карвон.

Сафар тадорикин кўрмоқлик даркор,
Киприкларда кўз ёш ул онаизор.

Илқидан бир тугун чиқариб шу дам,
Ўртага ташлади: — Кўрингиз баҳам.

Раҳматли дадангиз энг сўнгги нафас,
Хаёли ўзига келди-ю бир пас,

Ёстини бостидан олиб тугунши,
Сизларга васият қилгани уни.

Иккингиз бўлингиз уни тенгма-тенг,
Ота арвоҳига раҳматлар айтинг.

Аҳмад тугунчани очсаки, ё раб,
Тилло тангалар турарди ярқираб!...

Ўртага сокинлик чўкди бир муддат,
Ва она жимликни бузди ниҳоят:

— Олис манзилларда қоларкан Абу,
Учдан иккисига эга бўлсин у.

Бир ҳиссаси сенга бўлсин, Аҳмаджон,
Бухорога етсак эсону омон...

Абу баён этди фикрини шу дам:

— Мени авф этгайсиз, азиз волидам,

Отамиз руҳин қўлласин оллоҳим,
Жойлари жаннатда бўлсин илоҳим,

Адолат пешаси доим рост бўлғай,
Ҳар кимса ўзининг улушин олғай,

Учга тенг бўлурмиз отамеросни,
Оллоҳ ҳам хуш кўрар, инчунин, ростни...

Ошпоқ тонг ётдуси ёйилган маҳал,
Шаҳар уйқусидан турмасдан аввал,

Бухоро қарвони йўлга тушар дам,
Тақдир буюрганни куришиб баҳам.

Кўзларда ёш билан хайрлашдилар,
Йиелашиб-йиғлашиб меҳр улашдилар.

Дарди бир тўфонга фарқ бўлган она,
Абунинг бошида бўлиб парвона,

Фарзанди томонга тикилар сўнг бор:
Азиз авлиёлар сенга бўлсин ёр.

Эшикларин очсин сенга бу олам,
Бошинг тошдан бўлсин илоҳим, болам.

Ўзим кетяпману ҳаёлим сенда,
Қарорим йўқ менинг, қарорим сенда..

— Онажон, акажон, — кўзда ёш Абу,
Шу он қучоқлашиб хайрлашар у. —

Оқ йул, сафарингиз бўлсин бехатар,
Пири комиллар йўлингиз ёритар.

Она ва оғаси кетаркан, Абу,
Кўнглида ингранди нотинч бир туйғу,

Уларнинг йўлида қолди кўзлари,
Қулоғида эса уларнинг сўзлари,

Хаёл дарё экан, хаёл бир дарё.
Абу улар билан кетганди гўё...

Бу оқшом кулбада қолганда ёлғиз,
Не бир фикрларга чулғанди шу кез,

Нигоҳда Бухоро, ул олис диёр,
Абу бир.муждага бўлганида зор,

Хаёл қанотида етди бир хабар,
Хабарки, жонга жон. дил учун дилбар.

Шу чоқ Абдуллоҳнинг боғида баҳор,
Бу хабар дилини этди лолазор.

Соғиничнинг торлари бўлганда таранг,
Ранг сарғайиб, мунгли бўлганда оҳанг,

Сўнги нуқтасига етганда ҳижрон,
Ҳижрон аро хира бўлганда жаҳон.

Кўнгида осмонида чақнадан қуёш,
Севиш дарёсидир кинрикларда ёш,

Хаёл, сенга қуллуқ, минг бир ташаккур,
Кўзда нур, қалбада нур, дунё тўла нур.

Хайрият, ул қизга етди нигоҳи,
Нигоҳи эмасдир, кўнгилининг оҳи...

Гулишанлар кўркидир қизилқон гуллар,
Севги билан тирик асли кўнгилилар,

Ёшлиқдир, баҳордир севишга макон,
Севгисиз ғарибдир, бечора инсон.

Фотима, сен борсан ёруғ оламда,
Ахир, кимдир бўлар тирик одамда.

Сен борсан — севги бор, севинч бор, мен бор.
Севги бўлмаса гул очмасди баҳор.

Сени биринчи бор кўрганам замон,
Дилга оташ бўлиб ёпишди ҳижрон.

Сен хаёлимни тарк этганинг чоғи,
Хира тортиб қолди кўнглим чироғи.

Хайрият, бор экан севинчим, севгим,
Мени ёрлақан тақдирни севдим...

Хаёл, қаюқларинг синамасин, ё раб,
Салоқат чироғи сўнмасин, ё раб.

VI. БОДОМ ДАРАХТИ

Абу бир энтикиб кетди шу онда,
Бухоро қайда-ю, хаёл қаёнда.

Сабо ул йигитнинг кўлидан тутди,
Ва уни боғ сари етаклаб кетди.

Боғнинг чеккасида ёлғиз бир бодом,
Фотима Абуни кутар бу оқшом.

Баҳор гуркираган бинафша рангдир,
Қушлар навосида ўзга оҳангдир.

Осмон чаманида сузиб юрмиш ой,
Гуллар япроғида ажиб бир чироӣ.

Ой кумуш тангалар сочар беҳисоб,
Ошноқ бир оқшомдир сеҳрли, ноёб.

Шу маҳал йўлакда кўринди Абу,
Фотима томонга елар эди у.

Олислам йигитни кўргани замон,
Қизнинг юрагини чулғар ҳаяжон,

Бир зум тикилиши кўзларга кўзлар,
Севинч, эҳтиросдан ёнарди юзлар.

Бир зумда чарақлаб кетди бутун боғ,
Ҳарир шуъла ичра қолди ҳаммаёқ.

Фотимами жонидан суярди йиғит,
Шалоба сочларини силарди йиғит.

Бир зум тутанали бодомгул лаблар,
Тутаниб кетди қалбларга қалблар.

Хаёл, қанотларнинг синамасин, ё раб,
Салоқат чироғи сўнмасин, ё раб.

* * *

Оқшом бир лаҳзадек ўтиб кетди гўё,
Ўша ёлғиз бодом суҳбатга гувоҳ.

Тун ўтиб, тонг отди ошиқлар билмади,
Икки ёнган қалб парво ҳам қилмади.

Севин зиналари гоҳ баланд, гоҳ паст,
Абдуллоҳ муҳаббат оғушида маст.

Тонги салқинга ҳам парвоини палак,
Бутун борлиқни унутиб қўйгандек.

Фотимахонининг кўнғир кокиллари,
Мушкин уфуриб хунбуйи зулфи зари.

Йиғит бўйинига занжирдек ўралиб,
Нозик қад-қомат инакдек таралиб.

Абдуллоҳ бағрини ёқди бу оқшом,
Эзу аҳду паймон гўё олтин жом.

Бутун боғ саҳнида жаранглаб кетди,
Сўнгра... хайрлашмоқ фурсати етди.

Хайр, гуллар аро излаб топганим,
Сен бахтимсан, сен ҳаётимсан маним.

Менинг моҳирўйим, тоза палагим,
Хайр, жону дилим, хайр, малагим.

Сени қароғимда тутаман доим,
Кўп кўрмасин сени менга илоийим...

Хаёл, қанотларинг синмасин, ё раб,
Муҳаббат чироғи сўнмасин, ё раб.

* * *

Маккада жазира бўлар ёз фасли,
Бу ер табнати шу хилдир асли...

Бугун шаҳар кезди Абу Абдуллоҳ,
Кўчалар тандирлек қизимини гўё.

Китоб дўконларини айланди узоқ,
Излаган нарсасини топмади бироқ.

На аз-Зухрийини денг, на ибн Анас¹,
Не тонг, мурод ҳосил бўлмади, хуллас.

Неки Бухорода бўлмишидир таълиф²,
Дохийий борини этмишиди таъриф.

Муборак, Марвазий, аш-Шофий, Ҳофиз³,
Ва неча ровийдан тинглагани сўз,

Мунчоқ тизмасидек бўлиб минг қатор,
Ёдда сақлагани яна неки бор,

Қоғозга туширмоқ бўлиб муддао,
Тун-оқшомдин бошлаб тонг отгунча то.

Мумтоз ҳадисларни нақш айлабон,
Элакдан ўтказиб, дилга жойлабон,

¹ *Аз-Зухрий, ибн Анас* — биринчи бўлиб ҳадис китобларини тартиб қилиб берган муҳаддислар.

² *Таълиф* — тузиш, тартиб бериш маъносига.

³ *Муборак Марвазий, аш-Шофий, Ҳофиз аз-Хоразмий* — Мовароуннаҳрлик ҳадисшунос олимлар.

Сунанни — сунанга, муснадни-муснад¹.
Бирини ақлга, бирин хусни хат:

«Намоз ўқишни ва раҳму шафқатни,
Ростгўйликни ҳамда эзгу ифбатни,

Эътиқод, оқибат илкида бўлмоқ,
Ҳамиша яхшилар сафила қолмоқ.

Қуръони каримни дилга жой этмоқ,
Бошдан то охири ёдингга тутмоқ,

Иймонли одамлар бўлур баркамол,
Иймонсизлар ҳаргиз топади завол,

Иймондандир севилмоқ ҳам, севмоқ ҳам,
Ёмон кунда биров ҳолин сўрмоқ ҳам...»²

Балхда, Нишопурда не бир ровийлар,
Билган, билмаганин сўйларди улар,

Неча бир ривоят, неча бир нақл,
Гоҳо аросатда шуур ва ақл,

Аралаш-қуралаш бўлиб кетмишдир,
Росту ёлғон — бори элга етмишдир.

Ҳирот, Исфаҳонда тинглади неча,
Неча оқшомлару, ҳисобсиз кеча,

Неча бир баҳс бўлди, не мунозара,
Неча бир ранг, рухсор, неча манзара.

Зарралардан тоғлар бўлгандек бунёд,
Нафис нақлларда тошқин ҳиссиёт...

Ҳали манзил йироқ, Абу йўлдадир,
Сомон билан дони ҳали биргадир.

Беором оқшомлар, уйқусиз тунлар,
Гулханга айланур ҳали учқунлар.

¹ *Сунан, муснад* — Ҳадисларни тартиб бериш усуллари

² «Ал-Жомийъ ас-Саҳиҳ» китобидан олинган ҳадисларнинг масъавий баёни.

Карвон йўл босарди, жарангдор кўнғироқ,
Акс-садо бериб тебранар шу чоқ.

Неча бир работлар, неча қишлоқлар,
Сарғайган водийлар, саррин ўтлоқлар.

Бетларни силайди куз шабадаси,
Чулдираб оқувчи ирмоқлар саси.

Кўнгилларга берар бир дунё севинч,
Она ер ҳидидан қалбларда овунч.

Олис йўллар юриб аҳли тижорат,
Бухорога кириб келди ниҳоят.

Мана ўша кулба, қадрдон даргоҳ,
Багрини кенг очиб турарди гўё.

Шаҳрибону ая ва ўғли Аҳмад,
Бир ҳаяжон ичра эдилар ғоят.

Неки бўлса бунда бўлиб парвона,
Пойи остонага бош кўйди она.

Аҳмад кўзларида соғинч ёшлари,
Дилдан энтикишлар ва қарашлари.

Ҳамон ўшагидай меҳрибон гўша,
Уйу жойлар ўша, Бухоро ўша.

Зумда хабар топиб кўни — қўшнилари,
Хешу ақраболар, яқин ошнолар,

Ҳожи она билан ва ҳожи Аҳмад,
Зиёфату, сўнгра тонггача суҳбат.

Тонг чоғи эшикда кўринди ул қиз,
Гўёки парпираб турар бир юлдуз,

Абуни изларди унинг кўзлари,
Қизил гул барги лаби — қирмизлари,

Юз мингта назокат, юз мингта ҳаё,
Парилар қавмидан эди у гўё.

Хуснида танҳодир, ўн тўрт кунлик ой,
Ё Тангрим, кимда бор бу сифат чирой?

Сўраб сўрайолмас, титрар борлиги,
Истаган кишисин бунда йўқлиги,

Қалбини куйдирар бир ёниқ оташ,
Висол ва ҳижрондир бир-бирга туташ.

Энтикиб-энтикиб куярди жони,
Не жони куярди, куяр жаҳони.

Шаҳрибону қарар, эзилар эрди:
— Она қизим, келгин, келақол, — дерди.

Саломлар келтирдим Абдуллоҳжондан,
Келгин, онагинанг айлансин саидадан.

Қора киприкларда шабнам қатраси,
Сеҳрли туюлар муҳаббат саси.

Шу заҳот бурилиб қочиб кетди қиз.
Йўқ, қочиб кетмади, учиб кетди қиз...

Бир пайт остонада Доҳилий пайдо,
Қалди сал букилган, қўлида асо.

Тетик бир қиёфа, турарли кулиб,
Ҳаждан қайтганларни кўрмоқни бўлиб.

Зиёрат қилмоқни ният айлабон,
Қадрдон ҳовлига келмишдир бу он:

— Ҳажлар қабул бўлмай энди, ҳожилар,
Бу ҳам пешонага азал ёзилар.

— Ташаккур ширимиз, хуш келибдилар,
Аҳмад қарияга омонлик тилар.

Еткизар Абушнинг дил саломини,
Эзу миннағдорлик ва каломини.

Абу қолганидан ўқинди она,
Ва гина-гузори бошланди яна.

— Абдуллоҳдан хафа бўлмангиз, бўтам,
Оллоҳ иродаси, хоҳиши бу ҳам.

Парвардигор ўзи асрасин уни,
Мен ҳам истагандим қолмоқлигини.

Иншоллоҳ, истиқболи ўнг бўлур,
Бўлур кўзи-пешонаси дўнг бўлур.

Дуо қилинг, Абу доим бор бўлсин,
Оллоҳимнинг ўзи унга ёр бўлсин.

VII. ФОТИМА

Фотима хонада ёлғиз бир ўзи,
Олис самоларга тикилмиш кўзи.

Абу қолганини эшитиб, э воҳ,
Кўзига қоронғу бўлмишдир дунё.

Хонага сиғмайди, сиғмас ҳовлига,
Ҳечким парво қилмас унинг ҳолига.

Хонагамас, сиғмас ўзи-ўзига,
Борлиқ хазондек кўринар кўзига.

Қалбини ёндираб бир оташ бир ғам,
Киприклардан оқар бир дард, бир алам.

Хаёл қаёққадир шайлантиради,
Гирдобга ўрайди, айлантиради.

Уни васвасага солади шайтон,
«Севги ёлғон, — дейди. — Муҳаббат ёлғон».

Беҳудадир, — дейди, — сенинг куйганинг,
Ва ишқни авайлаб қалбга туйганинг.

Алдоқ бир рўёга ишондингми сен?
Ёлғон бир дунёга ишондингми сен?

— Бас қилинг, хаёллар, бас қилинг, кетинг!
Ёлвораман сизга, мени тарк этинг!

Изтироб ичида турар қалтираб,
Бир илтижо қилар самога қараб...

Сўнг гўёки унут бўлади бари,
Чопиб кетар шу дам ўрикзор сари.

Мана, ўша чорбоғ ва ўша йўлак,
Боғда ҳечким йўқдир ўзилан бўлак.

Хазон япроқларга тикилар беҳол,
Нечук бир ситамдир ва бу нечук ҳол.

Ҳижрон айлантирар уни галма-гал,
Тақдирга абётлар ўқир шу маҳал:

— Абу, тахтиравон йўлларинг қолди,
Бизни боғлаб турган ишонч йўқолди.

Ёлғиз айланаман ул сўқмоқ бўйлаб,
Ўксинаман ўша кунларни ўйлаб.

Ажаб, нигоҳлар тикилган чоғида,
Бизлар дарёнинг икки қирғоғида.

Иккита муаллақ ва дардли тақдир,
Юракни эговлар шафқатсиз тақдир.

Энди йўқликнинг уфқига тикилиб,
Сароб ортидан туртиниб, йиқилиб,

Меҳрсиз дунёдан меҳр излайман,
Аввал сенлаганим, энди сизлайман.

Остонагга борувдим истаб шафқат,
Куйиб кул бўлганди сабр ва тоқат.

Чўзилган қўлларим севги баёни,
Баҳридан ўтувдим борлиқ дунёни.

Бизнинг ганимларга керак эди шу,
Уларга ётдир меҳр деган туйғу.

Дунёни бузган ҳам ўша ноқаслар,
Итдай изғишади совуқ нафаслар.

Нонингга шерикдир, дардингга эмас,
Сенинг кўз ёшингни кўриб турса бас.

Бошингдаги кулфат уларга байрам,
Афсуски, шуларга боқар дунё ҳам.

Балки, сен ўзинг ҳам меҳрга зорсан,
У ёқда бўлсанг ҳам, хайрият, борсан.

Мен учун ҳамиша сен ўзинг бордек,
Шунга ҳам шукур, бир ширин армондек.

Мен бори дунёдан маҳрумман бугун,
Бўғзимга қадалиб турар бир тугун.

Ўша йўлак бўйлаб кезарман ёлғиз,
Не қиларим билмай нотавон, ожиз.

Сен кетиб боряпсан мендан олислаб,
Бирга кечган ўша кунларни эслаб,

Ортингдан тикилиб дилим порадир,
Қалбим изларингдан йиғлаб борадир.

Айрилиқнинг дарди умрга завол,
Борлигимни ёқди аянч бир аҳвол.

Мен ўшанда сезиб қолдим ногаҳон,
Кўксимни тешганди сен тортган камон.

Бу олам ичида муаллақ боғдай,
Сўниб бораётган олис чироқдай.

Жарнинг ёқасида турибман бу чоқ,
Хира тортиб, ҳамон кетяпсан йироқ,

Ўувиллади қалбим тақир бир саҳро,
Вале, сен омон бўл тургунча дунё.

Мени адо қилар бу дард оқибат,
Энди фақат сенга тилайман омад.

Фотима йўлакда кезар саросар,
На ер, на самодан бордир бир хабар,

Сирли шарпалар айланар рўёда,
Хазон япроқлари түзгийди ҳавода.

Уни васвасага солади шайтон,
Севги ёлғон, — дейди, — муҳаббат ёлғон,

Хаёл қаёққадир шайлантиради,
Гирдобга ўрайди, айлантиради.

VIII. МАДИНА АН-НАБИЙ

Қизил денгиз чайқалади беором,
Чайқалгандек шароб тўла олтин жом.

Қирғоққа бош урар мовий тўлқинлар,
Тўлқинлар бағридан сапчир учқунлар.

Денгиз соҳилида мулки Ҳижоздир,
Бу сифат ўлкалар иқлимда оздир...

Карвон қадам ташлаб бормоқда бардам,
Карвонга ҳамсафар кетар Абу ҳам,

Мадина ан-Набий! бу сира манзил,
Барча умматларга зиёрат фарздир.

Неча кун йўл босиб толиққан карвон,
Шаҳар чеккасида тўхтади шу он.

Абу зеҳн солди шаҳристон сари,
Мачиту мадраса зар қуббалари.

Шу чоқ борлиғини чулғадди ҳайрат,
Барча саҳобалар ва барча уммат,

Интилар Тангрининг Расули томон,
Сидқи бир эътиқод дуою иймон.

Оллоҳнинг ердаги ишонган тоғи,
Эзгулик йўлида ёққан чироғи...

Мадина ан-Набий -- Найгамбар шаҳри.

— Буюк ҳамиятнинг кўнглимга ҳамдам,
Пойи остонамда турибман бу дам,

Ўзингга илтижо қилдим, ё Расул,
Ўзингга сифиниб келдим, ё Расул.

Қадим Яериб¹, менга даргоҳингни оч,
Муслимларга аллу эзгуликлар соч.

Бори ҳамду сано ўзингга, Расул,
Бори нуру зиё ўзингга, Расул.

* * *

Ассалому алайкум, ё Расулуллоҳ,
Ассалому алайкум, ё Расулуллоҳ,

Бу маҳал турибман қабринг бошида,
Таъзимда бош эгиб руҳинг қошида.

Бухоро фарзанди Абдуллоҳдурман,
Ё набий, сенга ҳамду сано дерман.

Сен Оллоҳ Расули, ҳазрати Инсон,
Дастурал амалдир муқаддас Қуръон.

Зиёратга келур муслимий жаҳон,
Меҳрингга интилар ҳар бир тирик жон.

Барчамиз тангрининг дуоғўйимиз,
Ҳазратим, етказинг илтижоимиз.

Шўрлик бандаларга иноят қилсин,
Шафқат истаганга саховат қилсин.

Бизни ёмонлардан асрасин ўзи,
Турфа шайтонлардан асрасин ўзи.

Иймонсизларга иймон ато қилсин,
Бева бечорага ўзи паноҳ бўлсин.

¹ *Яериб* — Мадина шаҳрининг қадимий номи.

Виждоним олдида бўлайин иқро,
Ҳақнинг рост йўлидан қайтганлар ҳам бор.

Иноят сўраймиз ўзидан фақат,
Ибодат қиламиз ўзига фақат.

Рост йўлга қайтарсин, гуноҳкорларни,
Ғазабга олмасин айби борларни.

Ниятларим покдир, мақсадим улуғ,
Орзуларим оқдир, меҳрга тўлиқ.

Иноят сўрайман ўзидан яккаш,
Ибодат қилгайман ўзига яккаш...

Шу асно қабрдан келди бир садо,
Биров гапиргандек туюлди гўё,

Абу ҳайрат ичра эди гунгу лол:
— Ё, Раббим, нечукдир бу фаройиб ҳол?...

Ниҳоят хаёли қайтди ўзига,
Лек ҳеч ким кўринмас эди кўзига.

Шу заҳот ғойибдан келди бир овоз,
Бу ўша садодир ва бу ўша роз:

— Қулоқ сол, мен кўриб турибман ҳолинг,
Иншолло, кушойиш топар иқболинг,

Кимки яхшилиқни ният айласа,
Оллоҳнинг номини дилга жойласа,

Меҳру ишқ йўлида қилса илтижо,
Ундай бандаларин қўллагай худо.

Инон, муродларинг бўлгай ижобат,
Йўлингни ёритар нури ҳидоят...

Ногоҳ ҳамду сано бошлади Абу,
Энтикиб қироат қилар эди у:

— Иноят сўрайман ўзингдан фақат,
Ибодат қилгайман ўзингга фақат.

Ўзинг пок, улуғсан, Оллоҳу акбар,
Ўзинг пок, улуғсан Оллоҳу акбар.

Қабул айлагайсан пок ниятларим,
Қабул айлагайсан ибодатларим,

Сен ўзинг улуғсан, буюксан шаксиз,
Меҳру муҳаббатга тўлиқсан шаксиз,

Салавот, идобат, тангрим ўзингга,
Салому баракот, тангрим ўзингга.

Бандангман, рост йўлдан қайтмасман асло,
Бировга хиёнат этмасман асло.

Ўзинг пок, улуғсан, Оллоҳу акбар,
Ўзинг пок, улуғсан, Оллоҳу акбар,

Яна овоз келди ғойибдан шу чоқ,
Абу сергакланиб тутадн кулоқ:

— Кулоқ сол, мен кўриб турибман ҳолинг,
Иншоолло, кушойиш топар иқболинг,

Бори муродларинг бўлғай ижобат,
Йўлингни ёритар нури ҳидоят.

* * *

Бир йил ўтди, қаранг, яна келди ёз,
Яна расталарда пардозу андоз.

Яна Ҳаж мавриди бошланди бу дам,
Кўча-кўйга яна сифмайди одам.

Абу учун Макка энди қадрдон,
Наинки қадрдон, балки бир ошён.

Ниҳоят аз-Зухрий¹ топилди ногоҳ,
Абу бир хазина топганди тўё.

¹ *Аз-Зухрий* — бу ерда аз-Зухрийнинг «Ҳадислар» китоби ҳақида гап бормоқда.

Мушоҳада қилар — ёзар, ўчирар.
Неча бор синчиклар, неча кўчирар.

Бир қур мадрасада авж мунозара,
Бунинг ниҳояси бўлсайди зора.

Ҳар ким ўзиникин маъқуллар эли,
Бири бор, бошқаси йўқ қилар эли.

Бири аз-Зухрийни кўтарса кўкка,
Бошқаси уни чиқарарди йўққа.

Бир ерга келганда қизиб кетди жанг,
Чинакам жанжалга айланди, қаранг,

Бири дер — аз-Зухрий қилганда таълиф,
«Ҳадиси қудсий»¹ деб қилмишдир таъриф.

Офарин ул зотга, билимда яксар²,
Ҳеч ким қавий жўша³ эмас бу қалар.

Шу маҳал баҳсга киришди Абу:
— Бу фикр нодуруст, ғалат, — деди у.

Уни моҳиятан ким таҳлил этур,
Оддий бир нимарса, жўн мутавотир⁴.

Ҳожат йўқдир ортиқ мубоҳасага,
Не учун тортишув йўқ бир нарсага!

Ҳамма Абу сари бурилди шу он,
Зеро, ростлигига келтирди иймон.

IX. ФАСЛИ БАҲОР

Турна қатор бўлиб кунлар ўтарди,
Абу Бухородан мужда кутарди.

¹ *Ҳадиси қудсий* — Оллоҳга нисбат берилган ҳадис.

² *Яксар* — таңҳо, якка.

³ *Қавий жўша* — куч-қувватга тўлган, кучи қайнаган.

⁴ *Мутавотир* — оғиздан оғизга кўчиб юрувчи оддий хабар.

Бир хатми, хабарми — билмоқлик учун,
Дорилмусофирга қатнарни ҳар кун.

Юргини ўйлашни қилмади қанда,
Ўзи Маккада-ю, хаёли анда.

Омон юрганмикини онаизори?
Оғаси Аҳмаджон, ёлғизи, бори.

Ҳар келган карвондан сўрайди такрор,
Кўзлари интизор, дили интизор.

Яна Бухорога кетди хаёли,
Тилининг учида минг бир саволи,

Яна фасли баҳор келгандир элга,
Яна ўрикзорлар тўлгандир гулга.

Шоҳариклар яна тўлиб оққандир,
Моҳирўйлар яна гуллар таққандир.

Лолақизғалдоқлар очилгани рост,
Қиру адирларга сочилгани рост.

Нелар қилар экан ўшал шаддод қиз?
Тонг маҳал порлаган ул Зухро юлдуз.

Наҳотки мактубим етмамиш унга?
Менинг дил сўзларим етмамиш унга?

Фотима, қалайсан, кўзлари чўлпон,
Кириклари ханжар, эй куйидиргизон?

Нелар билан бандир бу дам хаёлинг,
Нечукдир, қизгина, бу чоқ аҳволнинг?

Қанинди ёнингда бўлсам бир нафас,
Ҳечса хаёлингда бўлсам бир нафас.

Қошинда бир лаҳза турсандим эли,
Бир лаҳза ёнма-ён юрсандим эли.

Сен қочсанг, ортиндан қувдасандим мен,
Ковчиларнинг тортиб қинасангизим мен.

Бир лаҳза қўлингдан ушласам эрди,
Ва лола базмига бошласам эрди.

На чора, Фотима, сендан йироқман,
Йироқман-у, бу дам сўниқ чироқман...

Фотима, дилимда борини битиб,
Бу дам яна сенга жўнатдим мактуб:

— Ним ёруғ кулбамда ёлғизман бу чоқ,
Оқ чойшаб ўранмиш гўё ҳаммаёқ.

Атир уфурармиш шу он навбаҳор,
Маржон гулларини тақмиш олчазор.

Бир дамда бу — туғилган ва ёки рус,

Оқ ҳарир либосда кўряпман сени,
Ки сенга рўбару қилмишди мени.

Ногаҳон хаёлим чулғанди бирдан,
Ақл ҳам ҳайратда бу пинҳон сирдан.

Хаёлки лаҳзада кезар дунёни,
Ҳамда бирлаштирир икки дарёни.

Инон, кўзларингни кўрмоқ, истармен,
Бир нафас юзма-юз турмоқ истармен...

Бир мужда кутармен, Фотима, билгин,
Йўлга кўз тутармен, Фотима, билгил.

Илтижойим будир: эслагин мени,
Тангрим паноҳида асрасин сени.

Бир энлик хатингни дариф тутмагин,
Меҳру шафқатингни дариф тутмагин.

Сенга деб оллоҳдан бахт тилагумдир,
Бахт билан бир йўла тахт тилагумдир.

Иноят сўргайман ўзидан яккаш,
Ибодат қилгайман ўзига яккаш,

Раббим пок, улуғдир, Оллоҳу акбар,
Раббим пок, улуғдир, Оллоҳу акбар.

* * *

Кўнгил қувнар эди Басрага қараб,
Мавжланиб оқар эди Шатта ул-Араб,

Абу хаёл ичра сувга боқарди,
Дарёда сув эмас умр оқарди.

Бугун йиғирмага кирибди Абу,
Қизиқ бир сукутда турар эди у.

Кўз юмиб очгунча фурсатда, ё раб,
Умрнинг тўрт йили ўтибди, ажаб...

Ҳижоз водийсидир — ўзи бир олам,
Кезиб чиқди уни қадамба-қадам,

Маккадир, Абводир, токи Ар-Риёд,
Ҳамда бир томони дарёйи Фурот...

Наҳла, Тоиф, ҳамда Укоз бозори¹.
Ҳамда Мадинанинг ҳар бир гузари,

Кезди Қизил денгиз қиргоқларини,
Ўлканинг яқину йироқларини.

Неча бир сабоқдир, неча ҳикоят,
Борини айласам бир кун китобат,

Юсуф ал-Ғартобий-зукко муҳаддис,
Абу Абдуллоҳга устози азиз.

Ҳадислар сандиғин калитий берди,
Доно шогирдига меҳрибон эрди,

Муса ал-Абасий ўткир билимдон,
Унинг равнақига куйдирарди жон,

¹ *Дова, Ар-Риёд, Наҳла, Тоиф, Укоз* — Ҳижоз дие́ридаги катта-кичик шаҳарлар.

Тасанно айтарди иқтидорига,
Ишонарди унинг истиқболига...

Абунинг дилида Оллоҳ таоло,
Раҳнамоси бўлди ул Расулуллоҳ.

Ҳижжалар Бусайри¹ қасидасини,
Минглаб ривоятлар -- ҳар битгасини.

Ул чўнон йиғитнинг бор фазилатин²,
Одиллик, камтарлик -- юз бир сифатин,

Қалби ҳам, ўзи ҳам гўзал бир ўғлон,
Меҳру саховатда тенги йўқ инсон,

Мўъжизалар нчра бир жаҳон эди,
Кўнгил кўзгусида намоён эди...

Муҳаммад ҳаёти қалбин муҳрлаб,
Наинки муҳрлаб, балки сеҳрлаб,

Ўнгда ҳам, тушда ҳам ғойибдан пайдо,
Ва айламиш унинг қалбини шайдо.

Ҳайратки, икки юз йиллик ул мулдат³,
Бир лаҳзалик бўлиб туюлар ғоят.

Абу Муҳаммадни билмоқ истарди.
Бошдан оёқ таҳлил қилмоқ истарди,

Сўнгсиз уммон эди унинг ҳаёти,
Не уммон, жаҳондир унинг ҳаёти.

Ҳавас қилар эди юракдан, беҳад,
Ҳавас қилар эди сонсиз, беалад.

Хаёлида эди Мадина доим,
Ва дерди: «Бенасиб этма, илоийм»,

¹ *Бусайри* — пайғамбарга атаб қасида ёзган шоир.

² Муҳаммад ёшлигида бировларнинг кўйини боқиб кун кўрган.

³ Муҳаммад пайғамбар вафоти билан 20 ёшли ал-Бухорий ўртасида 198 йиллик масофа бор эди.

Пайғамбар ҳаёти гўзал бир бўстон,
Қанийиди мадҳ этиб, айласа достон.

Назокату ҳаё, сабру тоқати,
Дунёни тутсайди унинг шуҳрати

* * *

Осмонда чақнарди беҳад юлдузлар,
Макка чароғондир худди кундузлар,

Мачити Харомда қизгин эди баҳс,
Саволу жавоблар гўёки бир дарс.

«Меърож воқеаси»¹ бу оқшом мавзу,
Барча тортишувга сабаб эди у.

Мушрик вакиллари этишар инкор:
— Бу ёлғон, — дейишар такрору такрор.

Анас ибн Молик ривоятлари,
Ва Қози Иёзнинг китобатлари,

Ойиша бонунинг қатъий сўзидир,
Айни муддаодир, худди ўзидир.

Баҳсга қулоқ тутган Абу Абдуллоҳ,
Воқеалар ичра юрарди гўё.

— Мени авф этгайсиз, эй аҳли мажлис, —
Нутқ ирод қилди Абудуллоҳ шу кез: —

Мен узр сўрармен, бўлса ҳам такрор,
Ва қилурмен бу дам инкорни инкор²,

Байтулмақаддасга тил текизмоқлик,
Одлоҳ даргоҳига шак еткизмоқлик.

¹ *Меърож воқеаси* — Муҳаммад Пайғамбар С.А.В.нинг еттинчи осмонда одлоҳ билан кўришиши ҳақида ривоят.

² *Инкорни инкор* — баҳс-мунозараларда фикр баён қилиш усуллари-дан бири.

Гуноҳи азмдир, тавба қилингиз,
Магар кофирсиз — мусулмон бўлингиз.

Айнан ҳақиқатдир «Меърож кечаси»,
Ва нақлу ривоят ростдир барчаси.

Оллоҳнинг қудрати чексиз ва танҳо,
Унинг измидадир бори бу дунё.

Тангри висолига муяссар бўлмоқ,
Ҳамда иродасин ижобат қилмоқ,

Мусулмон аҳлига пок бир зийнатдир
Борин адо этмоқ бир заруратдир.

Мажлис тин олгандек жимиди бир зум,
Барча Абдуллоҳга этарди таъзим,

Ажиб бир сокинлик — на сўз, на овоз,
Якун учун қолмаган эди эътироз.

Раббим, ўзинг поксан, Оллоҳу акбар,
Раббим, ўзинг поксан, Оллоҳу акбар.

Х. ШАТТ УЛ-АРАБ

Ҳамон оқиб ётарди Шатт ул-Араб,
Абу ҳайратланар дарёга қараб,

Сувларга қўшилиб ўзи ҳам кетди,
Тўрт йиллик ҳаёти хаёлдан ўтди.

Неча устозлардан тинглади сабоқ,
Ё иншо этарди, ё ёллар шу чоқ.

Не бир китобларни ҳижжалаб чиқди,
Минглаб ҳадисларни ўқиди, уқди.

Не бир ровийлардан дафтари дафтар,
Нақлларни ёзиб олар ҳар сафар:

— Иноят сўргайман ўзингдан, Макка,
Ибодат қилгайман ўзингга, Макка,

Ҳар битта илоҳий ул сўзинг учун,
Дастурхонингдаги нон, тузинг учун,

Салавог, ибодат, Макка, ўзингга,
Салому баракот, Макка, ўзингга...

Ҳамон оқиб ётарди Шатт ул-Араб,
Абу хаёл сурар дарёга қараб.

Рўнарада Басра — таниш ул даргоҳ,
Кучоқ очиб уни кутарди гўё,

Шаҳристон ёнида ул мачит ичра,
Абуга ошёнди кичик бир хужра.

Кундуз дўконлардан китоб изламоқ,
Оқшом ёшлар учун қисса сўзламоқ.

Устоз Мадийнийни топди ниҳоят,
Унинг суҳбатлари пурмаъно ғоят,

Устоз Абу билан дарсни бошларди,
Унинг зеҳнин кўриб ёқа ушларди,

Мадийний ҳайратда: бу не иқтидор,
Ҳали унақасин кўрмадим зинҳор.

Олис Бухородан келган бу толиб,
Не бир баҳс бўлмаган, албатта, ғолиб,

Қуръони каримни то бошдан оёқ,
Ҳофиздек қироат қилади мутлақ,

Иншооллоҳ, омад қўлидан тутгай,
Юксак мартабага мушарраф этгай.

* * *

Қуёш нурларини ёймасдан аввал,
Басрада янги кун бошланган маҳал,

Абу хужрасига бош суқди биров,
Уй соҳиби уни қаршилар дарров.

— Мени маъзур тутинг, Абу Абдуллоҳ,
Бемаҳал безовта қилдим, ё оллоҳ.

— Кимсиз, ота, менинг отим билурсиз,
Танирмисиз мени, зотим билурсиз?

— Исмим Мустафодир, мен бир дўкондор,
Китоб растасида ҳар кунни такрор.

Сизни кузатардим, бир кун мачитда,
Баҳс бўлган оқшоми туриб бир четда,

Лол бўлиб тингладим ҳадисларингиз,
Сўнгра билиб олдим турар ерингиз.

— Хуш келибсиз, ота, хурсандман гоёг,
Қадрдон бўлишиб кетармиз шояд.

Муродингиз недир, этингиз баён,
Бирга чой ичайлик, бўлингиз меҳмон.

— Миннатдорман, ўғлим, не десам сизга,
Бир юмуш-ла келдим мен ёнингизга,

Кеча дўконимда меҳмон бўлибсиз,
Мадийний китобин харид қилибсиз.

— Хурсандман, сиз каби марҳаматли зот,
Менинг тор кулбамни қилдингиз фбод.

Мен узоқ изладим ўша китобни,
Китобни демангиз, нузли офтобни.

— Авф этгайсиз, Абу ва чекманг озор,
Ҳамда кўнглингизга олмангиз зинҳор.

Мен ҳая айладим сизга китобни,
Айтганингиз — янглиг ўша офтобни.

Модомики шундай, мана нулингиз,
Яхши қолинг, ўғлим, хушбахт бўлингиз.

— Тухтангиз, отахон, йўқ, шоширмангиз,
Ва мени бир умр қарздор қилмангиз.

Ҳаёт деганидир тошу тарози,
Бундай ноҳақликка бўлмасман рози.

Адолатсиз бўлмоқ нечун, отахон,
Диёнатсиз бўлмоқ нечук, отахон.

Ғар пулни олмассиз — айб ўзингизда,
Китобни қайтариб берарман сизга.

Сиз ё фурушанда, ё мусаннифсиз¹,
Не бўлса ҳам уни нозил қилибсиз.

Ҳеч нарса осмондан тушмагай тайёр,
Не бир меҳнати бор, не заҳмати бор.

— Абдуллоҳ, тинглангиз, мен савобталаб,
Инсонни пайқайман рангига қараб,

Сизнинг сиймонгизда буюклик мавжуд,
Унга қоришиқдир, суюклик мавжуд.

— Узр, отахоним, текин олмоқлик,
Куппа-кундуз кунни ўғри бўлмоқлик.

Биров заҳмат чекса ва биров текин,
Бундай ноҳақликка тангрим не деркин?!

Лозимдир адолат йўлидан кетмоқ,
Кимки неъмат берур — шукрона айтмоқ.

Ғар инсон иззатин этмасмиз қадр,
Унда йўлимиз ҳам бошқа-бошқадир.

Ё пулни олингиз, ёки китобни,
Ва мен хуш кўрурмен шундай савобни...

Отахон лол эди ва эди ҳайрон,
Не қиларин билмай турарди шу он:

— Мен ютқаздим ва сиз ғолиб бўлдингиз,
Тангрим ёрлақасин, оқдир йўлингиз.

¹ Мусанниф — китоб тартиб берувчи шахс.

Икки ўғлим бордир, бир қизалоғим,
Тўртинчи фарзандим бўлинг, чирогим.

Айтганингиз бўлсин, эй азиз ўғлон,
Токи қиёматдир бўлди қадрдон.

Меҳмонимиз бўлиб, шод этинг бизни,
Эрта кун қайтарда кутамиз Сизни.

* * *

Яна кўклам келди, қадрдон баҳор,
Далалар ям-яшил, қирлар лозазор.

Яна бинафшалар қувнатар кўзни,
Еллар олиб қочар хаёлингизни.

Наъматак гуллари чиройи олам,
Чўлларга ёйилмиш зангори гилам...

Баҳор кунларига бўлиб ҳамоҳанг,
Ўзгача кайфият, ўзгача бир ранг.

Аҳмадлар уйида катта шодёна,
Чилдирмалар ўйнар, янграр тарона.

Ҳовлини тўлдирмиш кўп азиз меҳмон,
Бугун тўй базмидир — келин биёрон.

Аҳмад ва Зухронинг никоҳ тўйлари,
Чимилдиқ ичра ярашиб бўйлари.

Машғаллар ёқилиб, айтишиб ёр-ёр,
Оқшом қиз уйида бир фасли баҳор.

Бир-бирга пайванддир иккита тақдир,
Ҳаёт йўлларида ёрқин чироқдир.

Шаҳрибону бугун ўзида йўқ шод,
Уйи ҳам, дили ҳам — барчаси обод.

Келин қилди ўша — истаганини,
Келин қилди ўғли қистаганини.

Уйига осмоннинг Зухроси келди,
Париваш қизларнинг танҳоси келди.

Зухро ул Саъдихон табибнинг қизи,
Қўшни бир гузарнинг қароғи-кўзи.

Бир тўй оқшомида Аҳмадни кўриб,
Туйғулари эриб ва қалби эриб,

Йўқотиб орому ҳаловатини,
Аҳмадга йўлламиш севги хатини.

Аҳмад ўқиди-ю, ҳангу манг бўлди,
Кутилмаган бахтдан сеҳрга тўлди.

Сўнг — пинҳона суҳбат, кўнгил баёни,
Бирлаштирди тезда икки дунёни.

Аҳмаднинг боғида гуллади баҳор,
Тақдир ул парини айламиш нисор.

Чимилдиқда экан ошиқ ва маъшуқ,
Олисдан янгради ажиб бир қўшиқ:

«Бухоро йўлларинг тор, деб йиғлайман,
Бўйимга муносиб ёр, деб йиғлайман».

Мана, кириб келди Фотима қиз ҳам,
Ёришиб кетгандай бутун бир ҳарам.

Унинг чиройига бормидир қиёс,
Йўқ, у танҳо эрур, у — танҳо, холос.

Фотима қутлайди келин-куёвни,
Иккита оташни, икки оловни

Гоҳида хаёлда жонланар Абу,
Фотима ёнига чопиб келар у.

Қиз гангиб ҳайратга тушади шу он,
Бир зумда чарақлаб кетади жаҳон.

Гоҳ Абу эшикда кулиб тургандай,
Гоҳо жўралари билан юргандай.

Ўша хаёл уни этади сархуш,
Гоҳида хуш эрур, гоҳида беҳуш...

Бу ёқда тўй базми этади давом,
Гулгун ранг шаробдир, жаранглайди жом,

Варақи, қатлама, барра кабоблар,
Танбур ва дутордир, уд ва рубоблар,

«Чоргоҳ»га туташиб кетади «баёт»,
Қўшиғу айтишув, ашъору абъёт...

Базм авжга чиқиб турганди, шу он,
Мўъжиза рўй берди бирдан ногаҳон.

Шайх Дохилий келди, қўлида бир хат,
Ҳамма ҳайрат ичра қолди бир фурсат:

— Шаҳрия! Абудан келди хунхабар,
Бермайман ўйинга тушмасанг агар.

Тўйи устига тўйдир, севинчлар қат-қат,
Куйи устига куйдир, суюнчлар қат-қат.

Эшитган барчанинг шодлиги дунё,
Бу бир ҳақиқатми ва ёки рўё.

Оллоҳга шукурки, бор экан Абу,
Не мўъжиза, тўйга шерик экан у.

Бундай хурсандчилик сизмас ақлга,
Сизмас афсонага, сизмас нақлга.

Она ҳаяжонин ҳеч туголмайди,
Ўзини қўярга жой тополмайди.

Кўрингиз танграмнинг кароматини,
Тўйга тўхфа этди Абу хатини.

Бир эмас икки тўй бўлаётгандай,
Ҳозир Абу кириб келаётгандай.

Она Фотимани ахтарар шу вақт,
Бу мужда қиз учун ато этди бахт.

Фотима кўксида ёришди осмон,
Ғалаён қиларди соғинч ва ҳижрон.

Хаёлидан ўтди ўша сўнгги дам,
Оқшом оғушида борлиқ бу олам.

Ўша муюлишда учрашди улар,
Абу ҳажга кетар, Фотима билар.

Йигит термулади қизнинг кўзига,
Жон қулогин тутар унинг сўзига.

Зангори либосли дарахтлар гувоҳ,
Ўша сокин Шоҳруд қутларди гўё.

Иккиси бир-бирин жондан севишар,
Жондан севишлару, жондан суюшар.

Улар севишдилар болаларга хос,
Бир-бирига пинҳона талпинар, холос.

Ҳали билишмасди бу не савдодир,
Севги иши шудир, қадим дунёдир.

Хайрлашиш они — сабр ва бардош,
Қизнинг ёноғида икки томчи ёш.

Қизил гул баргида шабнам қатраси,
Изҳори ишқ эрур дилларнинг саси...

— Хайрият, бор экан, соғ-омон экан,
Не дейин, айрилиқ кўп ёмон экан.

Хабаринг эшитиб тирилган жонман,
Тирилган жонману, минг бир жаҳонман.

Нақадар хурсандман, билсайдинг, Абу,
Мени қамраб олмиш тошин бир туйғу,

Ховлинг нурга тўлди, оғанг ва Зухро,
Икки юлдуз бўлиб чақнашар гўё.

Бизга ҳам шундай кун ато айласин,
Ўзи ёрлақасин, ўзи сийласин.

Икки кўзим йўлда, сени кутарман,
Билмам, муродимга қачон етарман?

Иноят сўрарман, танграмдан яккаш,
Ибодат қиларман танграмга яккаш.

* * *

Бу оқшом хужрада ёлғиздир Абу,
Хаёл гирдобида айланарди у.

Сўнг хаёл тиниди, босилди тўфон,
Бир ёрқин саҳифа бўлди намоён.

Шу дам сирли сандиқ очилди гўё,
Ва чигал бир тугун ечилди гўё.

— Ҳаёт асосидир — ул тўртта унсур,
Тупроқ ва сув, ҳамда ҳаво ила нур.

Ернинг ҳам тўрт учи — сарҳади бордир,
Яна: «Чор китобдир» ва «Чори-ёр»дир.

Яна: «Тўрт кўз тугал, хоотири жамдир»,
Тўрт фасл, тўрт қутб ва тўртта шамдир.

Демак, бир ҳикмат бор тўрт саноғида,
Бори тартибот яралган чоғида.

Тўрт жилдли китобат тузсам не тонгдир?
Тўрт иқлим, тўрт жило ва тўртта рангдир.

Бир манқабат¹ этсам барчага марғуб,
Бу ният кўпдандир дилимда матлуб.

Ҳижозда ўтгани тўрт йиллик муддат,
Расулulloҳ мадҳига сарф бўлди фақат.

¹ *Манқабат* — бирор зотнинг яхши хислатлари мақталган асар.

Исләм сулоласи гүе бир ёғду,
Қуръони Каримни бунёд этиб у.

Гүеки дунёни ёритди шу чоқ,
Гүе зулмат ичра ёқди бир чироқ.

Ҳалол ила ҳаром аралаш ғоят,
Нечук кўргуликдир бу жоҳилият?¹

Ростлигу ҳалоллик бор бўлсин учун,
Ҳазрати пайғамбар «жанг» бошлар бугун.

Оллоҳ иродаси — «меҳр-оқибат,
Бандалар кўнглига жо бўлсин, албат.

Яхшилик ҳамда ҳуш одобу ахлоқ,
Феъли бузуқларга бўлсин бир сабоқ!»

Расулуллоҳ айтар оллоҳ номидан,
Ваҳийдан келгани ул каломидан,

Фақат меҳнатидан топгани ҳалол,
Қолгани минг бора ҳаромдир, увол.

Текин томоқларга келсайди қирон,
Калондимокларга келсайди қирон,

Олиб сотувчига қирон келсайди,
Зарар этгувчига қирон келсайди.

Тошдан-тарозидан урганга қирон,
Ўғри дўкончалар қурганга қирон.

Қардошлик ипларин узганга лаънат,
Уруғ аймақликни бузганга лаънат.

Жоҳиллик, разолат не учун, айтинг,
Қон тўкиш, газоват не учун, айтинг.

Қай қавақдан чиқди жоҳил кимсалар,
Ақлини йўқотган гофил кимсалар.

¹ *Жоҳилият* — араблар Исломдан олдинги даврни шундай деб атаганлар.

Оға-ини бўлиб юрсангиз нетар?
Эзгуликни баҳам кўрсангиз нетар?

Айтинг, ақли расо инсонлар қани?
Диёнатли, порсо инсонлар қани?

Нечун жоҳилият, не учун ғазаб,
Фароғат ўрнига не учун азоб?

Оллоҳ иродаси — фақат эзгулик,
Тақдиру азалга мангу ёзгулик...

Абу илкидадир қоғозу қалам,
Барчасин бирма-бир зикр этар шу дам.

Ўзинг мадад бергил менга оллоҳим,
Қўлла, ниятимга етай илоҳим.

Раббим, ўзинг поксан, оллоҳу акбар!
Раббим, ўзинг поксан, оллоҳу акбар!

* * *

Бу оқшом Мустафо уйида шодлик,
Ҳурмату эҳтиром, кўнгил ободлик,

Меҳмон бўлиб келмиш Абу Абдуллоҳ,
Дастурхон ёзиғлиқ — тўкин ва зебо.

Бир ёқ — турли неъмат, тўкис зиёфат,
Бир ёқда — сеҳрли, дилбар бир суҳбат.

Ҳайратда лол эди бу дам Абдуллоҳ,
Бир ноёб хазина топгандек гўё,

Мустафо бунчалик ақли расодир.
Ҳадсиз камтаринлик, вале донодир.

Ҳасан ал-Басрийнинг¹ издош шогирди,
Тасаввуф илмида ҳамфикр эрди.

¹ Ал-Басрий — Ал-Ҳасан Ал-Басрий — улуғ руҳшунос олим. Басрада тасаввуф илмининг асосчиси.

Одамдир оламнинг маркази, кўзи,
Борин ато этмиш оллоҳнинг ўзи.

Поклик ва донолик — иккита дарё,
Кўшилса бир уммон бўлғуси пайдо.

Ҳалол яшамоқлик — инсонга зийнат,
Хусну назокатдир гўзал руҳият...

Мустафо сўзларди, тингларди Абу,
Сирли бир оламда кезар эди у.

Дунё бир дарёдир — иккита қирғоқ,
Бир-биридан жуда олис ва йироқ.

Бир ёқда — адолат, бир ёқ разолат,
Биродаркушлиқдир-тинмас бир муддат.

Ажабки шайтоний васваса устун,
Фосиқларнинг қўли баланддир букун...

— Ҳақ сўзни дедингиз, устози аъзам —
Абу Мустафога айлади таъзим.

— Тангрини севмоқлик биз учун фарздир,
Ҳамиша пок бўлмоқ елкада қарздир.

Тасаввуфда бордир иккита қанот,
Назариёт эрур ва амалиёт.

Қумурсқадан таълим олмоқ — ҳаётдан,
Дўкондорлик касбим — амалиётдан.

Сиз Шақиқ Балхийини² урганнинг, иним,
Ундан ёлгор қолмиш бир дунё илм.

Ул вафот этган чоқ, сиз тунгансиз,
Ё ҳамнафас ёки издош булгансиз.

Бизга китобати етувчи бир чоқ,
Аҳли тасаввуфга бебаҳо сабоқ...

Балхий — Шақиқ ат-Балхий — IX аср тасаввуф олим.

Басра тасаввуфнинг илк қўрғонидир,
Уни йўрғаклаган бир ошёнидир.

Муносиб аҳкомлар топурсиз, Абу,
Ижобат бўлғуси ҳар нечук орзу...

Мустафо Абуни сийлаб бу дафъа,
«Ал-Балхий»ни унга айлади тухфа.

* * *

Бағдод сафарига навбат ҳам келди,
Дажла бўйларига йўл олди энди.

Ҳайрат оғушида Абу Абдуллоҳ,
Ўзи-ўзи билан фикрда танҳо.

Неларни хотирга келтирдинг, эй дил,
Умрдан ўтибди яна икки йил.

Ортда қолди Басра, ширин суҳбатлар,
Дониш устозлару тенглош улфатлар...

Дунё юзин кўрди «Китоби аввал»¹,
Буюк орзу эди дилда бир маҳал.

Мустафо китобни ўқиб ҳайратда,
Уни сеҳрлади китоб ғоятда.

Оллоҳ ва Расулга буюк муҳаббат,
Минг бир фазилату юз мишга сифат.

Ўқимаган эди бу хил китобни,
«Қуръон»ни мадҳ этган нуру офтобни.

На Шиҳоб аз-Зухрий, на Абдулазиз²,
Ибн Мусо, Ҳанбал — илмда ҳадсиз,

¹ «Китоби аввал» — Имом ал-Бухорий — «Ҳадис» асарининг биринчи китоби.

² Абдулазиз — Умар ибн Абдулазиз — халифа, у биринчи марта ҳадисларни йиғдирган шахс.

На ибн Анасдир, на Абу Толиб,
Афсус, бирови ҳам бўлмади голиб.

Фақат Бухоролик Абу Абдуллоҳ,
«Китоби аввал»да ягона, танҳо...

Юз минг ривоят, қиссаю, нақл,
Неча юз ровийлар доною оқил.

Ҳадислар дунёси — ул баҳри уммон,
Ойиша бегимдир¹ ўзи бир жаҳон.

«Севмоқ иймондандир ҳаё — иймондан
«Ҳидоят — иймондан, зиё — иймондан»...

Иймондир, илмдир, ҳаждир, намоздир,
Маккадир, Мадина, Ҳайбар — Ҳижоздир.

Ваҳийлик муждаси, таҳорат, гусл,
Саждаи саҳвдир неча тавр, усул.

Закотдир, рўзадир, ийди рамазон,
Умрадир, таровиҳ², мавзеи азон...

— Неларни хотирга келтирдинг, эй дил,
Умрдан ўтибди яна икки йил.

XI. ЗАҲРО

Офтоб чиқиб нурга тўлди ҳаммаёқ,
Абу ёлғиз эди хужрада бу чоқ.

Бир савагча хурмо кўтариб шу кез,
Ногоҳ кириб келди кулбага бир қиз.

Қўллари кўксида салом берди у,
Лол қолиб, шошилиб қолганди Абу.

Ким бўлди бу меҳмон, париваш сулув?
Абдуллоҳ қалбига тушди бир ғулу.

¹ *Ойиша* — Муҳаммад пайгамбар С.А.В.нинг хотини, кўпгина ҳадислар у киши тилидан келтирилади.

² *Умра* — кичик ҳаж, таровиҳ — намознинг бир тури, рамазонда ўқилади.

Ақлни ром этар бул сарвиқомат,
Лаблари гулбарги, бир оҳусифат.

Бу ё Зулайҳодир ва ёки Лайло,
Ҳусну малоҳатда оламда танҳо.

— Афу этинг мени, беҳаё қизни,
Китоб дўконида кўргандим сизни.

Сўнг қўшни ҳовлида бўлдингиз меҳмон,
Суриштириб сизни билгандим шу он.

Кечиргайсиз, узр сўрармен сиздан,
Мева териб келдим ўз боғимиздан.

Ўшанда кўрдим-у.. Сизга не десам,
Ёмон қилмабманми, меҳмонга келсам?

Мусофир экансиз, юртдан йироқда,
Бухоро қайда-ю, Басра қаёқда?

Мен нодон нималар деяпман сизга,
Ва не сабаб келдим мен ёнингизга,

Дилимда чўғмидир, чироғми ёниқ,
Ва менга бир бало бўлгани аниқ...

Абу қаҳ-қаҳ кулди: Нелар деяпсиз,
Ўзингизча ёниб, ўзиз куяпсиз?

— Сизда... ўзингиз-да... исминдир Заҳро,
Сизда... ўзингиз-да ўзингиз танҳо!

Бир карашма қилиб, қочиб кетди қиз,
Абу ҳайрон — қайга учиб кетди қиз?

* * *

Заҳро қочиб кетган ўша бир дамда,
Гўё бир ажиб ҳол кечди оламда.

Нима бўлганини билмасди Абу,
Ўйлаб ҳеч тасаввур қилолмасди у.

Қочган Фотимами ва ёки Заҳро,
Абдуллоҳ ақлидан алашди гўё.

Фотима Басрага қаердан келди?
Абу, ақлинингги йиғ, сенга не бўлди?

Хаёл хазон каби тўзғатар эди,
Йигитлик ҳисларини қўзғатар эди.

Фотима эдимми, Заҳро эдимми,
Ё шайтон йўллаган рўё эдимми?

Абу бир орзиқиш ҳисларга тўлиб,
Хаёл Бухорога учди қуш бўлиб:

— Фотима, қанисан, ўзингсан танҳо?
Тонгларим ёритиб, порлаган Зухро...

*Сен бир Заҳро бўлиб кўриндинг менга,
Гузал дунё бўлиб кўриндинг менга.*

Олис, олисдасан, лек ёдимдасан,
Йўқ, ёдимда эмас, сен ёнимдасан.

Қўзимга кўришиб юрасан доим,
Тушларимга кириб турасан доим.

Заҳро қочиб кетган ўша бир дамда,
Ажиб бир ҳол кечди гўё оламда.

Фотима эдимми ва ёки Заҳро,
Шайтон бир васваса қилганмиди ё...

Кўнғироқ садоси... йўл босар карвон,
Бу сафар Абуга яна бир довон.

Ҳижоздан Басрага кетаркан йўлда,
Ажиб бир орзиқиш қўзғалди дилда.

Тўрт йил бўлибди, Фотима йироқдир,
Йироқдаги ўша битта чироқдир.

Йўқ, чироқ эмассан, кўрар кўзимсан,
Кўрар кўзим эмас, тонг юлдузимсан.

* * *

Тонг маҳал мачитдан қайтар чоғида,
Абу тўхтади Дажла қирғоғида.

Сувнинг ойнасига тикилиб шу он,
Осмоннинг аксини кўрди шу замон,

Абу ҳамон мавжли сувга боқарди,
Сув оқарди, сувда хаёл оқарди.

Мовий тўлқинларда тебранган осмон,
Осмон демагинким, мовий бир жаҳон.

Абуни миндириб тўлқинларига,
Ҳамда кумушқанот ёлқинларига.

Олиб чопар эди Бухоро томон,
Пастда сарҳадсиз ер, тепади осмон.

Мана, ўша ҳовли, қадрдон гўша,
Абуга бағрини очар ҳамиша.

Фарзандин йўлига тикилган она,
Унинг атрофида бўлар парвона.

Қучоқ очиб келар оғаси Аҳмад,
Барваста бир йигит, чинордек қомат.

Севинч кўз ёшлари она юзида,
Ва меҳр чақнайди унинг кўзида.

Қошу кўзларини силар, сийпалар,
Бир гўдак мисоли ўпар, эркалар:

— Бунча қолиб кетдинг, Абу, жон болам?
Сенсиз тор бўлди-ку бизга бу олам.

Қанчалар соғиндик сени, билсайдинг,
Кошки ҳолимизга парво қилсайдинг.

Хайрият, соғ-омон қайтдинг, минг шукур,
Бизнинг армонимиз, бахтимиз шудир.

Севинчдан бошимиз осмонга етди,
Осмонга демаким жаҳонга етди.

Шунча йил йўлнигга бўлди интизор,
Неча ёзлар ўтди ва неча баҳор.

Энди иқболимиз қулгани бўлсин,
Бағримиз шодликка тўлгани бўлсин...

Хаёл саҳифаси ўзгарар шу чоқ,
Кўзгуда намоён — ўрикзор чорбоқ.

Ўн олтида эди ўша ёз чоғи,
Умр баҳорининг кўм-кўк япроғи.

Йигитликнинг ўша авж палласидир,
Тоза бир нафаски — сочар эди нур.

Оппоқ ўрикзорда оқшомги чирой,
Кумуш тангаларин сочар эди ой.

Ширин бир дард ила турар эди қиз,
Кимнидир кутарди пинҳона ёлғиз.

Майин шабадада чайқалар гуллар,
Гуллар япроғида диллар чайқалар.

Баҳор чайқалади атрин уфуриб,
Анҳор чайқалади тошиб, кўпириб...

Фотима — ҳислари тошқин бир дарё,
Шу тошқинлар аро тўлганар гўё.

Қора киприкларда олмос қатралар,
Сирин ўзи билар, бир ўзи билар.

Ерда Фотимадир, осмонда оллоҳ,
Вафони билмаган шафқатсиз дунё.

Яна интизорлик торлари таранг,
Узилиб кетгудай турибди аранг.

Қора киприкларда олмос қатралар,
Сирин ўзи билар, фақат ўзи билар.

Ҳижрон, арқонларинг узун бунчалар,
Бунчалар узун ҳижронли кечалар.

Наҳот, тонг отмоғи шунчалар қийин,
Ва унга етмоғим шунчалар қийин.

Менга бир нарсалар десанг-чи, баҳор!
Ва менинг раҳмимни есанг-чи, баҳор!

Қора киприкларда олмос қатралар,
Сирин ўзи билар, фақат ўзи билар.

— Фотима! — янгради шу дам бир нидо,
Фотима! — янграрди бир акси садо, —

Абу келар эди қучоғин очиб,
Келар эди чопиб, қуш каби учиб.

Майин титрар эди гул япроқлари,
Ловуллаб ёнарди қиз ёноқлари.

Қалтираб турарди шабнам қатраси,
Қалтираб турарди гуллар нафаси.

Муҳаббат ёғдусин сочар боғ аро,
Иккита чирмовиқ чирманши гўё.

Фақат севги эди хаёл ва ўйда,
Бутун бир оқшомки ўтди шу кўйда.

Бундай оқшом қайта бўлмагай такрор,
Бу хил завққа ҳеч вақт етмагай баҳор.

Бундай тонглар ҳамки қайта отмагай,
Бундай оқшомга ҳам ҳеч ким етмагай.

Бодом шохларида булбул навоси,
Боғнинг сеҳрловчи хушбўй ҳавоси.

Қуй янграр, севгининг оҳанглари дир,
Ва уни безаган нур-ранглари дир.

Сўнгсиз бўсаларки-сирдир, сеҳрдир,
Меҳр, муҳаббатдир, дилга муҳрдир.

Муҳаббат, асло фироқинг бўлмагай,
Мангуга яшна, япроғинг сўлмагай.

Майин титрар эди гул яноқлари,
Ловуллаб ёнарди қиз япроқлари.

Бундай тонглар ҳамки қайта отмагай,
Бундай оқшомга ҳам ҳеч ким етмагай.

Тонг отарди, унинг чеҳраси оппоқ,
Қиз йигит кўксига бош қўяр шу чоқ...

Ўша тароватли, оппоқ тонг чоғида,
Абу турарди Дажла қирғоғида.

Бир армон сеҳрида сувга боқарди,
Сув оқарди, сувда хаёл оқарди.

— Иноят сўргайман ўзингдан, хаёл,
Ибодат қилгайман ўзингга хаёл.

* * *

Мана, рўпарада қадрдон Бағдод,
Кўчалар, расталар шинам ва обод.

Дилга ором берар Дажла салқини,
Мовий гумбазларда офтоб ёлқини.

Дорилмусофирга йўл олди Абу,
Бир хужрани яна макон этди у —

Қуёш ботиб, оқшом ғира-шираси,
Тинганди кундузги шовқинлар саси.

Ёлғиз ўзи эди Абу Абдуллоҳ,
Бир гирдоб ичраким айланар гўё.

Сўнгсиз ташвишлардан холи бўлган чоқ,
Хира тортгандайин хужрада чироқ.

Мунгли инграгандай кўнглининг тори.
Ва таранг тортилиб сабру қарори.

Сарҳадсиз самога тикди кўзини,
Бир ғариб бечора сезди ўзини.

Осмон пештоқида юлдузлар аро,
Намоён бўлгандек олис Бухоро.

Мана, икки йилки на хабар, на хат,
Борлиғини ўртаб сабру қаноат.

Гоҳида бошланиб дилда ғалаён,
Бирдан хиралашиб кетар ер-осмон.

Баъзан хаёл уни олиб қочарди,
Шунда Бухорога қараб чопарди.

Қани, қуш бўлса-ю учиб кетсайди,
Бир зумда юртига бориб етсайди.

Не бир қарвонлардан жўнатди мактуб,
Кўзлари тўрт бўлди бир хабар кутиб.

Не аҳволда экан онаизори,
Ҳаловати кетиб, қуриб мадори.

Оғаси нечукдир, Фотима нечук?
Устози, дўстлари — каттаю кичик?

Ўйлаб, ўйловига етмасди Абу,
Бир изтироб ичра қолган эди у.

Ўзини қўярга жой тополмайин,
Дилдан эзиларди ўйлаган сайин.

Асаблари қақшаб, толиқиб шу он,
Кўзлари уйқуга кетди ногаҳон...

ХII. «БАЙТУЛ» ҲИКМА

Китобдан бошини кўтариб Абу,
Ҳужра туйнугига кўзин тикди у.

Ундан кўринарди бир бўлак осмон,
Осмон демагилким, бир бўлак жаҳон.

Неларни хотирга келтирдинг, эй дил,
Умрдан ўтибди яна икки йил.

Бағлодни айланди қадамба-қадам,
Бунда кўрганлари янги бир олам.

Мачиту мадраса, баҳс мунозара,
Кошки, интиҳоси бўлсаёди зора.

Теран мушоҳада — фиқҳ ва мантиқ,
Не янги мажмулар даврага тортиқ.

Афлотун, Арасту китобатлари,
Ва «Байтул ҳикма»нинг иноятлари.

Не бир қиссаҳонлар, не бир ровийлар,
Баро ибн Озиб ва Аробийлар.

Ибн Абу Ҳола, ибн Анасдир,
Ибн Маъсуд ҳамда ибн Аббосдир.

Абу Талҳа эрур, Абу Толибдир,
Ибн Салом ҳамда ал-Мутталибдир...

«Исломдан муродки иймон демакдир»,
Сўзда ва амалда иймон керакдир, —

Неча китобларни ўқиди, билди,
Ҳижжалади, кўрди ва ажрим қилди,

Сохта ва ёлғонлик — нймондан эмас,
Ғайри илмдандир, меҳнати абас.

Ул кун тинглагани — қирқ икки ҳадис,
Худди бугунгидай ёдида ҳануз.

Энди иншо этар уларни бу дам,
Қоғозга бирма-бир муҳрлар қалам...

Юсуф ал-Фартобий¹ китобин излаб,
Топилса — не толеъ, бошқасин кўзлаб,

Китоб растасини айланди тинмай,
Сўраб-суриштирди асло тортинмай.

Топилмади, не тонг, келмади омад,
Яна изламоқдир таомил, одат.

Ҳорғин қайтиб келди хужрага Абу,
Лекин умидини узмаганди у...

Бир маҳал, ажабо, чошгоҳ деганда,
Ибн Ҳанбал² келди кутилмаганда.

Хурсанд бўлиб кетди шу чоқ Абдуллоҳ,
Ўзини қўярга жой топмас гўё.

— Марҳамат қилгайсиз, эй табаррук зот,
Қадамларингизга бўлсин ҳасанот,

Бошим осмондадир, устод, ташаккур,
Гўёки кулбамга кириб келди нур.

— Ўтаётган эдим, эсладим ногоҳ,
Бўлай дедим Абу ҳолидан огоҳ.

Анча кўришмадик, соғ-омонмисиз,
Вақт ҳам ўтмоқда чопиб, тўхтовсиз?

— Ҳаш-паш дейилгунча; мана, ўн йил ҳам,
Ўтиб кетибди денг, гўёки бир дам.

— Умр — дарё, оқар, орқага қайтмас,
Гар қувмоқ истарсен — умринг ҳам етмас.

¹ Юсуф ал-Фартобий — ҳадис илми бўйича имом ал-Бухорий устозларидан бири.

² Ибн Ҳанбал — Имом ал-Бухорийнинг ҳадис бўйича устозларидан бири.

— Менки ул Ҳазратнинг¹ қўйчивон бўлиб,
Умргузаронлик қилганин билиб,

Пешона тер билан этиб ризқ ато,
Бир чимдим туз, бир пар² нонигача то,

Ҳалолу покиза — маҳсули меҳнат,
Беминнатдир ҳамда тотлидир ғоят.

Ҳеч нарса тушмагай осмондан тайёр,
Дерлар: текинхўрдан худо ҳам безор.

На зўри, на зори, на бойлик, на зар,
Нафсни тиймоқлик, ҳаромдан — ҳазар,

— Офарин, Абдуллоҳ, теран акс-садо,
Хоҳ ул подшоҳ бўлсин, хоҳ бўлсин гадо,

Оз бўлса, озига — қаноат этмоқ,
Кўп бўлса — ярмини муҳтожга тутмоқ.

— Мен шукр қилурмен, валлоҳу аълам,
Сизлек бир зот ила бўлмишман ҳамдам.

Илми тааммулнинг не унсурлари,
Мени етаклади ёруғлик сари.

Бирор бир бузрукнинг этагин тутмоқ,
Унинг соясида муродга етмоқ.

Минг таъзим этарман Сизга, эй устод,
Ўзимга тиларман сабр ва сабот.

— Мен қадр қилурмен иқтидорингиз,
Шу иқтидор бўлсин мададкорингиз.

Эртанги йиғилиш биринчи довон,
Йигитлик фаслига эрур имтиҳон.

¹ *Ҳазрат* — Муҳаммад пайгамбар С.А.В.

² *Бир пар* — шева, бир тўграм, парча.

Мадрасайи Аъзам гавжум бўлгуси,
Барча акобир, уламо келгуси.

Келур муҳаддису арбоби тарих,
Ҳар бири ўзича этгуси таъриф.

Ироди тааммул¹ ва ҳам нозик таъб,
Муноқаша² чоғи — ройишга қараб...

Менга рухсат, йигит, ҳушвақт қолингиз,
— Ташаккур, бузруквор, яхши борингиз.

Минбарга чиқаркан Абу Абдуллоҳ,
Баланд тоғ олдида турарди гўё.

Бу тепалик бунча юксак, улуғвор,
Чиқмоғи бор экан, тушмоғи ҳам бор.

— Сиз устози ашраф, ҳамкасб оғалар,
Неки бор оламда илмдан туғилар.

Тақдирда бор экан дунёни кезмоқ,
Неки фасоҳатдир — англамоқ, сезмоқ.

Маккаи Мадина ва Каъбатуллоҳ,
Муҳаммад пайғамбар-ул расулуллоҳ.

Сулук йўлин тутмоқ ва унга тавҳид,
Айни муддаодир — худойим шоҳид.

Туғилган масканим шаҳри Бухоро,
Илму донишликда Машриқда танҳо.

Кўп қалим замондир, оташпараст юрт,
Муқаддас Авесто — кўнглида беҳбуд³.

Орхун, Энасойдан тарқалган зиё,
Кўк тангри⁴ илкида борлиқ бу дунё.

¹ *Ироди тааммул* — мушоҳадали, мунозарали нутқ.

² *Муноқаша* — жанжал, тортишув, баҳс.

³ *Беҳбуд* — яхшилик, пажот қилиш.

⁴ *Кўк тангри* — тангри.

Бир ёқда ёруғлик, порлоқ, зиёдир,
Бир ёқда зулматдир, ер-кўк сиёдир.

Хоқон Алп Эр тўнга — ул Афросиёб,
Жонин фидо қилган Туроний ансоб¹.

Маккор Кайхусравнинг қабихлик иши,
Иснод тамғасидир унинг қилмиши².

Улуғ Турк қавмидир Олтой бобомиз,
Туркистон заминин фарзандларимиз.

Ўртада Жайхундир, Машрикда — Турон,
Мағриб ёқда эса — Ажаму Эрон.

Турон Бухородир, Турон — Самарқанд,
Менинг толейим ҳам шундан сарбаланд.

Турон Фарғонадир, Хоразмдир, Шош,
Ақлни безаган донишманд наққош.

Бир овоз янгради: «На ҳожат тарих,
Олис Бухорони қилурсиз таъриф?».

— Мени маъзур тутинг, тарих — бу ҳаёт,
Ва милён йиллардан қолган хотирот.

Ҳаётки мавжуддир, у — эрур кўзгу,
Барча билимларнинг онасидир у.

Тарих бўлмасайди, ул «Ибтидо»ни³,
Қачон яралганин билмасдик они.

Нух алайҳиссалом, Сом, Ҳом ва Ёфас,
Одам ва Ҳавони эсланг бир нафас.

Яъжуж ва маъжуждир ўртанчи бўғин,
Геродот нақл этмиш ундан бўғин.

¹ *Туроний ансоб* — насл-насаби туронликдир.

² Эрон подшоҳи Кайхусрав Афросиёб шарафига зиёфат чоғида уни заҳарлаб ўлдирди.

³ «*Ибтидо*» — қадимий даврда яратилган китоб.

Қадим фиръавнлар, фотиҳ Искандар,
Тарих қанотида келмаса агар.

Тафаккур султони Арасту бобо,
Нурсиз қолар эди бу ёруғ дунё...

Ўттиз мударрисдан тингладим сабоқ,
Билганим дарёдан томчидир бироқ.

Ўша қадим Турон мамлакатида,
Ва ҳисобсиз жилдлар қатма қатида.

Не ажаб афсона, ривоятлар бор,
Бир-биридан сулув ҳикоятлар бор.

Қадим аждодларнинг хаёл дунёси,
Инсон тафаккурин тошқин дарёси,

Бу бир тафаккурки беқиёс уммон,
Ҳар битта хаёлди р бир жаҳон.

Жаҳонни суймоқлик, уни севмоқлик,
Инсонни суймоқлик, уни севмоқлик,

Дунёга менгзарли инсон севгиси,
Инсоннинг дунёга жаҳон севгиси.

Не ажиб афсона, ривоятлар бор,
Бир-биридан гўзал ҳикоятлар бор.

Хаёл дунёсидир меҳр-муҳаббат,
Ҳаёт зиёсидир меҳр-муҳаббат.

Теран хаёлотнинг ҳадсиз кенглиги,
Ўн саккиз оламга қиёс — тенглиги.

Оллоҳ даргоҳига сажда қилмоқлик,
Эзгуликни дея фидо бўлмоқлик.

Ёвузликка лаънат, яхшига — олқиш,
Иймонга садоқат, шайтондан қўрқиш...

Ўзингдан ҳидоят тиларман, хаёл,
Ўзингга ибодат қиларман, хаёл.

Ўзга бир тарихдир, ҳадис айтмоқ ҳам,
Ҳадис айтмоқлик ҳам ўзга бир олам.

Зеро, ҳадис айтмоқ эрмак эмасдир,
Илмий заруратдир, олий ҳавасдир.

Неки бор жамғариб этилса таълиф,
Лозимдир ҳижжалаб айламоқ тақрир¹...

Абдуллоҳ сўзлашдан тўхтади шу чоқ,
Ҳамда нафасини ростлади озроқ.

Абу Ҳанбал бу дам кўзи чарақлаб,
Турар эди мажлис аҳлига қараб.

Сўнг деди: Офарин, фикрингиз мумтоз,
Илми мантиқ унга бермишдир пардоз...

Баҳсу мунозара қизиди таранг,
Баъзи густоҳлар ҳам топилди, қаранг.

Не бир муҳаддислар гўё ранжишиб,
Бири-бири билан расо манжашиб.

Ровийларни гўё камситмиш Абу,
Жангу жаҳд эмасдир, мунозара бу.

Биров сўқар, биров мақтар Абуни,
Асли чидаганга чиқарган буни.

Абдуллоҳ турарди шодмон ва мамнун,
Улоқ унга кетди, рости гап, бугун...

Бағдод кўкида чарақлар юлдузлар,
Гўё чарақлайди саноксиз кўзлар.

¹ Тақрир — Пайгамбар С.А.В маъқуллаган сўз, ҳатти-ҳаракат.

ХIII. ҚОҲИРА

Карвон кетаётир, унга эргашиб,
Гоҳида пиёда, гоҳо тиркашиб,

Олис йўлга чиқмиш бугун Абу ҳам,
Аҳли тижоратга бўлиб бир ҳамдам.

Истиқболда турар шаҳри Қоҳира,
Шуни раво кўрмиш тақдир бу сира...

Бу тонг ортида қолди қадрдон Бағдод,
Ва унда кечгани тўрт йиллик ҳаёт.

Устоз Сижистоний ва ибн Ҳанбал,
Хаёлда тикланар ҳаммадан аввал.

Яна неча ўнлаб ровий, муҳаддис,
Ибн Абу Ҳола ва ибн Анис.

Неча бир мажмуълар, неча бир китоб,
Бири — ёрқин қуёш, биридир моҳтоб.

Бориси элакдан ўтган кун каби,
Юракдан сирқиган чакра хун каби...

Бир кеч Ибн Ҳанбал суҳбат маҳали,
Абу хаёлини пайқамай ҳали,

Қоҳира сафарин маслаҳат қурди,
Не бир ўғитларни яна уқдирди.

Абу хаёллари тўзғийди бир зум,
Гўёки шовулар Дарёйн қулзум¹.

Нечун Бухородан йўқ бирор хабар,
Юракка бир гашлик тушар ҳар сафар.

«Наҳот мактубларим етиб бормаиди;
Тангрим бир муждани раво кўрмаиди?»

Ўйловларнинг сўнгсиз гирдоби аро,
Фикрлар хазонда тўзғирди гўё.

¹ Дарёйн қулзум — Қизил денгизни шу ном билан ҳам атайдилар.

Абу ҳужрасига қайтди-ю, шу чоқ,
Гирдоблар ичида айланди узоқ.

Иккига бўлиниб кетганди ирдок,
Иккисин ажратиб турар бир сўроқ.

Қоҳира сафари... ёки Бухоро,
Кўксига қалалиб турарди гўё.

Бухорони ҳаддан соғинган эди,
Ва уни неча бор тушида кўрди.

«Қоҳирага бор!» — деб қистарди Ҳанбал,
Бошқа устозлар ҳам қистар галма-гал.

Икки ёққа тортар уни икки куч,
Бириси — эътиқод, бириси — соғинч.

Бири Бухорога тортар қўлидан,
Бири қайтармоқчи бўлар йўлидан.

Бир ёқ билим ишқи, тавҳид асрори,
Бир ёқда — Фотима, онаизори.

Кўнглида оллоҳга етишмоқ фикри,
Туну кун «Қуръони Карим»нинг зикри.

Қай бири муқаддас, қай бири азиз,
Қай бири нафису, қай бири мунис.

Бир дилда иккита туйғу ҳукмрон,
Иккиси ҳам бирдек комилу комрон.

Абу билмас эди — борсин қаёнга,
Икки куч ундарди — икки томонга.

Рўёда Фотима турарди кулиб,
Ул шаҳло кўзлари меҳрга тўлиб...

Кўзин юмиб бир дам хаёл сурди у,
Гўё Мадинада ўзин кўрди у.

Шу маҳал ўнгида Муҳаммад пайдо,
Қулоғига келди ғойибдан нидо:

«Абдуллоҳ, Қоҳира сафарини тут,
Оллоҳнинг йўлида бошқасин унуг!»

Хаёлнинг торлари узилди шу он,
Абу аросатда турарди ҳайрон.

* * *

Кунлар ўтар эди, тонг отар эди,
Карвон Миср сари йўл босар эди.

Тонг чоғи, қаршида — дарёйи уммон,
Сувдан иборатдир бутун бир жаҳон.

Шу чоқ карвон аҳли кемага минди,
Шовқин, ғала-ғовур бир муддат тинди.

Кема кетаётир сувда чайқалиб,
Оломон қўл силкир қирғоқда қолиб.

Сўнг карвон қирғоқдан олинслаб кетди,
Гўёки ул уммон барчани ютди.

Гоҳ тўлқин кемани танг отар эди,
Писта пўчоғидек ўйнатар эди.

Ниҳоят — Қоҳира, янги бир жаҳон,
Шаҳар чеккасида қўнганди карвон.

Абу ҳордиқ ёзар, нафасин ростлар,
Ва икки ҳафталик сафарни эслар.

Кўргани гоҳ бут, гоҳида узилиб,
Нигоҳидан ўтар маржондек тизилиб.

Биринчи қўналға Басра шаҳридир,
Дилни ром этгувчи унинг сеҳридир.

Қўноқдир Мустафо хонадонида,
Қизғин бир суҳбатдир дўсти ёнида,

Бағлодда ўтгани — тўрт йиллик умр,
Тилга олинади бориси бир-бир.

Ҳаммадан қизиди — сўнгги имтиҳон,
Баҳсларга қорнишган юксак бир довон.

Сўнг Абу қоларкан хонада ёлғиз,
Бирдан кўз олдига келди ўша қиз.

Атиргул рухсорли париваш Захро,
Абу қаршисиди турарди гўё,

Гирдобга ўралиб кетади хаёл,
Чирпираб айланар чархпалак мисол.

Кўрар қизнинг жозиб кулишларини,
Ипакдек жилоли туришларини.

Кулоққа чалинар жарангдор овоз,
Ҳаёли интилиш, беҳад эҳтирос.

Қарашларда қалбнинг сирли изҳори,
Қуюлиб келгандай меҳр шарори.

Жонни кўйдиргувчи сирли назокат,
Ақлини олғувчи ҳусну малоҳат.

Олов тафтли ўшал самимиятдан,
Муҳаббат баёни, эзгу ниятдан.

Абунинг борлиғи энтикиб кетди,
Захро! Ўша Захро хаёлдан ўтди.

Юракка гулгула солганча шу кез,
Худди ўшагидай қочиб кетди қиз..

Рўпарада Макка, муқаддас даргоҳ,
Абуга қучоғин очмишди гўё,

Ўша Каъбатуллоҳ, сеҳрли олам,
Буюк саждагоҳдир ул Байтул ҳарам.

Каъба деворларин сийпаб, сийлади,
Саждага бош қўйиб, тавоф айлади.

Оллоҳ ҳақлиғига келтирди иймон,
Висолга етгандай бўлди шу замон...

Карвон йўл босмоқда, Ҳижоз дараси,
Мавж уриб оқарди Фурот дарёси.

Бозори чаққондир аҳли тижорат,
Омад юришгандан хурсанддир гоят.

Абу бу йўллардан ўтган неча бор,
Ҳар гўшасин кезган неча бор такрор.

Таниш бу жойларнинг яқин йироғи,
Ҳар битта йўлаги, ҳар бир сўқмоғи.

Қоҳира ғаройиб бир дунё экан,
Туну кун оқувчи бир дарё экан.

Мана, бир ойдирки Абу Абдуллоҳ,
Ўзга бир оламда юрарди гўё:

— Нақадар қадимий бу ер, бу тупроқ,
Ибтидоси унинг нақадар йироқ.

Рўзи бунёдин билурми инсонлар?
Унинг саноғига етгайму сонлар?

Улуғ фиръавнларнинг ул сулоласи,
Асрлар қаъридан ингроқ бир саси.

Тоғ каби осмоний буюк эҳромлар,
Тош уюб, тош қотган ўша инсонлар.

Оллоҳнинг бандаси, подшоҳнинг қули,
Букчайган елкаю, қабариқ кўли.

Ягона суянчиқ сабру бардошдир,
Нилнинг ярми сувдир, ярми кўз ёшдир.

Чунон бениҳоя тангри қудрати,
Шу қадар ароким инсон меҳнати.

Бу не мўъжизадир, бу не ҳайратдир,
Ҳайратга сифмаган бу не қудратдир.

Бу не кароматдир, эй парвардигор?
Бундан бўлак нечук кароматинг бор?

Бу инсонлар сени суйганидандир,
Сенга бир салоқат туйганидандир.

Булар тошдан эмас, инқдан ясалган,
Фиръавнга эмас, сенга аталган.

Сен ўзингсан ахир, ягона қудрат,
Ўша қудратингдан яралган ҳайрат.

Инсон меҳнатига иймон келтирмоқ.
Оллоҳ қудратига иймон келтирмоқ,

Олам азаллиги Аллоҳ қудрати,
Дунё гўзаллиги инсон меҳнати...

* * *

Бори муҳаддислар йнғилмиш бу чоқ,
Масжиди жомеъда биринчи сабоқ,

Жим туриб тингларди Абу Абдуллоҳ,
Бошин қуйи солиб мудрарди гўё.

Покизалик сулуки — бугун мавзу,
Дини ислом учун муқаллас туйғу.

Мисрлик муҳаддис, сўз билимдони,
Кўкларга кўтарди ибн Мусони.

«Нурни хира этган ул жоҳилият,
Барча ровийларни чалғитди ғоят.

Неки тингламишсиз — этингиз таълиф,
Ўзиникин айтсин ҳар бир муаллиф.

Бирови паст эрур, биров баланд — роёт,
Ортиқча зеблиқдир кибру эҳтирос.

Кўнгулда хиралик қолмасун учун,
Алифбо тартиби — яхши бир йўсун».

Шу чоқ гала-говур бўлди бир муддат,
Авжга чиқиб кетди баҳсадаги шиддат.

Биров дер: — Бўлсайди Можа ва Ҳанбал,
Бу баҳс оқилона бўлар эди ҳал.

Шу асно бирови гап ташлар секин:
— Бухоролик йигит, қани не деркин,

Яна бирови дер: «Хўп, кўрайлик-чи,
Неларга етаркин меҳмоннинг кучи».

Кимдир елкасидан туртгандек гўё,
Шу заҳот минбарга чиқди Абдуллоҳ.

Мени авф этгайсиз, муҳтарам зотлар,
Буюк бир эътиқод мени қувватлар.

Сизлар тортишурсиз қуруқдан қуруқ,
Бунда баҳс қилурли бирор нарса йўқ.

Ранжиш ўринсиздир сўрарман узр,
Ва фикру ожизим этурман зухур:

Барча эшитганим саёздир ғоят,
Бориси сунандир¹ — оддий ҳикоят.

Икки йилки Луқсор, Қоҳира, Қуддус,
Мен ҳадис тингладим кеча ва кундуз.

Неча бир мусанниф², неча бир ровий,
Ҳар қайси ўзича аллома, доҳий.

Не мақсад — ҳадиснинг кўпи ё ози,
Ҳақиқат эмасми тошу тарози?

Муҳаммад пайғамбар ул расулуллоҳ,
Ростлик тариқатин айламиш иншо.

Бунда саҳийҳ йўлин тутмоқлик даркор.
Ҳадисда сунан ҳам, муснад³ ҳам бекор,

¹ *Сунан* — ҳадисда ҳақиқий ва сохта ривоятларнинг аралаш ва қуралаш ёзилиши, уч йўналишдан бири.

² *Мусанниф* — китоб тартиб берувчи шахс.

³ *Муснад* — ҳадисларни алифбо тарзида тартиб бериш усули, йўналиш.

Саҳийҳ бу тўғрилиқ ва ҳамда мумтоз,
Илм оламида қилинур эъзоз.

Ҳақиқатга етмоқ иймондан эрур,
Ҳаққа ишонмоқлик инсондан эрур.

Расулulloҳ айтган тариқат — тақрир,
Етишмоқ йўлидир тавҳид ва талбир¹.

Уч унсур тариқат йўлин очғуси,
Ҳар неки муаммо бўлса, ечғуси.

Илми ғайб — ваҳийдан келмиш бир дарак
Илми маонийки ул учун безак.

Илми мантиқ ила бўй, энин бичмоқ,
Ҳақиқатга етиш йўлини очмоқ...

Менинг билганларим ҳосиласидир,
Илм дунёсин бир силсиласидир...

Ҳикматлар сандиғин очгани учун,
Бухорога таъзим этурман букун.

Мажлис аҳли тарқаб кетди шу асно,
Мамнун бир ҳолатда эди Абдуллоҳ.

XIV. ШАҲРИБОНУ

Бугун Шаҳрибону уйида байрам,
Ногаҳон ёришиб кетди бу олам,

Гўё офтоб чиқиб чарақлаб кетди,
Бутун бир Бухоро ярақлаб кетди.

Қарангки, неча йил жим бўлиб кетиб,
Бугун Абдуллоҳдан келганди мактуб!

Шаҳрибону бу кун ўзида йўқ шод,
Хонаси ободдир, борлиғи обод.

¹ *Талбир* — худони улуғлаш, «оллоҳу акбар» иборасини қўллаш.

Аҳмаднинг севинчи бир дунё эрур,
Шарқираб оқувчи бир дарё эрур.

Йўқ, мактуб келмади, саодат келди!
Саодат илкида садоқат келди!

Ҳовлини тўлдирди шодлик уммони,
Севинчга фарқ этди бори дунёни.

Шайх Дохилий келди, дилда ҳаяжон,
Ўзини қўярга жой топмас шу он:

«Абу омон экан, бор экан, ё раб,
Парвардигор ўзи ёр экан, ё раб.

Саломат, соғ юрсин, оллоҳу акбар,
Умри пойдор бўлсин, оллоҳу акбар».

Гузар аҳли эди хурсанду хуррам,
Бу хабар шукуҳин кўрдилар баҳам.

Шамолдек тез ўтар бундаин дамлар,
Тонгга яқин тарқаб кетди одамлар.

Шаҳрибону суюнч илкида ҳамон,
Уни тарк этмади ўша ҳаяжон.

— Шукурлар бўлсин, болагинам тирик,
Абдуллоҳ ёнимда кулиб тургандек.

Ахир йиллар ўтди, замонлар ўтди.
Баҳору ёз кетиб, кузак ҳам етди.

Иккита неvara кўрдим, минг шукур,
Абужон соғ экан — нур устига нур.

Бечора Фотима интизор ҳамон,
Не қиларин билмас, сарсон, саргардон

Оғзида ошидир, кўзида ёши,
Туғаб борар ахир сабр-бардоши.

Шу бир ожизага раҳм қил, оллоҳ!
Ўзинг қудратлисан, ўзингсан паноҳ!

Ватан соғинчин сол Абу дилига,
Зеро болагинам қайтса элига.

Ўзингдан иноят тиларман, танграм!
Ўзингга ибодат қиларман, танграм!

* * *

Бухоро, йўлларинг нега кўп йироқ,
Хамонки қалбимда турар шу сўроқ...

Сув оқар, сув билан замон оқарди,
Янгисин қуриб, эскисин йиқарди.

Фотима Абуга кўз тутар эди,
Кўз тутар эди-ю, қон ютар эди.

Аммо, Абдуллоҳдан йўқ эди дарак,
Кутавериб зориқиб кетарди юрак.

Фотима куярди, куюнар эди,
Куюнар эди-ю ва ёнар эди,

Не қиларин билмас тўрт девор аро
Гўё қисар эди уни Бухоро.

Олис-олсиларга кетмоқ бўларди,
Абунинг ёнига етмоқ бўларди.

Аммо билмас эди қайдадир Абу,
Қайси манзилларда юрар эди у.

Фақат кўз ёшига етарди кучи,
Фақат тақдирига бор эди ўчи.

— Мана ўн тўрт йилки кўзларим йўлда,
Кўзларим йўлда-ю сўзларим йўлда.

Қайданам йўлиқдинг, эй куюкижон?
Бир умр дилимга ёпишди ҳижрон.

Кошкийди кўзингга боқмаса эрди,
Кошки сўзларингни уқмасам эрди.

Нега тақдир бизни рўба-рў этди,
Нега аро йўлда ташлади, кетди.

Не учун сен йироқ, мен ҳам йироқда?
Не учун иккимиз икки қирғоқда?

Иккимизга битта дунё яратди,
Сўнг ўртада оқар дарё яратди.

Гуноҳимиз недир, савобимиз не?
Савобимиз недир, жавобимиз не?

Чегара бормидир бу кутишларга,
Муҳаббатни дея қон ютишларга.

Сенинг кўзларингни кўрар кун борми?
Сенинг ёнларингда юрар кун борми?

Абу, билсанг эди ҳолим ёмондир,
Рангларим сомондир, ранггим сомондир.

Отам мен туфайли бўлиб уётлик,
Тўйимни кўролмай кетди, раҳматлик.

Ҳар оқшом одатдир онам кўз ёши,
Йиғига айланар сабру бардоши.

Ўзим ҳам бир қари қиз бўлиб қолдим,
Бир чоқ шоҳи эдим, бўз бўлиб қолдим.

Совчилар келарди, отам ҳоли танг,
Не деярин билмай бўларди гаранг.

Мен бир қайсар эдим, тегмайман дердим,
Ўша ўзинг билган — бир сўзлик эрдим.

Овора-ю жаҳон ўртада онам,
Не дейишин билмай, қон эди у ҳам.

Сўнг мендан бир нуқсон излаб ҳам кўрди,
Гоҳида гаплашмай, ғазабда юрди.

Фақат сени дердим, сени айтардим,
Не бир бойваччалар келди, қайтардим.

Менинг юрагимда сен эдинг фақат,
Орзу, тилагимда сен эдинг фақат.

Абу, бир умр ёд этарман сени,
Токи тирикдурмен, кутарман сени...

Иноят тиларман ўзингдан, тангрим,
Ибодат қилгайман ўзингга, тангрим.

* * *

Бухоро аҳли уйғонмасдан ҳали,
Салқин шабадали бир тонг маҳали,

Шайх Дохилий кезар ҳовлида ёлғиз,
Фотима кўринди эшикда шу кез.

Бобо шошиб қолди: кела қол, энам,
Мени шод этгали келдинг-да сенам.

Хабарим бор, қизим, шукрим зиёда,
Ҳали умидларим кўпдир дунёда.

Иншоллоҳ, тўйингни кўрарман ҳали,
Ёр-ёр оҳангги янграган маҳали...

... Айтганингиз келсин илоҳим, бобо,
Қанийди энди ёрлақаса оллоҳ.

Бир йўриқ кўрсатинг менга, бобожон,
Энди ўзингизсиз бизга меҳрибон.

Кўнглимга тугилди бир азму қарор,
Маккага бормоқни этдим ихтиёр.

Ҳар муслим бандага ҳаж қилмоқ фарздир,
Каъба зиёрати елкада қарздир.

Сиз рухсат берсангиз, кетмоқ истадим,
Абунинг ёнига етмоқ истадим.

— Ҳуш гап, қизалоғим, ажиб бир ният,
Ёлғиз заифага мушқилдир ғоят.

Оллоҳ қабул қилсин ибодатингни,
Сендан аямасин иноятини...

Абунинг мактубин ўқидим, билсанг,
Сўзимга инонсанг, эътиқод қилсанг,

Оллоҳим кечирсин иккимизни ҳам,
Маъкули — фикрингдан қайтақол, болам.

Абунинг тайинли маскани йўқдир,
Бугун Ҳижоз бўлса, эрта Ироқдир.

Бир кўрсанг Мадина, бир кўрсанг Бағдод,
Қуддусу Қоҳира, сўнгра Ар-Риёд.

Хулласки, саккизта шаҳарни кезмиш,
Ҳадисдан икки жилд китоб ҳам ёзмиш...

Сабр қилсанг — гўра ҳалво бўлғуси,
Тирик бўлса, бир кун кириб келғуси.

Ўзилан иноят тилайлик, қизим!
Ўзига ибодат қилайлик, қизим...

* * *

Қиз уйга қайтаркан хаёлга толди,
Бир ўйлови унинг минг битга бўлди.

Саробга айланди азму қарори,
Узилиб кетганди хаёлнинг тори.

Доҳилий ҳақ гапни айтди, на чора,
Сабр қилса, орзу ушалар зора...

Қанча чилаш мумкин сабру бардошга,
Энди бошин урсин қайси бир тошга.

Нима қилмоқ керак, хўш, нима қилсин?
Бунчалик сабрни қаердан олсин?

Дилида мингта дард ва мингта алам,
Шаҳрининг ёнига йўл олди шу дам:

— Фотима, қизгинам, кел, болажоним,
Туғмай, тутинганим, жоним, жаҳоним.

Сен ҳам қувончимсан, ҳам аламимсан,
Шодлигим, севинчим ҳамда ғамимсан.

Тақдир — ҳам раҳмдил, ҳам ёвуз экан,
Инсон гоҳо бирга, гоҳ ёлғиз экан.

Қувонгин, қизгинам, Абу тирикдир.
Севинчларимизга у ҳам шерикдир.

Бахт билан, фарзанднинг кечи йўқ, болам,
Оллоҳ шафқат қилар бир кун бизга ҳам.

— Айтганингиз келсин илоҳим, ая,
Офтоб бордир, демак, бор эрур, соя...

Ая, Аҳмад акам кўринмас нега,
Иш билан кетганми ё бирор ерга?

— Ҳа, бу севинчларни билмайди Аҳмад,
Билмайди Абудан келганини хат.

Аммасиникига кетган меҳмонга,
Самарқанд тарафга, Янги кўрғонга.

Келса, болам боши осмонга етар,
Бундай хушxabардан севинчи ортар...

Фотима кўнглига бир юпанч инди,
Изтироблар гўё бир сидра тинди.

Абу мактубини ўқиди такрор,
Ҳамда кўзларига суртди неча бор.

* * *

Қоҳирада кечган ул мунозара,
Кўплар хотиридан кетмамиш сира,

Ҳамон йиғинларда баҳс давом этар,
Абдуллоҳ сабоғи хаёлдан ўтар,

Баъзилар бошида ранжиб юришди,
Сўнгра тарозига кўйиб кўришди.

Ҳақ сўз рост турганда қочиб бўлурму,
Эътиқод, иймондан кечиб бўлурму?...

Қалъайи Искандар, Қоҳира, Луқсор,
Абу кезар эди такрору такрор.

Янги ҳадислар ва кўп ривоятлар,
Эртақлар, нақллар ва ҳикоятлар.

Борини тингламоқ — тоқат ва чидам,
Ёдлаб олмоқ зарур барчасини ҳам.

Зубайр ал-Ҳомийдий, ибн Иброҳим¹,
Абуга ихлосманд эдилар доим.

«Унинг сиймосида туғма иқтидор,
Бу нав бир истеъдод кўрмадик такрор.

Оллоҳ иқболини қилсин зиёда,
Ва ўзи асрасин уни паноҳида».

* * *

Абу Қоҳирани кезаркан, шу он,
Диққатини тортди китобдор дўкон,

Кўрсаки: «Мадийний», ҳамда «Фартобий»,
Иккита устоднинг нодир китоби:

— Узр, тақсирим, илтифот этсангиз,
Ушбу мажмуъаларни менга сотсангиз.

— Марҳамат, палон пул улар баҳоси,
Сотай майли, агар пишса савдоси.

— Менинг бунчаликка етмагай қурбим,
Мабодо арзонроқ бўлурму дердим,

¹ Ал-Ҳомидий, ибн Иброҳим — Абу Абдуллоҳнинг ҳадисдан устозлари.

— Энг сўнгги баҳоси, иним, шу эрур,
Ахир бу китоблар кўп ноёб дурур.

— Бордию уларни шу нархда олсам,
Ҳамёнимда қолмас сариқ чақа ҳам.

Шу заҳот ўйланиб қолди дўкондор,
Сўнг деди: камига сотмасман зинҳор.

— Не шартингиз бўлса розиман, айтнинг,
Майли, ўша нархда уларни сотинг.

— Жазман кўринасиз, эса гап будир,
Ёбонда бир сурув қўйларим бордир.

Кўнсангиз, эртага чиқарсиз йўлга,
Икки кун деганда етарсиз чўлга.

Уч ой муддат ила чўпонлик қилинг,
Сўнг ушбу китоблар сизники, олинг...

Абу не деярин билмасди ҳозир,
Дўкондор шартлари ўйлашга арзир.

Уч ой-ку, ҳа демай, ўтар-у кетар,
Китоблар Абу шуурин бойитар...

Шу заҳот Муҳаммад ул Расулудлоҳ,
Абу кўлин тутиб етаклар гўё:

*Ўйлар пайғамбарнинг ўша кунларин,
Даштда қўйлар боқиб, кунин кўрганин.*

Ахир тирикчилик эмасдир уят,
Ҳалол меҳнат ила мавжуддир ҳаёт.

Одам ўз ризқини ўзи топса гар,
Бу хил эзгуликлар оллоҳга ёқар.

*Китоб рўзи¹ эмас, балки иймондир,
Инсон шуурига китоб ҳам нондир.*

¹ Рўзи — кунлик тирикчилик маъносида.

Унга қўй керакдир ва менга китоб,
Бириси бойликдир, бириси — оқтоб.

Менга пайғамбарнинг йўлини бергил,
Ўша таёқ тутган қўлини бергил.

Дилимни ёритсин покиза бир руҳ,
Қалбимга қуйилсин тоза бир шукуҳ...

Мана, ўша Ёбон, поёнсиз бир чўл,
Абуни келтирган ўша сўқмоқ йўл.

Юрибти бошига тушганин кўриб,
Кундузи қўй боқиб, тунлари кўриб.

Тунлар қизиб кетар чўпон гурунги,
Баъзи ҳикоятлар жуда бурунги.

Абу барчасини тинглар, ҳижжалар,
Баъзи ривоятлар қизиқ бунчалар.

Қиссалар айтишар тонготар қилиб,
Энг қизиқ жойлари эртага қолиб,

Ажиб афсоналар, чексиз оламлар,
Тилга олинади учар гиламлар.

Париваш қизларнинг қошу кўзлари,
Ойни уялтирган ширмон юзлари.

Араб гўзалининг ноз-карашмаси,
Муғанний созининг сеҳрли саси.

Даврада айланар қадим эртақлар,
Фунчачи аёллар, содда эркаклар.

Сўнгра ҳадисларга келади навбат,
Абуга боқади ғароӣиб омад.

Аларни тинглар-у шолликка тўлар,
Гўё бир хазина топгандек бўлар.

Неки эшитибти — ёзар, ўчирар,
Ўзича пичирлар, оққа кўчирар.

Чўл дегани чўпчак, афсона экан,
Чўпонлар ҳофизу девона¹ экан.

Шу тариқа чўлда ўтарди кунлар,
Нақлларга тўла юлдузли тунлар.

Баъзи кунлар ўтин терарди Абу,
Туякашлар келса сотар эди у.

Пулни улашарди муҳтожу зорга,
Кунни ўтмай қолган ҳоли ночорга.

Ўзи парча нонга қилар қаноат,
Етар-етмасликка айларди тоқат.

Кунлар ўтар эди ипга тизилиб,
Гоҳида уланиб, гоҳо узилиб...

XV. САРОЙ БАЗМИ

Кунларнинг бирида мамлакат шоҳи,
Қоҳира қалъасин пушти паноҳи,

Абуни чорлади сарой базмига,
Йўқ деб бўлармиди ҳоким азмига:

Шоҳга етган эди Абу таърифи,
Ўша масжиддаги баҳснинг тарихи,

Шу важдан подшоҳнинг ихлоси ошиб,
Базм оқшомида тўлиб ва тошиб,

Абдуллоҳ шаънига мақтовлар айтиб,
Заррин тўну сарпо илтифот этиб,

Ҳамду сано айтиб сийлади чандон ,
Зўр бир ҳурмат эди Абуга чиндан.

Сўнг базм бошланди, ёнар қандиллар,
Беҳад мамнун эди ошуфта диллар.

¹ *Ҳофизу девона* — ривоят айтувчилар. қиссахонолар маъносига.

Баланд тахт ёнида ўлтирар Абу,
Маросим тарзини кузатарди у.

Қадаҳларда ёнар гулгун ранг шароб,
Неча бир шарбатдир, неча бир гулоб.

Руҳни мамнун этар ҳофиз овози,
Дилларни эритар муғанний сози.

Беҳад хушнуд эди Абу Абдуллоҳ,
Билмас эди бу иш савобми, гуноҳ.

Даврада айланар сарвиноз қизлар,
Ёноқлари гулу лаби қирмизлар.

Арабий рақслар этар эди лол,
Киприклар найзадир, қошлари ҳилол.

Абу лол эди-ю, ҳайратда эди,
Жаннатда эди-ю, роҳатда эди...

Сўнгра не бўлганин бўлмайди Абу,
Тонг маҳал ҳужрада ётар эди у.

— Ё тавба, қандайин тушди бу ҳолга?
Қачон тушган эди бундай аҳволга?

Билмайди кулбага қачон келганин,
Оқшом не кечди-ю нелар бўлганин.

Ул завқу сафодан таранг эди у,
Тунги савдолардан гаранг эди у.

Нетсин, — базми жамшид шарофатдир,
Йигитлик фаслининг шижоатидир.

Бунчалик шарқираб тошмаган эди.
Бу хил синоатга тушмаган эди.

Тоату ибодат не бўлди энди?
Наҳотки, ҳаммаси кул бўлди, сўнди?!

Таҳорат олди-ю покланди шу он
Саждага бош қўйди, келтирди иймон,

Оллоҳга сифиниб ибодат қилди,
Тавба-тазарруни ижобат қилди.

Тонгга яқин кўнгли ёришган бўлди,
Толиққан хаёл ҳам ўрнига келди.

Не еди, не ичди билмас эди у!
Билганда бу ишни қилмас эди у!

Балки ёшлик сабаб, балки қизиқиш,
Не бўлса ҳам кечди ўйланмаган иш.

Балки уни йўлдан оздирди шайтон,
Ўйлаб охирига етмасди ҳамон.

Не қилишни Абу ўйлади узоқ,
Сўнгра мадрасага йўл олди шу чоқ.

У ерда шогирдлар кутмоқда эди,
Толиби илмлар йиғилган эрди.

Ўзини бир лоҳас сезарди Абу,
Ва минбарда зўрға турар эди у,

Хаёлга фарқ бўлиб турди-ю узоқ,
Деди: «Макруҳ ҳақда бугунги сабоқ.

Ҳалолки недур-у, не эрур макруҳ,
Бирламчиси эрур — покиза бир руҳ.

Гуноҳи азмдир, нохуш бир қусур...
Иккинчиси жирканч ҳаром бир унсур,

Абу енгил тортди ўзини шу топ,
Гўё борлиғида югурди оқтоб.

Руҳи тоза эди, дили пок эди,
Кайфияти яхши, кўнгли чоқ эди.

— Иноят тиларман ўзингдан, тангрим,
Ибодат қиларман ўзингга, тангрим.

Ўзинг пок, тозасан, оллоҳу акбар,
Ўзинг пок, тозасан, оллоҳу акбар.

XVI. ЛУҚСОР — ИСКАНДАРИЯ — ҚУДДУС

Қанча сувлар оқди Нил дарёсидан,
Не кунлар кечди Абу дунёсида.

Ҳали Қоҳирада, ҳали Луқсорда,
Ҳали олис чўлда, ҳали бозорда.

Тирикчилик уни айлантирарди,
Етар-у етмаслик ўйлантирарди.

Баъзан тўқайзорда ўтин терарди,
Оқшомда ётарди, тонгда турарди.

Икки йил қўй боқди ўша Ёбонда,
Ўша қумсаҳрода, ул биёбонда.

Яна Абу учун бошланди сафар,
Қучоғини очди шаҳар Искандар,

Денгиз соҳили, ораста кўчалар,
Тирикчилик қайнар туну кечалар.

Келди-кетдиларга йўқдир ниҳоя,
Ўнлаб қиссахонлар, не бир ҳикоя.

Сўнг Луқсорга ўтар, ошно, биролар,
Масжиди Амирда суҳбатлар қулар.

Баъзида шогирдлар қиларди меҳмон,
Ўша таниш хужра эди бир макон.

Минглаб ҳадисларни этарди иншо,
Маржон ипларига тизарди гўё.

Абу Саид Худрий ва ибн Хаттоб,
Ривоят қолдирмиш беҳад, беҳисоб.

Имом Абу Муслим ва Абу Саҳл¹,
Сўйлаган эканлар неча минг нақл,

¹ Абу Саҳл ва бошқалар Абу Абдуллоҳнинг устозларидан.

Абу таҳририда топарди пардоз,
Фалвирдан ўтарди, бўларди мумтоз.

Тонглар отар эди ва Абу бедор,
Не бир ҳофизларни тингларди такрор.

Сўнг эрта саҳарда тушарди йўлга,
Ўша юлғунзорга ва ўша чўлга.

Фақирлик тинкани қуритди бутун,
Қалъан Қуддусга йўл олди бир кун.

* * *

Карвон кетаётир Қуддусга томон,
Қўнғироқлар вазмин жаранглаб ҳамон.

Шаҳарларни боғлаб бир-бири билан,
Улаб бир-бирининг тақдири билан.

Абу ҳам кетаркан, униқиб ғоят,
Шу маҳал юз берди туйқус бир ҳолат.

Бирдан оғриб қолмиш тевакаш¹ ул чол.
Дарднинг шиддатидан аҳволи ночор.

Одамлар билмасди не қиларини,
Саросима босиб ёшу қарини.

Чол бўлса инграрди ожиз, бемажол,
Барчани ташвишга солди бу аҳвол.

Сўнг кимдир Абунни қилди хабардор,
Қорин оғриғидан долларди бемор.

Асал келтиришни буюрди Абу,
Тезда едиришни таъкиллади у.

Абу айтганини бажариб алҳол,
Шу аснода тинчиб, ухлаб қолди чол...

¹ *Тевакаш* — туя стакловчи шахс.

Ногоҳда ул китоб тушди-ю ёлга,
Абуни бошлади олис Бағлолга.

Ҳадис дарёсида кезиб бир ғаввос,
Тиббий ривоятлар пардозу эъвоз.

Кўнгилга қуюлиб бир тоза булоқ,
«Тиббиёт китоби» аталиб у чоқ,

Ул «саҳиҳ» жилдларга бўлиб бир безак,
Абу салоҳини қилганди юксак.

Борди-ю кафингга кирса бир тикан,
Етмиш икки томир зирқирар экан.

Ўнлаб китобларни варақлар Абу,
Тибдан ривоятлар тинглар эди у.

Не бир табиблардан ўтганди сабоқ,
Не бир гиёҳларни саралаб у чоқ.

Инсон сиҳати деб тунлар уйқусиз,
Нодир ихтиролар яратиб туйқус.

Не бир касалларга топаркан даво,
Гўё топар эди янги бир дунё.

Абунинг шодлиги бўлур бир жаҳон,
Ўлим чангалидан қутулса инсон.

Ахир, бу оллоҳнинг продасидир,
Эзгуликнинг ноёб ифодасидир.

Лиму, кашнич ҳамда седана, мўминё...
Табобат илмидир — ўзи бир дунё.

Беморга ичирмоқ тўя сутини,
Ҳамда қон олдирмоқ хосяятини.

Ибн Зубайрининг сутли хўрдаси,
Тот ҳавоси ҳамда жўжа шўрваси.

Анае ибн Молик ва ибн Аббос,
Пайгамбар сўзига қилишиб ихлос,

Тиббиёт руҳидир — ривоятларни,
Қадим нақлиёту ҳикоятларни,

Амал ҳосиласин айлади баён,
Не бир сўник руҳга бағишлади жон...

Мана, рўпарада — қалъаини Қуддус,
Бир дарё сингари кечаю кундуз.

Тинмас қарвонларнинг келди-кетдиси,
Шомлар ором олиб, тонглар отгуси.

Қуддусга етгунча хаёлдай узун,
Тақдир йўлларида кезиб туну кун.

Увайсий тариқин сўқмоқларида,
Ҳижознинг яқину йироқларида.

Неча азизларнинг номлари тилда,
Тунги чироқлардек ёришиб дилда.

Устозлар ёдини қилар Абдуллоҳ,
Жойлари жаннатда бўлсин, илоё.

Маъсуд ал-Ансорий ва ибн Сумра,
Ибн Ас-Сомитдир ва ибн Ужра,

Амир аз-Замирий ва ибн ал-Аввом,
Ибн ал-Ҳусайн, ҳаким ал-Ҳизом.

Жобир ал-Абдуллоҳ ва ибн Мутъим,
ва Умму Ҳонийга¹ минг таъзим этгум.

* * *

Икки юз йилдирки араб дунёси,
Не шаҳру водийси, чўлу саҳроси,

Абу Абдуллоҳнинг кезиб, кўргани,
Тинмай айлангани, тинмай юргани,

¹ Муҳаммад пайгамбар С.А.В. даврида ўтган ҳадисешунос олимлар.

Гўё бир эртақдир, гўё афсона,
Зарнигор безакдир, зеби-фасона.

Сурёндан то Макка, Нилдан то Бағдод,
Саноксиз манзилу, саноксиз работ,

Қирларда чечаклар очилган мисол,
Осмонда юлдузлар сочилган мисол,

Нурда ярқираган олмос доналар,
Ҳадислар, ҳадислар — ул дурдоналар,

Сочилиб ётмишдир бир чаман бўлиб,
Не бир хазиначилар, сандиқлар тўлиб.

Тонгги ёғду бўлиб таратар зиё,
Офтоб нурларидай сочилар гўё...

Ушбу уммон ичра кезаркан Абу,
Гавҳар зарраларни терар эди у.

Ҳар ҳадис айтувчи — мевали дунё,
Сиякитсанг — «дув» этиб тўкилар гўё.

Шаҳру саҳро кезиб, қиру чўл кезиб,
Неча сўқмоқ кезиб, неча йўл кезиб,

Икки юз минг ҳадис дилга этиб жо,
Ҳазина йиғмишди тенгсиз, бебаҳо,

Қай подшоҳда бордир бунча жавоҳир,
Қайси бир ҳокимда, қай юртда бордир...

Ўшанда айтганди Дохийий устод:
«Ўғитим унутма, олгин уни ёд,

Арабистон асл ҳадис макони,
То умринг борича тингларсан они.

Ҳадис илми бошда унда туғилган,
Унинг хаамири ҳам унда йўғрилган.

Деганимни ижро этмоғинг керак,
Ул «Байтул ҳикма»га этмоғинг керак».

Арабистон, йўлларинг бунчалар олис,
Йўллар ўтган чўлларинг бунчалар олис,

Борса-келмас жойларинг, саҳроларинг кўп,
Ажойибу ғаройиб дунёларинг кўп

Айтса адо бўлмас минг бир кечалар,
Сеҳрлию сирли экан бунчалар...

Кеча оқшом карвон чиқди Қуддусдан,
Абу билиб қолиб буни туйқусдан,

Дамашқ сафарини қилди ихтиёр,
Тужжор аҳли ила ҳамроҳ, устивор,

Олис манзилларни яқин қилувчи,
Қоронғу тунларни ёрқин қилувчи,

Турфа шаҳарлару юртни боғловчи,
Эзгулик тарқатиб юрувчи элчи.

Йўқни бор қилғувчи фидойижонлар,
Фойдани кўзлаган ишбилармонлар,

Мардлиги ҳам бордир ва очик кўнгил,
Абу оғирини қилишар енгил.

Бугун яна бирга эски улфатлар,
Ўтган, кетганлардан қуриб суҳбатлар,

Янги манзилларни кўзлаб боришар,
Оқшомлар ортидан тонглар ёришар...

Абдулоҳ хаёли ҳамон Қуддусда,
Ўша ёлғиз хужра ҳамонки эсда.

Бу манзилда ўтган тўрт ойлик ҳаёт,
Унинг хотирида қолди умрбод.

Тўрт ой дўконларни кезди пайдар-пай,
Жобир¹ китобини излади тинмай.

Уни излаганди Қоҳирада ҳам,
Юзлаб китоб турган заҳирада ҳам.

Қолмади Луқсору Искандария,
Дўкон деганининг кирди барига.

Афсус, Қуддусда ҳам топилмади у,
Яна ушалмади дилдаги орзу.

Аммо, давраларда неча соатлаб,
Тинглаб, англагани ул ривоятлар,

Берарди кўнглига бир таскин, овунч,
Ҳар суҳбат пардаси эди бир севинч.

Ҳар битта қиссахон, ҳар бир қаландар,
Баъзида то қуёш чиққунга қадар,

Одам Атодан то ул Момо Ҳаво,
Лайлию Мажнундир, Юсуф — Зулайҳо,

Баъзида Абдуллоҳ лол қолар эди,
Сеҳр гирдобида ром бўлар эди...

Ширин хаёлларга гарқ бўлган Абу,
Тонг отса ҳам кўзга келмасди уйқу...

* * *

Дамашқда, ҳужрада ётаркан Абу,
Устод Дохийийни тушда кўрди у.

Кўнгил кўзгусида мўйсафид бир чол,
Ранглари сарғайган, униққан бир ҳол.

Ўша чорпояда, баланд сўрида,
Кичик айвончада, ҳовли тўрида.

¹ *Жобир* — Жобир ибн Абдуллоҳ — номдор муларрис, 1540 ҳадисини ҳикоя қилиб таъниланган олим.

Кимнидир кутарди эшикка қараб,
Атрофга боқарди кўзлар жовдираб.

Чарчоқ қиёфада ўлтирарди жим,
Гапларини айтиб бўлгандир балким.

Абу Абдулоҳни кўрди-ю, шу чоқ,
Кўлларини ёзиб, очгандек кучоқ,

Сал руҳи ёришди, сабр ва бардош,
Сўнгра киприклардан сирқиди кўз ёш.

Негадир ҳовлида бир ўзи танҳо,
Бир нима демоқчи бўлар шу асно.

Балки гапиришга етмас мадори,
Борлигини эзар кўнгилнинг зори.

Чорпоя ёнига борди Абдуллоҳ,
Устод аҳволини сўрмоқчи гўё,

Шу заҳот қарангки, атроф гумбурлаб,
Қоп-қора булутлар тўзғиб, гуруллаб,

Босиб келар эди шиддатли тўзон,
Бир қуюн ичида қолганди осмон,

Бир маҳал устози кўринмай қолди,
Гўё тўзон ичра қолиб, йўқолди.

Ҳовлини қоплаган булутлар аро,
Абу Дохийийни изларди танҳо,

«Устод, қаердасиз?» чақирарди у,
Овози етгунча бақирарди у...

Шу заҳот уйғониб кетсаки, тушдир,
Ё раб, не ҳодиса, бу не ташвишдир.

Абу лаҳшат ичра қалтирар эди,
Қоронғу хужрада ўлтирар эди.

— Иноят тиларман ўзингдан, тангрим,
Ибодаг қиларман ўзингга, тангрим.

Ўзинг раҳнамосан, эй парвардигор,
Ва ўзинг паноҳсан, эй парвардигор.

Ўзинг кечир, ё раб, гуноҳимизни,
Балолардан ўзинг асрагин бизни.

Ўзинг пок, тозасан, оллоҳу акбар,
Ўзинг пок, тозасан, оллоҳу акбар.

XVII. ДАМАШҚ

Зангори товланар Дамашқ осмони,
Мовий бир ранг тутмиш гўё дунёни,

Ер узра ёгилар қуёш нурлари,
Тонг маҳал порлаган ёғду сингари...

Масжиди жомеъда одамлар тиқин,
Ҳадис мақомига аталган йигин,

Неча мунозара, неча тортишув,
Не бир алломалар аро айтишув.

Баҳсининг на бошию, на охири бор,
Ўша бир масала ҳар сафар такрор.

Бу дафъа Абунӣ этишди таклиф,
Бир муҳаддис уни қилганди таъриф.

Яна мунозара бошланди шу чоқ,
Яна ўша баҳсдир, чўзилди узоқ.

Сўнг минбарга чиқди Абу Абдуллоҳ,
Ва бирдан тинчиди аҳли уламо.

Кекса бир муҳаддис бошлади савол,
Ва мақсадни баён айлади дарҳол:

— Тақсирим, Муҳаммад алайҳиссалом,
Бир куни дептилар: Эй, ҳақир авом,

Эшитинг — «Алфакру фахрий» нимадир,
Ва унинг имлоси, маъноси надир,

Яна дептиларки бир куни лутфан,
«Кадал фақру ан якуна куфран»¹.

Барида — яхшилик, барида — ёмон,
Бир ёғи кофирлик, бир ёқ — мусулмон.

Унда ҳам, бунда ҳам бир сўз — фақирлик,
Инсонни безовчи ўша ҳақирлик,

Мухолиф эмасму бири — бирига,
Тушунмадик, тақсир, бунинг сирига?

Абу Абдуллоҳ жавоб қилди шунда:
— Мен ҳеч мухолифлик кўрмадим бунда.

Кимки фақр бўлса — ул фақр эрур,
Кимки они бузса — ул кофир бўлур.

Бир кун парвардигор осмон қатида,
Фақрни яратди қуш сувратида.

Деди: кезиб чиқғил бутун оламини,
Ҳамда тоғиб келғил фақр оламини.

Фақр олам кезди неча ойу йил,
Ва ўнта манзилга ул бўлди дохил:

Арши Аъло, қурсий, Жаннат макон ҳам,
Офтобу, Ер, ҳамда Ҳазрати Олам,

Нуҳ пайғамбар, ҳамда Иброҳим, Мусо,
Яна бир манзилдир — пайғамбар Исо.

Барчасида фақр эмиш бир эҳсон,
Ҳамла мавжуд экан турли хил нуқсон.

Муҳаммад пайғамбар — энг сўнгги манзил,
Ва фақр шу ерда муроди ҳосил:

¹ «Алфақру фаҳрий» — «фақирлик мининг фаҳримдур». «Кадал фақру ан якуна куфран» — «фақирлик кофирликка еткурмоғини хавфи бордир».

— Мақсадимга етдим, ё Расулulloҳ,
Сен ўзинг экансан баридан аъло.

Сенинг-ла қолурман энди умрбод,
Оллоҳ иродаси — шу асл мурод.

Кимки чин Фақрдир — ул Фақр эрур,
Кимки ёлғон Фақр — ул кофир бўлур.

Барча тинглаганлар эди ҳайратда,
Бу юксак иқтидор эди ғоятда.

Ҳамма Абдуллоҳга қиларди таъзим,
Бу сифат билимга ихлос ҳам лозим.

Абу ҳам мамнундир ва дили равшан,
Бир куш қанотида кезарди руҳан.

* * *

Абу хурсанд бўлиб хужрага қайтди,
Бир ўзи ёлғиздир бу оқшом пайти.

Шовқинли дунёдан бўлганди холи,
Шу маҳал Бағдодга кетди хаёли.

Ҳамон ёдидадир ул сўнгги суҳбат,
Шогирди Маснадий топиб бир фурсат,

Абу ҳузурига келганди у чоқ,
Иккиси баҳслашиб ўлтирди узоқ.

Маснадий деганди: устози азиз,
Шогирдлар не қилар — ҳали билмайсиз.

Йигирма талаба бирга бўлиб жам,
«Ҳадис» китобингиз кўчирдик бу дам.

Иккита нусхадан — бўлди қирқ нусха.
Биттаси Сиз учун эсдалик туҳфа.

Бирин Халифага этишди инъом,
ва Имом Муслимдир, ҳам Шайх-ул Ислому,

Хуллас, тарқаб кетди бутун Бағдодга,
Мачиту мадраса, элу элагга.

Барча ўқиганлар қилишар ҳайрат,
«Саҳиҳ» услубида топминдир шуҳрат.

Имон Ан-Насоий ва Ибн Ҳанбал,
Сизга сажда қилишни ҳаммадан аввал.

Язид Ибн Можа, Исоқ Иброҳим,
Бори ерда Сизни мақтанар доим.

Бизнинг дилимизда беҳад ифтихор,
Одлоқ умрингизни қилсин пойдор...

Маснадий сўзини эсларкан Абу,
Шунда кўнгли тўлиб фахр қилди у:

— Агарки шунчалик топмиш эътибор,
Иккинчи китобни тугатмоқ даркор...

Тўрт йил бўлмоқдадир бу гапларга ҳам,
Ўйласа ҳайратга тушади одам.

Сувлар оқмоқдадир, умр ўтмоқда,
Офтоб ботмоқдадир, тонглар отмоқда...

ХVIII. ДАШТИ ҚАРБАЛО

Карвон кетаётир, вақт ўтмоқда,
Қуёш тикка келиб, авжга етмоқда.

Кўкдан ётилмоқда бетиним иссиқ,
Бир манзил кўринмас ошулек ҳордиқ.

Тўрт томон саҳро шир, тирендлаган қум,
Гармседа шафқатсиз қилмоқда ҳужум.

Орғил қопиб кетди Даманиқ бондари,
Қушларни қувваттан тул япроқдари...

Ҳамшира бўлганлар, карвонга ҳамдам,
Кетиб борар эли шу чоқ Абу ҳам.

Бир сахро эдики, поёнсиз, сўнгсиз,
Қақраб ётар эди бир чакра сувсиз.

На чеки бор эди, на чегараси,
Ер узра кезарди олов нафаси.

Бирови дедики: «Дашти Карбало,
Доимо шундайдир бу қадим дунё».

«Ошиқлар манзили» — аталмиш бу жой,
Беҳад афсонаю эртақларга бой.

Ҳаёт руҳи сўнган, сўлғин бир макон,
Йўловчилар учун доим имтиҳон.

Мана — рўпарада «Якка қайрағоч»,
Бори бир қудуқдир ва ёлғиз оғоч.

Карвон қўр ташлади қудуқ бўйига,
Ва пақир ташланди унинг суйига.

Хайрият, дунёда сув деган неъмат,
Худонинг қудрати — бу оби раҳмат,

Агар топилмаса ернинг устида,
Топилиб қолади унинг остида.

Пақирда мавжланган заррадек тўлқин,
Одамлар кўксига теккан бир салқин,

Не бир ибодатга арзирли ҳолат,
Оллоҳнинг шаънига тоат, ибодат...

Ажиб бир йўсинда Абунинг ҳоли,
Ўзга бир дунёда эди хаёли:

Юз бор эшитгани — ўша сахро бу,
Ўша — ишқ саҳроси, ўша дунё бу.

Кўз олдига келар Лайли ва Мажнун,
Ўша мубталолик, ишқ ичра жунун...

Баҳор айёмидир бир гала қизлар,
Ўша оҳу сифат, лаби қирмизлар.

Келмишлар сахрога — лола сайрига,
Жўр бўлиб Лайлининг истак-майлига.

Лола теришаркан қучоқ ва қучоқ,
Лайли Қайсни кўриб қолади шу чоқ.

Гуллар орасига яширинган Қайс,
Ўзини йўқотиб қўяр шу нафас,

Қизил гулдек яшнаб турарди Лайли,
Яшнаб, гул лолалар терарди Лайли.

Гўё рўнарада ўн тўрт кунлик ой,
Ё раббим, бир қизда бунчалик чирой.

Ақдан оздирар шахло кўзлари,
«Хой, сенга не бўлди?» — деган сўзлари.

«Билмасликка олма ўзингни, Лайли,
Қалбимга кирганинг ўша маҳали...

Ишқ дардида куйган бир мубталоман,
Ишққа мубталоман, дили яроман.

Борлигимни чирмаб сочинг толаси,
Дилимга қуйилиб ишқ шалоласи,

Лайли деган отинг куйдирар мени,
Хусну малоҳатинг куйдирар мени.

Куйиб тамом бўлди куйган таним ҳам,
Наинки танимдир, устихошим ҳам.

Сенинг кўзларингни кўрганам замон,
Гўзал бўлиб кетди кўзимга жаҳон.

Ибодат — муҳаббат маъбудасига,
Ибодат — оллоҳнинг продасига.

Инсонга ишқ ато этгани учун,
Ва инсон шу кунга етгани учун,

Муҳаббатсиз ҳаёт жоҳилиятдир,
Ва ҳаёт маъноси ишқ-муҳаббатдир.

Бунча гўзалликни ким берди сенга,
Ишқда азалликни ким берди сенга.

Юзинг офтобидан қамашар кўзим,
Номингни айтишдан адашар сўзим».

Лайли кулар эли қаҳқаҳа уриб,
Бечора ул Қайснинг ҳолини кўриб,

Ёнарди бир ёқда унинг дили ҳам,
Сўзлан адашарди унинг тили ҳам.

Қайсга, фақат Қайсга тикилар эли,
Кўнгилда ишқ ўти ёқилар эли.

Лайли жамолига ром бўлиб чунон,
Қайс ҳушин йўқотиб, йиқилди шу он.

Қиз бир ерга йиғиб ўз бардошини
Тиззасига олди Қайснинг бошини.

Шу дам ишқ кўшиғин тинглади дунё,
Қайснинг қулоғига келур бир нидо:

— Кўзим қароғида бўлса қарошини,
Мудомки кўйнимда бўлсайли бошини.

Ёниқ лабларингга кўйсам лабимни,
Сенга бағишласам эрди танимни.

Сенки куймоқдасан, мен ҳам куярман,
Сенки суймоқдасан, мен ҳам суярман.

Сенинг бағринг ёққан ўша аланга,
Гоҳо сени кўйиб, ёпишар манга.

Ақлинг адашганда ақлим адашар,
Сени ёққан олов менга тутошар.

Иккимиз кўшилиб ёнамиз шунда,
Ишқ зарраси бўлар ҳар бир учқунда.

Гунчани очмоқдир булбул муроди,
Булбулга етмоқдир гунчанинг ёди.

Сен бир дарёсанки тўлиб оқарсан,
Ўчирмоқ ўрнига баттар ёқарсан,
Севгига заррача шафқатинг йўқму,
Куйдирмоқдан ўзга одатинг йўқму.
Мен ноқис сўйлардим, ҳозиржавобсан,
Вале мажнунсану, олийжанобсан,

Қулоғингга қуйғил дилим ризосини.
Қовушмоқ эмасми ишқнинг жазоси?

То Жунун қилмаса, ул ишқ эмасдир,
То Жунун бўлмаса, ошиқ эмасдир,

Занжирдан кўрмағил жунунлигингни,
Менга ҳам юқтирғил мажнунлигингни.

Муродим шулдиру муддао шулдир,
Ибодатим шулдир ва дуо шулдир...

Шу заҳот узилиб хаёлнинг тори,
Тугади Абунинг сабру қарори.

Кўз олдига келди ўша сўлим боғ,
Гўзал Фотимани учратган у чоқ...

Хушини йўқотган Қайсми, ё Абу?
Бир ҳаяжон ичра турар эди у.

Ул қиз **Фотимани ва ёки Лайло?**
Бир зумда ўзгариб кетди ми дунё?

Абу билмас эди бу қандайин ҳол?
Гирдобга ўралиб, кетгани хаёл...

* * *

Юзлаб қиссаларни тинглади, аммо,
Лайлою Мажнун бу — яккаю танҳо.

Ахир, қим кўргандир қаерда, қачон,
Ишқдан куйиб жунун бўлганин нисон?

Ўзинг ажрим қилғил, Еттинчи Осмон!
Қай бири қудратли — ишқми ё инсон?

Шафқат қилмоқликка егарди кучинг,
Бунча кўйи бадга солдинг не учун?

Кўз олдига келар занжирбанд Мажнун,
Кишанга солмишлар севгани учун.

Азалда яратиб ўзинг инсонни,
Сени улуғловчи заҳматкаш жонни,

Ўзинг бахш этгандинг унга эзгулик,
Иноятинг эди деса — дегулик.

Ўзинг ҳаёт бердинг, ўзинг бердинг ризқ,
Ўзинг эрк бердинг ва ўзинг бердинг ишқ.

Нега энди раво кўрдинг занжирни?
Ўзинг берган ишққа бунча таҳқирни?...

МУНОЖОТ

Сирли афсоналар учқур қаноти,
Самоларда кезиб хаёлнинг оти,

Борлиқ шууримни қамраб ҳаяжон
Шавқи-ҳиссиётим этиб бир жаҳон,

Дашти Карбалога қилди рўбару,
Нигоҳим ўнгида сеҳрли кўзгу.

Сокин бир манзилдир, ҳудудсиз ёбон,
Жазирама ичра сархуш биёбон.

Гўё сўниб қолмиш бу ерда ҳаёт,
Қавжироқ ҳолатда бутун мавжудот.

Лаҳзалар, хаёлда чарх урар тугён,
Қумларга беланган занжирбанд инсон.

Бу-ўша... йўқликка михланган Мажнун,
Дунёга сифмаган саҳройи-жунун.

Бир лаҳза тарк этар мени ақл-хуш,
Гўё кўрмоқдамен гаройиб бир туш.

Қайдадир шу заҳот нола қилар най,
Асаб торларини пора қилгудай.

Юракни тигратган мунгли бир наво,
Ботиний бир алам, ул акси садо...

Най нола қиларди, кўзларида ёш,
Дардли оҳанглардан эрир эди тош.

Кўз ёшдир, лаҳзада дарёин қулзум,
Тўлқинлар мавжида кўз ёшу тош, қум.

Борлигим зирқирар, руҳим афтода,
«Сайёралар тинчми, — дейман, — самода?»

Акс-садо беради еттинчи осмон!
«Кимдир ул саҳрода занжирбанд инсон?»

— Мажнун! Мажнун! — дейман, — ишқнинг
гадоси?

Ўшал араб қизи Лайли шайдоси.

Севги оташидан куйган, дили хун.
Эс-хушин йўқотган, савдойи жунун...

Қайдадир ҳамонки нола қилар най,
Юракни қайчилаб пора қилгудай.

Мунгли бир ноладир ерда, осмонда,
У етмаган манзил йўқдир жаҳонда.

Най нола қиларди... кўзларида ёш,
Кўз ёш гирдобиди мендаги бардош.

Бу — най ноласимас, Мажнун фарёди,
Даштни жинни қилган ошиқнинг доди.

Муסיқий осмоннинг қабатларида,
Коинотнинг олис сарҳалларида.

Сирли оҳангларни тарар самоват,
Нотинч сайёралар қилур муножот¹.

Мажнун қисматиға даҳлдор само,
Унинг занжирларин мадҳ этар гўё.

— Лайли! — уни излар малоиқалар,
Борлиқни чарх уриб айланди алар.

Ерда ва самода йўқ ундан дарак,
Яна қаерлардан изламоқ керак?

Табиблар келишди Мажнун қошига,
Шафқат кўз ёшлари — сабр, бардошига.

— Мажнун, кел, таниннга урайлик наштар,
Иншолло, тузалиб кетгайсан магар.

— Қўйинг, озор чекар Лайлининг жони,
Мен-мен эмас! Менда — Лайлининг тани.

У — менинг қонимда ва жонимдадир,
У — менинг жонимда, жаҳонимдадир.

Лайли — Лайли эмас, Лайли Мажнундир,
Мен — жунун эмасман, Лайли жунундир.

Асли ундан етмиш менга мажнунлик,
Мендан эса унга юқмиш жунунлик.

Икки танда битта қон айланади,
Иккисида битта жон айланади.

Менга наштар урсанг, Лайли қилур дол,
Унга наштар тегса, қилурман фарёд.

Мен жунун эмасман, ишқда мубтало,
Ишқ — ўзга, ишқсизлик — ўма бир дунё.

Севги оловида ётган бир жунун,
Бир қабрда ётган иккита мажнун.

¹ Ифторга ўлиқодига кўра, сайёралардан борлиққа турли оҳанглар таралиб турали.

Дунё менинг эмас, мен ул дунёнинг,
Адолат ёлғондир, лек бир рўёнинг

Роҳат азобидан кетганман тўйиб,
Ётибман дўзахнинг ўтида куйиб...

Кўзим қамаштирган камалак ранглар,
Қулоғимда мунгли, завқли оҳанглар.

Боғу чорбоғим ҳам, тоғу тошим ҳам,
Осмоним, юлдузим ва қуёшим ҳам.

Сахрою қирларим ва денгизим ҳам,
Олтину гавҳарим, кўрар кўзим ҳам —

Ҳаммаси Лайлидир, борим Лайлидир,
Алаим, кўзёшим, зорим Лайлидир.

Менинг дунём йўқдир Лайлидан айри,
Мосуво жунунман Лайли туфайли.

Мени шу кўйларга солгани учун,
Сарсону саргардон қилгани учун,

Ошиқни телбага йўйгани ҳаққи,
Ва занжирга солиб қўйгани ҳаққи,

Кўлимдан келса-дунёни бузардим,
Бузиб, бузиб, уни қайтадан тузардим!

Шу заҳот бир тўфон кўзғалди гўё,
Тўлгангандай эди шовқинли дарё.

Қумлар тўлганарди бир гирлоб бўлиб,
Еру кўкни қоплаб, гирдибод бўлиб.

Най нола қиларди қумлар қаъридан,
Муסיқий наволар сахро бағридан.

Лайлига мадҳия айтар эди қум,
Мажнунга марсия айтар эди қум.

Лайли қисматига йиғларди сахро,
Жаҳолат кўксини тигларди сахро...

Севги-севги эмас мажнун қилмаса,
Занжирга солмаса, жунун қилмаса.

Ишқ ҳеч ишқ бўлмагай сўлдирмаса то
Оташларга солиб, ўлдирмаса то.

Ишқ на ишқдир — бўлмаса қурбонлар,
Ва мажруҳ бағридан оқмаса қонлар.

Ишқнинг дард-аламинн куйлар самовот,
Дашти Карбалода йиғлар муножот.

Лайли, Мажнун ўтди, келмасалар қайтиб,
Биз юрибмиз эски чўпчакни айтиб.

Бир замон саҳрода бошланди гирлибод,
Хору хас чирпирак, қўрқинч бир фарёд.

Қоп-қора қуюндир, қоп-қора тўзон,
Бир-бирига қўшилиб кетди ер-осмон.

Ул қаро гумбазнинг олис қаъридан,
Гирдобга айланган саҳро бағридан

Бир мунгли овоздир... гўёки борлиқ,
Йиғларди, бунчалар дардли ва бўғиқ.

Само йиғлармиди, жунунми йиғлар,
Ажабки, бир-бирин бағрини тиглар.

Қумлар йиғлармиди ва ёки Лайло,
Фақат саҳроми, ё бир бутун дунё?

М а ж н у н :

Шам бўлсанг, парвонанг бўлсайдим кошки,
Дилинг дарду аламини олсайдим кошки.
Пойингга бошим кўйиб ўлсайдим кошки,
Бу дунёни остини-устун қилсайдим кошки.
Қайдасан, қайдасан, Лайли қайдасан?

Қумларнинг бағридан фиғонинг келур,
Ҳижронда ёнган мингдан бир жонинг келур.

Ерданму самоданму афгонинг келур,
Ёноқ узра кўз ёшму, ё қонинг келур,
Қайдасан, қайдасан, Лайли қайдасан?

Сен бўлмасанг дунёда, дунё не керак,
Дашту биёбон нега, сахро не керак,
Адо бўлган жунунга адо не керак,
Бозорим касод бўлган, савдо не керак,
Қайдасан, қайдасан, Лайли қайдасан?

Л а й л и :

Яна бир бор биз тарафга келсайди баҳор,
Сенинг билан қирлар аро юрсайдим такрор.
Қисматда битилгандир кўришмоқ дийдор,
Иккаламиз бир қабрда ётармиз зинҳор.
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Танграмнинг инояти етсайди бизга,
Бир бор кўришмоқ насиб этсайди бизга,
Оғумас, ишқ шаробин тутсайди бизга,
Шоир бир муножот айтсайди бизга,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Инсон турлуқ иблисларга саноқ йўқ бугун,
Дунё битта арқондирки, борлиғи тугун.
Танграм, нечун аёл бахти бунчалик нигун,
Борлиқ олам куйиб кетсин разолат учун,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

М а ж н у н :

Йиғлай десам, ажабки, кўзимда ёш йўқ,
Йиғламасдан турарга менда бардош йўқ,
Бу не хўрлик — бошимни урурға тош йўқ,
Магар бошим тош бўлса, билгилки, бош йўқ,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Не замонки, рост гапга юрмаса қалам,
Бағритошлар қилмишидан дилда алам,
Эй, Аллоҳим, етмасму сенга бу нолам,
Биз ожиз-ку, наҳотки ожизсан сен ҳам,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Дўзахларда куймоғим бор, ибодат қилғил,
Минг бор ёд олганимға бир бор ёд олғил,
Тан биттадир, жон битта — билмасанг, билғил,
Мен — ёмон, бородурман, сен яхши қолғил.
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Л а й л и :

Фарёдларинг келур менга нарғи дунёдан,
«Лайли, Лайли, Лайли!» — деган бўғиқ нидодан,
Не бўлса ҳам, сендан эмас, кўрдим Худодан,
Сени жунун деганлар ҳам топсин Оллоҳдан,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Ҳижрон бизни ўлдиргунча ишқ ўлдирсин,
Ёмон бизни ўлдиргунча ишқ ўлдирсин.
Замон бизни ўлдиргунча ишқ ўлдирсин,
Осмон бизни ўлдиргунча ишқ ўлдирсин,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Лайли, деб адо бўлдинг, марҳаматли Қайс,
Дунёдан жудо бўлдинг, марҳаматли Қайс,
Ишқимга подшоҳ бўлдинг, марҳаматли Қайс,
Подшоҳликда гадо бўлдинг, марҳаматли Қайс,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

М а ж н у н :

Тангрим, ўзингдан бўлак паноҳим йўқдир,
Иллоҳки, ишқдан бўлак гуноҳим йўқдир.
Фақат Лайли! Ўзга бир гувоҳим йўқдир,
Ишқ гар илоҳий бўлса, илоҳим йўқдир.
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Ёлвориб, иймон сўраб қодир Худодан,
Муруватсиз қаҳр, гирдобли дарёдан,
Эзгуликни ўлдирган юзи қародан.
Кетяпмиз, бевафо, омонат дунёдан,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Бир Лайлининг ўрнида минг Лайли пайдо,
Ва ҳаммаси, ҳаммаси Мажнунга шайдо,

Яна ўша ибтидо, ўша интиҳо,
Яна ўша бедодлик... дашти Карбало,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Л а й л и :

Биз энди кетмоқдамиз йўқликка сари,
Қум-тўзон этагида зарра сингари.
Етти қават ер нима, ундан ҳам нари,
Минг фарёдким, биз учун тугади бари,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Дунёни титратган мунгли бир нидолик,
Куйиб чўғ бўлган, ҳам кул бўлган адолик,
Ақлдан оздирган ўшал мубталолик,
Фидоликни рад этган қайсар фидолик,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Биз бу ерда не кўрдик, жаннатда не бор,
Шунчалик кенг даргоҳинг бизга бўлди тор,
Ўн саккиз минг оламга сиғмаган озор,
Сўнги тавалло сенга — дўзахга юбор!
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

М а ж н у н :

Биз кетаяпмиз бу ёруғ оламни ташлаб,
Қўлда бағри қон ишқнинг чироғин ушлаб,
Лайли, Мажнун — афсона бугундан бошлаб,
Қабримизда чечаклар гирён кўз ёшлаб,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Биз кетдик вале қолсин Тоҳир, Зухролар,
Нокаслар қасдига — Юсуф, Зулайҳолар,
Қолсин Фарҳоду Ширин — севгига фидолар,
Бир кун келар, ё насиб, нурли дунёлар,
Қайдасан, қайдасан, Лайли, қайдасан?

Л а й л и :

Бизга насиб этмаган — сизларга этсин,
Бизга етмаган меҳр сизларга етсин,
Ишқсизликни ишқимиз уволи тутсин,

Бизни куйдирган дунё куйиблар кетсин,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

Биз кетурмиз, чаманлар бўстонлар қолсин,
Ишқни ёниб куйлаган дostonлар қолсин,
Ям-яшил Ер, зангори осмонлар қолсин,
Қайдасан, қайдасан, эй Қайс, қайдасан?

* * *

Алвидо, эй Лайли, эй Қайс, алвидо,
Афтода руҳларни тинчит, эй Худо!

Алвидо, эй менинг бахти қароларим,
Тақдирнинг тигидан дили яроларим.

Сиз йўқсиз, боғларда хазон нафаси,
Баҳорда сарғайган япроқлар саси.

Ўша — бахтсизликнинг қадим дунёсида,
Ишқ ҳамонки азалик либосида...

Шу замон осмоннинг олис бағридан,
Қуюнга айланган қумлар қаъридан,

— Шоир, нега жимсан? — деган бир нидо
Борлиқни ларзага келтирди ногоҳ...

— Шоир ким? — у — тугён, асабий тугён,
Ишқ учун у — фиғон, фиғондир, фиғон!

Мен — Лайлиман, мен — Қайс легани учун,
Ишқ ҳамон занжирда замонга тутқун.

Алвидо, эй, Лайли, эй, Қайс, алвидо,
Афтода руҳларни тинчит, эй Худо!

* * *

Чўл тугади, энди буёғи осон,
Карвон кетаётир Басрага томон.

Аланга ичида Абу хаёли,
Жунунга ўшарди унинг аҳволи.

«Занжирга солинган Жунунми, Абу?» —
Қалбига бостириб кирар шу туйғу.

— Нелар билан машғул Фотима ёлғиз?
Ўша олисдаги ярқироқ юлдуз.

Танҳолик даштида ғарибми экан?
Ҳалиям мени деб юрибми экан?

Қанчага старкин сабру бардошинг?
Оғзингда ошингу, кўзингда ёшинг?

Мен ҳамон ўшаман, бевафо Абу,
Дардига чорасиз, бедаво Абу.

Чегараси борми бағритошликни,
Бағритошликнию кўнглиғашликни.

Наҳотки, шунчалик хиралир тақдир?
Ва унинг йўллари шунча йироқдир?

Наҳот пешонага шуни битгандир?
Ҳижрон иншосини ёзиб кетгандир?

Ўртада дарёдир, иккита қиргоқ,
Улар бир-биридан шунчалар йироқ...

Кўз олдига келар дашти Карбало,
Ҳамон ул гирдобда айланар гўё,

Ўша афсонавий араб саҳроси,
Ошиқ-маъшуқларнинг сирли дунёси.

Қирғоғидан тошган сабру бардошлар,
Дарёга айланган ўша кўз ёшлар...

Фотима, ушбу дам аҳволинг печук?
Сабринг нечук эрур, қароринг нечку?

Оламда бормисан, соғ-омонмисан?
Куйиб адо бўлган куйикжонмисан?

Бошдин оёқ чигал бир дунё экан,
Бевафо экан у, бевафо экан.

Начора, у шундай яралган бўлса,
Бузиб ташлар эдим қўлимдан келса!

Фотима, сен поксан, покиза , аъло,
Бу дунё бошқадир, сен бошқа дунё!

Қанийди, тингласа дилдаги оҳим,
Сенга етказсайди мени оллоҳим.

Иноят тиларман ўзидан бу чоқ,
Ибодат қиларман ўзига бу чоқ.

* * *

Бухоро, бунчалар олиссан мендан?
Сен олиссан, мен ҳам олисман сендан.

Тақдирда бор экан нетайин, шаҳрим,
Хаёлим сен билан, сен билан меҳрим.

Бир эзгу хабарга интиқман, зорман,
Зорликда нолонман, дили афғорман.

Ҳар кетган карвондан йўлладим мактуб,
Ҳар келган инсондан бир хабар кутиб.

Кўзларим йўлингда кечаю, кундуз,
Аҳволимни ўзим биламан ёлғиз.

Не қиларим билмай афтодаҳолман,
Боши берк кўчада ҳардамхаёлман...

Хаёлини чулғар онаизори,
Оғаси Аҳмадни кўрмоқ хумори.

Устод Дохийийнинг ҳоли не экан?
Ҳали бардаммикан, ўзи бормикан?

Шу каби ўйловлар дилин эзарди,
Гоҳида ўзидан ўзи безарди.

Не қиларин билмай ҳоли танг эди,
Дилида бир туғён, бош гаранг эди.

Умр ҳам сув каби оқмоқда эди,
Ёш ҳам қирққа қараб кетмоқда эди.

Етар дарбадарлик, гоҳида алам,
Жонга текиб кетди мусофирлик ҳам.

Туну кун эзмокда бу беқарорлик,
Юрт сари ундовчи ул интизорлик.

Бухоро, жонимдан соғинганим рост,
Сенинг оёгингга сиғинганим рост.

Қўмсайман ул ойдин кечаларингни,
Болалигим ўтган кўчаларингни.

Қанотим бўлсайди учиб кетардим,
Пойи остонангга тезда етардим.

* * *

Намозиномда карвон Басрага кирди,
Бу оқшом бир латиф, сафоли эрди,

Ўша ҳужрасида яна Абдуллоҳ,
Бу манзил эгасин кутгандек гўё.

Қадрдон хонада порларкан чироқ,
Бирдан равшан бўлиб кетди ҳаммаёқ.

Абунн ёндирар гўё бир оташ,
Изтироблар ичра кўнгли жуда ғаш.

Ҳамон паринонидик давом этарди,
Не бир галаёилар дилдан ўтарди.

Ҳамон Бухорода эди хаёли,
Борган сари ортар кўнгли мазоли:

- Етар бадарғалик ва етар узди!
Элга қайтмоқ учун етандир мулдат!

Бухоро сафари динга бўлди жо,
Хаёли тонг маҳат жуғарди гўё.

Уни қуръон оёлин ажиб бир тушди,
Ҳаяжонлар ичра кезар эди у.

Бу ушшоқ фикрлар банд эди уни,
Етди марчоқ руҳ элиги уни.

Қулини юмди-ю, сукутга кетди,
Не бир воқеалар хаёлидан ўтди...

Билиб бўлмас эди ухлоқми, уйғоқ?
Ўзга бир оламда эди у шу чоқ:

Бир ёруғ нур сари бури юзини,
Мадина шаҳрида кўрди ўзини.

Икки йил яшаган эди бир замон,
Ўша бир маромда эди у ҳамон.

Бу жой пайгамбарнинг хосхонасидир,
Ва мангу манзили — мақбарасидир.

Сажда учун бошин қўяркан Абу,
Ботиний бир овоз эшитарди у:

— Абу, менга аён азми қароринг,
Ўзингда эмасдир ўз ихтиёринг.

Ногоҳ Бухорога кетмоғинг нечун?
Эзгу ниятингдан қайтмоғинг нечун?

Сени салоҳият кутар олдинда,
Асл муродинга етарсан бунда.

Бунда қолиш ҳаёт ифодасидир,
Ҳамда Оллоҳимнинг иродасидир.

Шу замон сесканиб уйғонди Абу,
Ҳужрада қалтираб ётар эди у...

* * *

Бухоро. Кадрдон бу ўша манзил,
Биз-ки, олислардан келибмиз ҳозир.

Ул таниш даргоҳга биринчи қадам,
Қаранг, бу ерда — ҳовли тўла одам.

Бир ёқда янграйди сурнай навоси,
Ёзги ул оқшомнинг салқин сафоси.

Аҳмад ўғил кўрмиш, бешик тўйидир,
Бу ўша шодликнинг авжи куйидир.

Мана, Шаҳриона, кўнгли хушнуд, шод,
Момолик туйғуси дил мулки обод.

Келишиб қариндош, кўну қўшнилар,
Ўйнаб, хурсандчиллик қилишар улар.

Дастурхон тўрида Дохилий бобо,
Ўша алломан оқилу, доно...

Оғир хаста бўлиб йиқилди бир чоқ,
Ва хонашини бўлиб ётгани узоқ.

Бир кеча тушида Абуни кўриб,
Хасталик ҳақида бир суҳбат қуриб.

Рухий қувват ила топибди шифо,
Абу муолажа қилганмиш гўё.

Шогирдиннинг эзгу нафаси етиб,
Чолни турғазибди қўлидан тутиб.

Шифтга тикилгунча ётар экан у,
Шу заҳот хонага кирибди Абу...

Ўзи йўқ эмиш-у, фақат сояси,
Овози йўқ эмиш, келармиш саси.

Абу бир нималар ўқибди гўё,
Шу маҳал танига келибди шифо...

Балки бу оллоҳнинг кароматидир?
Каромати ичра шафоатидир?

Бир ёқда базмдир, кулги ва ўйин,
Меҳмонлар қиздирар чақалоқ тўйин.

Аҳмад ўзида йўқ эди шод-хуррам,
Бу оқшом жўралар бўлиб жамул-жам.

Муборакбод этиб Аҳмадни чандон,
Майишоб ичишиб, бўлдилар хандон.

Давра ичра фақат йўқ эди Абу,
Қайси олис юртда юрар эди у?

Она уни эслаб эзилар эди,
Қалбининг бир чети жизиллар эди.

— Қаерда бўлса ҳам, соғ-омон бўлсин,
Танграм ўзи унинг омадин берсин.

ХІХ. ТҶЙ — ШАЙХ ДОХИЛИЙ

Бу бир фожиадир, сизга не дейинг?
Аҳмаднинг тўйидан икки ой кейин.

Бир кун Фотиманинг онаси йнглаб,
Минг бир алам ичра бағрини тиглаб.

Урина-урина йўқдан йўндирди,
Ҳамда қариқизни тўйга кўндирди.

Ўттиз тўрт ёшарли Фотима бу чоқ,
Барча орзулардан, истакдан йироқ.

Дунёдан умиди узилган, ожиз,
Ожизу нотавон, бахти қаро қиз.

Хотини ўлган бир қирқ ёшли гилкор,
Етим қолган бир қиз, бир ўғли ҳам бор...

Фотима тикилар она кўзига,
Сомондек сарғайган унинг юзига.

Юраги эзилар тилка порадир,
Аро йўлда қолган бир бечорадир.

На иложи бордир, тақдир шул экан,
Инсон шул тақдирга доим қул экан.

— Оллоҳим, шафқатинг дариг тутдингми?
Менинг пешонамга шуни битдингми?

Вафо истаганга жафо бердингми?
Жафони оз дединг, жазо бердингми?

Орада бошланиб борди-келдилар,
Ва охири тўйга рози бўлдилар.

Чилдирмалар янграб, бошланди базм,
Меҳмонлар қилишиб тавозъе-таъзим.

Хоналарда порлаб неча бир чироқ,
Тўрда чимилдиқ ҳам тикилди шу чоқ.

Кўшиғу лапарлар айтишар эди,
Куёвнинг келишин куттишар эди.

Шу маҳал кўринди куёв-қудалар,
Пойи остонага келишди улар.

Бу дам ичкарида ўзгача бир ҳол,
Фотима йўқ эди... бу нечук аҳвол?

Бир қий чув бошланди ҳовлида шу чоқ,
Келин ҳеч қаерда йўқ эди бироқ.

Бир зумда мотамга айланди бари,
Одамлар тарқашиб кетди сар-сари.

Она сочларини юлиб йиеларди,
Йиглаб, йиғи билан бағрин тигларди.

Бақрайиб турарди ўртада куёв,
Чиренллаб ёнарди тутунли олов.

Гўё ёнар эди ҳақ ва ҳақсизлик,
Ёнар эди бирга бахту бахтсизлик.

Фотима ҳаётнинг захридан тўйиб,
Келин либосида бўлганди ғойиб.

Бир йилт этиб сўнди охириги учқун,
Атрофни қоплади қоп-қаро бир тун...

* * *

Қоронғу кечада бир ўзи ёлғиз,
Борини қалтираб кетар эди қиз.

Уни қуршагини телба бир ҳолат,
Асаблари қақшаб кетганди гоят.

Занжирини узган бир арслон эди,
Дунёларни бузган бир тўфон эди.

Қалбини кемирар минг битта алам,
Нима қилганини билмас ўзи ҳам.

Кўнглини ларзага солмиш бир туйғу,
Бир аросат ичра кетар эди у.

Ўша бир лаҳзадир, ўша бир лаҳза,
Кўзига кўринмай қолди ҳеч нарса.

Ақлини йўқотди тугён олдида,
Қалбга босиб кирган тўфон олдида.

Қайга кетаётир билмас эди у,
Бунга кўп парво ҳам қилмас эди у.

Кетаётган эди уйдан йироққа,
Уйдан йироққа ва тўйдан йироққа.

Кўз олдида келар кўрқинч лаҳзалар,
Асабни титратган турфа нарсалар.

Жонини ҳовучлаб қочар эди у,
Қарчиғай мисоли учар эди у.

На осмон кўринар, на ой, на юлдуз,
Гулдираклар ичра кетар эди қиз.

Қоп-қаро булутлар айланар эди,
Бир тўзон қилмоққа шайланар эди.

Дарёлар тошмоқчи бўлар қирғоқдан.
Турфа ҳайқириқлар келар ҳар ёқдан.

Гоҳ шамол осмонга учирай эди,
Булутдан булутга кўчирай эди.

Гоҳ жар тубига улоқтирайди,
Гоҳ харсанг бўлиб босиб турарди.

Гоҳ илон бўлиб ўралар эди,
Гоҳ аждар бўлиб мўралар эди.

Гоҳ ўткир қилич кесарди уни,
Сиртмоқ бўлиб дорга осарди уни...

Мана, шаҳар чети, ўша таниш боғ,
Ўша Абу билан учрашган чорбоғ.

Атроф тун қоп-қаро, ёлғиз эди, у,
Қоп-қаро боғ аро ёлғиз эди у.

Ўша йўлақларда судралиб юрар,
Бошини дарахтдан дарахтга урар.

Ул бодом дарахтин излар кўзлари,
Шу кичик сўқмоқда Абу излари.

Борди-ю, топсайди юрган жойинни,
Кўзига суртарди ҳоки пойинни.

Шу маҳал бўғзига келди бир нидо,
— Бир раҳминг келса-чи менга, эй худо,

Йигирма ёз кутдим, йигирма баҳор,
Ҳижрон оловида куйдим неча бор.

Кўзимнинг ёшлари дарёлар бўлди,
Неча бир савдолар, ғавғолар бўлди.

Мени ўгдан олиб, солдилар ўтга.
Этларим майдалиб отдилар итга...

Муҳаббат ёлғондир, ёлғондир дунё!
Севги — севги эмас, алдоқчи рўё.

Севгини ёндирдинг, эй жоҳилият,
Раҳму шафқат надир билмас, шум ният.

Кимга вафо қилдинг, эй ишқ, айтсанг-чи,
Не кўйларга солдинг, эй ишқ, айтсанг-чи.

Айтсанг-чи, не учун бунчалик жазо,
Ошиқ-маъшукларга бу қадар жазо?

— Абу! Абу! — дея чақирар эди,
Телба бир дарёдек ҳайқирар эди.

Билмадим, оловми, учкун эди у?
Ақли расоми, ё жунун эди у?

Дўзах ичра куйдим дегани ҳам рост,
Дунёга ўт кўйдим дегани ҳам рост.

Атрофга тарқарди бўғиқ бир нидо,
«Абу! Абу!» деган ул акси садо.

— Севдим деганларинг ёлғон экандир,
Суйдим деганларинг ёлғон экандир.

Сароб экан, Абу, ҳаёт деганим,
Заҳар экан, нетай, новвот деганим.

Абу, сен то абад дилим нақшисан,
Барибир ҳаммадан ўзинг яхшисан.

Шу заҳот қайдандир келган бир овоз,
Фотима кўнглига солди гулдурос.

— Фотима, қайдасан? — излар онаси,
Чақириб чарчаган овознинг саси, —

Нега бундай қилдинг, нега, тентак қиз,
Мени мотам ичра қолдириб ёлғиз?

Эл олдида этиб мени юз қаро,
Юзи қаро ҳамда бир мотамсаро.

Наҳотки, шафқатинг, раҳминг йўқ менга?
Наҳотки, фарзандлик меҳринг йўқ менга?

— Кечиринг, онажон, мен гуноҳкорни,
Дили хун, кўзи ёш, меҳрга зорни.

Ўзим ҳам билмайман не қилганимни?
Қоядан жарликка йиқилганимни.

Қаноти қайрилган бир қушман, нетай?
Ҳушидан айрилган беҳушман, нетай?

Ихтиёр ўзимда бўлсайди агар,
Тун аро кезмасдим ёлғиз, дарбадар!...

Қоп-қаро булутлар айланар эди,
Бир тўфон қилмоққа шайланар эди.

Фотима ҳамонки бир телба мисол,
Қуюнлар ароким бир афтодаҳол,

Тўфонлар қатига яшиниб кетди.
Туннинг қаросига қўшилиб кетди.

Фотима кетди-ю, дилда доғ қолди,
Хувиллаган ўша катта боғ қолди.

* * *

Шу замон сесканиб уйғонди Абу,
Хужрада қалтираб ёғар эди у.

Қоронғу хонада кимнидир излар,
Қулоғида эса ҳамон у сўзлар:

— «Ногоҳ Бухорога кетмоғинг нечун,
Эзгу ниятингдан қайтмоғинг нечун?»

Бунда қолиш ҳаёт ифодасидир,
Ҳамда оллоҳимнинг иродасидир».

Кўз олдида турар эли пайғамбар,
Ва гўё келтирмиш оллоҳдан хабар.

Абунинг қўллари боғланди шу чоқ,
Туриб ибодатга чоғланди шу чоқ.

— Раббим, ўзинг поксан, буюксан ўзинг,
Муқаддасдир, покдир ҳар битта сўзинг.

Оламда не зоҳир сенга аёндир,
Бизга қийин бўлса, сенга осондир.

Кечир мени, осий бандангни авф эт,
Адашдим, ё тангрим, гуноҳимдан ўт.

Буюрмоқ сендандир, бажармоқ биздан,
Бизни айирмагин иймонимиздан.

Оламнинг тақдири сенинг қўлингда,
Жонимиз тикканмиз сенинг йўлингга.

Минг бора узрдир, минг бора узр,
Зарра шак келтирмоқ — бир дунё куфр.

Сенга бағишладим соғинганимни,
Олис Бухорога сифинганимни,

Сенинг нуринг билан бори чароғон,
Сенинг даҳонг билан инсондир инсон.

Иноят тиларман ўзингдан, раббим,
Ибодат қиларман ўзингга, раббим...

Гўёки ёришиб кетди ҳаммаёқ,
Абу енгил сизди ўзини шу чоқ.

Дили пок эди-ю, тили пок эди,
Барчаси оқ эди, бори оқ эди.

Абу кўнгли равшан чиқаркан уйдин,
Тонг ёришиб келар — чехраси ойдин,

Уфққа бир нафас тикилди Абу,
Сўнгра Мустафони излаб кетди у.

* * *

Қалбида севинчи бўлиб бир дунё,
Абуни бағрига босди Мустафо.

Хурсанд эди улар кўришганидан,
Оламда соғ-омон юришганидан.

— Бунча соғинтирдинг Абу, чироғим?
Қайларда юрибсан, ўйинқароғим, —

Мустафо Абуни тергаган бўлди,
Иккиси ҳам бирдан «ҳоҳ-ҳоҳ»лаб кулди.

Шу маҳал Мустафо узатар мактуб,
«Олти ойдир сени интизор кутиб,

Бир ҳамён тиллога арзирли хабар,
Арзийди шаҳрингни берсанг ҳам агар...

Абу сиғмас эди бу чоқ ўзига,
Хатни қайта-қайта суртар кўзига.

Бир қадам бўлганди шу он Бухоро,
Гўзал бўлиб кетди кўзига дунё.

Ҳаммаси соғ-омон экан, хайрият,
Абу суюнч аро қолганди ғоят...

Мустафо Абуни шол этмоқ учун,
Дорилмусофирга қатнаркан ҳар кун.

Йўлдан ўтаётиб Қоҳира томон,
Хатни ташлаб кетмиш энг сўнгги карвон.

Абу ўқир экан мактубни шу дам,
Кўнгил чорбоғида тантана, байрам.

Баҳор оғушида эрур Бухоро,
Гуллар чаманига ўранмиш гўё,

Дийдор кўришмоқлик ва ажиб суҳбат,
Кўнгилларни хушнуд айламиш ғоят.

Абуни бағрига босар онаси,
Шодлигига сиғмай юрар оғаси.

Фотима узоқдан турарди кулиб,
Соғинчу, севинчу, ҳисларга тўлиб.

Хайрият, кўришмоқ, кўрмоқ бор экан,
Эзгулик бор экан, худо ёр экан.

Интилиб яшаркан кўнгил кўнгилга,
Яхши кун келаркан ўлмаган қулга...

Абу Фотимага тикилар узоқ,
Гўёки тугамиш ҳижрону фиरोқ.

Ўша ажиб дамлар, болалик кунлар,
Кўзларда чақнаган олов учқунлар...

Устоз Дохилийнинг нурли чеҳраси,
Сезилиб тургандай қутлуғ нафаси.

Худди ёш боладек севинар Абу,
Гўёки Басрага сиғмас эди у.

Мустафога қилар таъзим-тавозель,
Хушхабар айтганга — ташаккур лозим.

Бахтли толеъига қилиб шукрона,
Мустафо гирдида бўлар парвона...

XX. БИБИ ОЙША КИТОБАТИ

Кун қайтиб, пешиндан сал ўтган эди,
Абдуллоҳни излаб бир чопар келди.

Саройга боришин хабар этди у,
Басра ҳокимининг фармонидир бу.

Абдуллоҳ саройга қўяркан қадам,
Турфа бир фикрлар чулғади шу дам.

Не воқеа кечмиш билмас эди у,
Дилга кирган эди нохуш бир ғулу.

Абдуллоҳни қайдан билмишдир ҳоким?
Беҳосдан не учун бу сифат ҳукм?

Кўриб бу ердаги ташвишли ҳолни,
Изтиробли ҳамда сирли аҳволни.

Ҳукм сураб эди жимжит сокнилик,
Гўёки саройда мотам бўлгандек.

Ҳамманинг юзида эди бир қайғу,
Саросима ҳолат, хира бир туйғу.

Ўйлаб охирига етмасди Абу,
Сўнг бориб ҳокимга таъзим қилди у.

Ҳоким дер: Эшитиб дарагингизни,
Зарур бир юмуш-ла чақирдик сизни.

Уч кун бўлибдирки саройда мотам,
Ўлим тўшагида эрур рафиқам.

Муолажа қилди барча табиблар,
Аммо иложини топмади улар.

Ҳадисдан кўп нарса билар эмишсиз,
Ҳамда табиблик ҳам қилар эмишсиз.

Энди сиздан менинг сўнгги умидим,
Йўлингизга қараб интиқ, зор эдим...

Сал ўзига келди шу дам Абдуллоҳ,
Дилидан ваҳима кўчганди гўё.

Абу дер: — Беморни кўрайлик, тақсир,
Сабаби не дурур ва қандайини сир...

Тўшакла ётарди сулув бир жувон,
Абу зеҳн ила қаради шу он,

Бемор беҳуш эди, мисоли жонсиз,
Рангидир заъфарон, юзлари қонсиз.

Тирикми, жонсизми — оллоҳ билгуси,
Сезилмасди ҳатто ҳаёт белгисин.

Абу не қилишни билмасди шу чоқ,
Сукутга чўмганча ўйлади узоқ.

Сўнг ҳокимга деди: — Берингиз рухсат,
Беморнинг кўксини тинглай бир фурсат.

...Аёл кўкрагига энгашди Абу,
Ҳамда юрагига қулоқ тугди у.

Уриб турар эди беморнинг қалби,
Гўёки титрарди бир япроқ каби.

Ёниқ кўзин очиб боққан чоғида,
Ўз аксини кўрди қорачиғида.

Сўнгра бош табибга тикилиб Абу,
Деди: — Рағи сакта, рағи сакта бу.

Хушёр бўлинг, фақат хушёр бўлингиз,
Бўйин томирига наштар урингиз.

Иншаоллоҳ, бори дуруст бўлгуси,
Яратганнинг ўзи шифо бергуси...

Бир неча дақиқа ўтди-ю, шу он,
Бир акса урганча уйғонди жувон.

Интизор нигоҳда боқди атрофга,
Майса интилгандек гўё офтобга...

Бир зумда саройга тарқаб хушхабар,
Наинки саройдир, бутун бир шаҳар.

Шодлик тўлқинлари тошарди гўё,
Ҳайратдан тўлғаниб оқарди дарё.

Ҳокимнинг севинчи эди бир жаҳон,
Бир жаҳон не экан, неча бир жаҳон.

Ўзини қўярга жой тополмайин,
Чопқир дақиқалар ўтгани сайин,

Абдуллоҳга таъзим этарди бажо,
Бу энди фармонмас, эди илтижо.

Абу кетмоқликка сўради рухсат:
— Беморга керакдир уч кунлик фурсат.

Насиб бўлса туриб, ўйнаб кетгуси,
Ўксик кўнглингизни хушнуд этгуси...

Иноят тиларман ўзингдан, танграм!
Ибодат қиларман ўзинга, танграм!

* * *

Абу мутолла билан банд эди,
Яна ўша чопар сўроқлаб келди.

Табиб Абдуллоҳнинг шарафи учун,
Ҳоким базму жамшид буюрмиш букун.

Малика соғайиб ўрнидан турмиш,
Яшил хиёбонда айланиб юрмиш.

Саройга келаркан Абу Абдуллоҳ,
Кўзлари ўнгида, қаранг, ажабо,

У дунёдан келган — қайта тирилиб,
Малика турарди ийманиб, кулиб.

Аввало оллоҳнинг иродаси, сўнг,
Сўнг эса табибнинг табобати денг...

Кимки зиёфатда ҳозир бўлмишдир,
Ҳаммаси Абуга таъзим қилмишдир.

Ҳоким дер: «Абдуллоҳ, саройда қолинг,
Магарки истарсиз — бош табиб бўлинг.

Тиланг, ҳарам берай, бир манзар берай,
Магар хоҳласангиз олтин-зар берай.

Кўнглингиз тилагин айтинг, Абдуллоҳ,
Неки истасангиз қилай муҳайё.

Қайтариб бердингиз муҳаббатимни,
Ҳозирман беришга бор давлатимни.

Бу не мўъжизаки — ўлган инсонни,
Қайта тирилтирмақ ул ўлик жонни?»

Абу дер: «Тақсирим, давронингиздан,
Хазинаи хос ул девонингиздан,

Инъом этинг тангрим иноятини,
Биби Ойишанинг китобатини».

— Билурмасиз, Абу, эски нақлни,
Гарчи тухфа этиб бўлмас ақлни.

Майли, ўша китоб сизники бўлсин,
Менга буюрмади, сизга буюрсин.

Сиз инъом этдингиз менга муҳаббат,
Наинки, муҳаббат, улуғ бир давлат.

ИККИНЧИ ҚИСМ

I. БАҒДОД

Дажла қирғоғида салқин оромгоҳ,
Сайр қилиш учун чиқди Абдуллоҳ.

Кеча оқшом қайтди, қадрдон Бағдод,
Ҳамон ўша шукуҳ, ўша тароват.

Басра сафаридан жуда ҳам мамнун,
Ажиб бир кайфият Абдуллоҳ учун.

Ўша оқшомдаги зиёфат аҳли,
Унга тасаннолар айтган маҳали.

Қалбига қуюлиб шодлик тўлқини,
Шуҳрат пештоқига кўтарди уни.

«Биби Ойша» эди ягона армон,
Оллоҳ ул китобни айлади эҳсон.

Не бир шаҳарлардан излади уни,
Не бир дўконларга қатнаб ҳар кунни.

Макка, Мадинани қадамба-қадам,
Дамашқу Қоҳира ва Куфала ҳам,

Тополмай кўнглини ўртарди тугён,
Гўё хазинага интилган бир жон,

Эшитиб неча бир юзлаб ривоят,
Бири — рост, бириси ёлгон ҳикоят.

Шу сабаб изларди Абу аларни,
Маржондек тизилган дурдоналарни.

Бир оқшом, тасодиғ шарофатидир,
Бу ҳам тақдирнинг бир шаҳодатидир.

Биби Ойша айтган ўша ҳадислар,
Икки аср аввал кечган мажлислар,

Абуга тухфадир бу олтин сандиқ,
Хазина бўлурми бундан ҳам ортиқ...

Умрнинг неча бир фасли ўтганда,
Вақт келиб, ёши ҳам қирққа етганда,

Иккинчи китобни тузди Абдуллоҳ,
Марварид шодасин тизганди гўё.

Излаш, изланишлар — тўрт йиллик сафар,
Неча бир мавзелар, неча бир шаҳар.

Қолмади Мисру Шом, Ҳалаф ва Қундуз,
Тинмай айланарди кеча ва кундуз

Олтмиш минг ҳадисни тинглади, ёзди,
Гоҳ дилга, гоҳида қоғозга тизди.

Ўнлаб мударрисдан тинглади сабоқ,
Гоҳ бурда нонга зор, гоҳида чарчоқ.

Олтмиш минг ривоят — ёзиб битказди,
Барини ғалвирдан элаб ўтказди.

Сомонни — сомонга, донини — донга,
Яхшиси — яхшига, ёмон — ёмонга,

Бир олам қум ичра бир зарра олтин,
Қуёшдан туйнукка тушган бир ёлқин,

Саралаб оларди мингдан бирини,
Биларди сунан ва муснад сирини.

Иккинчи поғона — иккинчи девон,
Ҳадис дунёсида иккинчи довон.

Дилда бир қониқиш туярди Абу,
Олисга кўз тикиб турар эди у.

Қирқ кундир ҳужрадан чиқмас Абдуллоҳ,
Қоғоздир, қаламдир ва ўзи танҳо.

Тун-кун мутолаа — ҳадис таҳлили,
Усули, услуби, матн таҳрири.

Элакдан ўтгани саҳийҳ ва мумтоз,
Саҳифалар узра топарди пардоз.

Юз марта ўлчаниб қилинур манзум¹,
Зеро, зар заргарга бўлғуси манзур...

Бу дафъа суҳбатнинг тўрида Турон
Хонани тўлдирди бир гуруҳ меҳмон,

Аш-Шоший ва Муборак ал-Марвазий,
Ҳофиз Хоразмийдир, Исо Термизий,

Самарқандий ҳамда Маъқил Насафий,
Ибн Ҳанбал ила Имом Насоий²...

Бу оқшом Абдуллоҳ беҳад эди шод,
Юртдошлар ташрифи — кўнгиллар обод.

Бу хил алломалар Туронга сайқал,
Бириси — марварид, бири эса лаъл.

Қаҳқашон саҳнида қатор юлдузлар,
Илми гайб илкида зеҳнли кўзлар.

— Улар кўксимдаги ифтихоримдир,
Қаторни тўлдириб турган норимдир.

Ҳар бири илмда битта хазина,
Ягона қасрга бир олтин зина.

Ҳар бири ўзича тенгсиз дунёдир,
Бир юртни ёритган нурдир, зиёдир.

¹ Манзум — тартибга солиш, инга тизиш.

² *Номлари қайд этилганлар* — Мовароуннаҳрлик ҳадисшунослар.

Қуш бўлсам — шулардир менинг қанотим,
Наинки қанотим, балки ҳаётим.

Марваридлар тердим ул дарёлардан,
Хазиналар топдим ул дунёлардан.

У пайт, Бухорода болалик чоғим.
Милтиллаб турганда зеҳн чироғим,

Бўлардим аларнинг мажлисларида,
Кўнглим эрир эди ҳадисларидан.

Орзулар дилимга тугилар эди,
Ажиб бир истаклар тугилар эди...

Қолиб кетди ортда болалик йиллар,
Тақдирда бор экан неча манзиллар.

Биз энди боридан олис, йироқмиз,
Ўз-ўзин ёритган ёлғиз чироқмиз...

Абдуллоҳ тинмасди кундуз ҳам, тун ҳам,
Ёниб тугар эди неча битта шам.

Зеҳндан ўн марта ўтар ҳар ҳадис,
Ҳар бири бир фарзанд, дилига азиз.

Танлаб олар эди юздан бирини,
Фақат ўзи билар эди сирини.

Ёзарди, тузарди, ўчирар эди,
Баъзисин не қайта кўчирар эди.

Токи маромига етмагунича,
Тарозидан юз бор ўтмагунича.

На уйку бор эди, на бир ҳаловат,
Тошга айланарди сабр ва сабот...

Бир заҳот қараса — хонаси бўм-бўш,
Кўрганлари бори — гўёки бир туш.

Хаёл кўзгусида кечмишди бари,
Китоб қатидаги ул ҳамюртлари.

Қирқ кундир хужрадан чиқмас Абдуллоҳ,
Қоғоздир, қаламдир ва ўзи танҳо.

II. ХАЛИФА МАЪМУН

Бу оқшом Бағдодда ўзгача бир руҳ,
Ажиб бир тароват, ўзга бир шукуҳ.

Масжиди жомеъда улкан машварат,
Сурурли вазият, асъаса¹ ғоят.

Йиғилмиш Бағдоднинг акобирлари,
Улуғ алломалар, донишлар бари.

Тўрда Халифадир ва Шайх-ул Ислом,
Неча бир муҳаддис, неча бир имом.

Имом ал-Насоий ҳам Ал-Мадийний,
Юсуф ал-Ғартобий ва Ал-Ҳамийдий,

Язид ибн Можа ва ибн Ҳанбал,
Ва Имом Муслимдир — устози аввал.

Шогирдлар келмишдир қатору қатор,
Наср ал-Марвазий, Қутайба ҳам бор.

Шайх-ул Ислом шу он минбарга чиқиб,
Ва мажлис аҳлига зеҳн-ла боқиб,

Сўз бошлар: — Бу фурсат — хайрли бир дам,
Ташриф буюрмишлар Халифамиз ҳам.

Жаноби олийга таъзим ташаккур,
Бу хил ҳимматлари нур устига нур.

Азизлар, бу оқшом, юлдузли ондир,
Бағдод тепасида нузли осмондир.

Хайрли ишдан огоҳ бўлсин дунё,
Халифамиз бунга бердилар фатво.

¹ *Асъаса* — дабдаба, таитанавор вазият.

Бухоролик фақир — Абу Абдуллоҳ,
Ҳадисшуносликда олиму доно,

Муборақ қирқ ёшга тўлмишидир бугун,
Йиғилдик йиғитни қутламоқ учун.

Йиғирма тўрт йилдир Абу Абдуллоҳ,
Оллоҳ даргоҳидан излаб бир зиёд,

Араб дунёсини қойил айлади,
Илм уммонида бўйлаб, бўйлади.

Унинг даҳосига тенг келар ким бор?
Унинг қаршисида — бизники бекор.

Бугун ул Шайх эрур, мен оддий фақир,
Унинг номи билан қилурман фаҳр.

Ўша фатво сабаб: иқтидор учун,
Имомлик нисбати берилди бугун.

Абу — Абу эмас, энди имомдир,
Имом ал-Бухорий — ярашиқ номдир.

Улуғларни танлар илм дунёси,
Исломиий оламда унинг даҳоси.

«Ал-Жомий ас-саҳиҳ» — машҳурин жаҳон,
Қуръони Карим-ла турар ёнма-ён.

Яна не бордирки — бўлсин мўътабар,
Ҳадис уммонидан айласин хабар.

Қани, ким бўйлашар Бухорий билан,
Тенгма-тенг сўйлашар Бухорий билан.

Унинг дунёсига тенг келар ким бор?
Қутлуғ чакмонига енг бўлар ким бор?

Шайхдан руҳсат сўраб, қаранг, бир маҳал,
Нутқ ирод этди ул ибн Ҳанбал:

— Бир вақт Абунинг устози эдим,
Замона айланиб, шоғирди бўлдим.

Илмда енгилмоқ — жангда енгилмоқ,
Оллоҳ иродаси — зўрни тан олмоқ.

Не ажаб, кечаги фақр ул толиб,
Бугун майдон аро енгилмас ғолиб.

Мардликдир — енгилиб, майдонда турмоқ,
Шогирд сиймосида устозни кўрмоқ...

Сўнгра Шайх-ул Ислом кўзғалиб шу он
Яна бир истакни айлади баён.

— Бухорий номига айлашиб таъзим,
Ва Хутбага кўшиб ўқимоқ лозим.

Сўнг Шайх Абдуллоҳнинг қошига келиб,
Дилдан гарми жўшон қутловлар қилиб,

Унинг ижодига тилади омад,
Тилаклар кўнглидан, чин эди ғоят...

Абу бир тўлқинда эди бу маҳал,
Бунақа шодликни туймаган аввал.

Севинч ва ғурудан дилда ҳаяжон,
Мунаввар кўринар кўзига жаҳон.

Сигмас эди бу дам ўзига ўзи,
Ва ишонмас эди кўзига кўзи.

Гўё келган эди ғойибдан бир бахт,
Наинки бахт эди, гўёки бир тахт.

«Имом ал-Бухорий» — бу юксак насаб,
Ногаҳонда келиб, умрни безаб,

Бухоро номини ёймиш жаҳонга,
Ва уни ўрамиш шуҳрату шонга...

Абу Халифага айтди ташаккур,
Неъмат ҳадя этса, лозимдир шукур.

Шукрона билдирди Шайх-ул Исломга,
Бу оқшом йиғилган аҳли авомга.

Бир қуш каби енгил учмоқ бўларди,
Олис фазоларни қучмоқ бўларди.

Бағдод осмонида юлдузлар қатор,
Унда Абунинг ҳам бир юлдузи бор...

* * *

Яна Бухорога келди отимиз,
Не тонг, бухоролик бўлса зотимиз.

Неча тоғлар ошиб, дарёлар ошиб,
Она юрт бағрига интилдик шошиб.

Кўнгилни тортарди оҳанрабоси,
Ҳамда мафтун этган меҳригиёси.

Қалба севинчимиз тоширар эди,
Интиқ бўлганимиз оширар эди...

Биларсиз кўнглимиз ўксиклигини,
Бир нохуш воқеа ранжитмиш уни,

Бир қоронғу тунда, катта боғ аро,
Фотимани шунда қолдириб танҳо.

Тўфонлар ароким тополмай излаб,
Қоп-қаро тун ичра атрофга бўзлаб,

Дилда изтиробу, кўзда ёш қатор,
Аро йўлда қолдик, иложсиз, почор...

Келдик бир илннжу, ишончга тўлиб,
Узилган ипларни боғламоқ бўлиб.

Яратган тангридан сўраймиз мадад,
Йўлимиз ёришиб кетса бу соат...

* * *

Фотима кетди-ю, дилда доғ қолди,
Ҳувиллаган ўша катта боғ қолди...

Қоп-қаро булутлар айланар эди,
Бир тўфон қилмоққа шайланар эди.

Фотима ҳамонки бир телба мисол,
Ожизу, нотавон — бир афтола ҳол,

Қайга боришини билмас эди у,
Ўйлаб, бир фикр ҳам қилмас эди у.

Уйдан ҳам, тўйдан ҳам эди у йироқ,
Боши оққан ёққа кетарди шу чоқ.

Дала йўлларидадан ўтар эди у,
Қишлоқлар оралаб кетар эди у.

Атроф жимжит эди, сокин ҳаммаёқ,
Гоҳида милтиллаб қолар бир чироқ,

Араваиз йўлдан тупроққа ботиб,
Бори аламини ичига ютиб,

Чарчаш нимадир-у, толиқиш надир,
Ва қўрқиш нимадир — ҳамон билмайдир.

Фотима пайқади тун ўтганини,
Ва уфқ оқариб, тонг отганини.

Товуқлар уйқусидан турмасдан ҳали,
Бозорга шошилар тижорат аҳли.

Офтоб эндигина ниш урган маҳал,
Осмон гардишига тарқаб нур зарҳал,

Тунги сарсонликлар топиб хотима,
Нотаниш бир жойга етди Фотима.

— Бу қай манзил, — дея сўради шу дам,
— Бу ер Вобкент, — деди шунда бир одам.

«Вобкент» — бу жой номин эшитган кўп бор,
Отаси раҳматлик сўйларди такрор.

Қўлида тугунин тутганча шу он,
Фотима йўл олди бир ҳовли томон...

III. БЕДАРАК

Ул чоқ чимилдикдан қочганида қиз,
Барча ҳам ғафлатда қолганди у кез.

На биров кўрди-ю, на биров билди,
Фотиманинг сабр косаси тўлди.

Энг сўнги дақиқа — тугаб бардоши,
Гумбурлаб қулади тоғларнинг тоши.

У бир шўр пешона куёвга эмас,
Тақдир тўфонига келаолмай бас,

Қалбининг шунчалик бардошлари ҳам,
Ёлғиз онасининг кўз ёшлари ҳам.

Бундай беҳаёлик ва шарм, уят,
Барчаси кўзига кўринмас, ҳайҳот.

Ҳайҳотки, қолмади бошқа бир чора,
Ёлғиз олам ичра — ёлғиз, бечора.

Уни васвасага соларди шайтон,
Ўзини осмоқчи бўларди шу он.

Бир хаёли — ўзин оловга отса,
Бир хаёли — чўлларга бош олиб кетса.

Фақат она учун куярди ёлғиз.
Фақат онасини ўйлар эди қиз,

Сўнг нима кечди она аҳволи,
Гирдобга ўралиб кетар хаёли.

Энг сўнги нуқтага етганди алам,
Йиғлаб-йиғлаб тинди кўз ёшлари ҳам.

Не тонг, жоҳилликдан қочиб кетди ул,
Бир қушча мисоли учиб кетди ул.

Гўёки дарёга оқиб кетди қиз,
Ва уммон қаърига чўкиб кетди қиз.

Тўй ўрнида уйда бошланиб аза,
Зумда чор-атрофга бўлди овоза.

Тун бўйи излашди машғаллар ёқиб,
Бори қариндошлар ёниб, тутоқиб.

Осмонга чиқарди она фарёди,
Борлиқни титратар қалбининг доди.

Бир ёқда Шаҳри, бир ёқда — Аҳмад,
Бир ғам тузоғига тушиб бу фурсат.

Тинмай тун қаърини излашар эди,
Кўзлари жовдираб бўзлашар эди.

Аммо Фотимадан тополмай дарак,
Қинидан чиққудай бўларди юрак.

Дилларини эзиб оғир дард-алам,
Қизни излашдилар эртасига ҳам.

Осмонга учдими ё ерга кирди,
Ўзин сувга отди ё ўтга урди.

Туну кун йиғлади она бечора,
Бир ердан дараги чиқсайди зора.

Нохуш хабар етди Дохийлийга ҳам,
Унинг қалбини ҳам эзар бу алам.

Куллар ўтар эди ва ҳамонки жим,
Унинг не бўлганин билмасди ҳеч ким...

* * *

Фотима ҳовлига кираркан шу чоқ,
Дарвоза олдида ўйланди узоқ.

— Кимнинг уйи экан ва эгаси ким,
Менинг келишимни хоҳламас балким.

Бир аёл кўринди ҳовли юзида,
Нуроний бир сифат бордир кўзида.

Уйга таклиф қилди меҳмонни шу дам,
Эрталабки чойни кўрдилар баҳам.

Сўнгра лавом этди ўртада суҳбат,
Шу асно ўтганди анчайин фурсат.

Фотима дардлари кўнглида пинҳон,
Уни қандай қилиб айласин баён.

Айтмоқчи бўлди-ю бор гапни, аммо,
Тилини боғларди ор-номус, ҳаё.

Мабодо келса ҳам бошига қилич,
Бу хил уят гапни айтмас эди ҳеч.

Кўз кўрмаган, қулоқ эшитмаган гап,
У пинҳон тутарди юракни ўртаб.

Нотанти тақдирки — ўттиз тўрт ёшда,
Шундай ноҳақликни келтирди бошга...

Фақат шу бўлди аёлга айтгани,
Самарқанд сорига кетаётгани.

Худо билсин — аёл ишондими, йўқ,
Лек қизда қолмади бошқача йўриқ.

Бозорга кетганди аёлнинг эри,
Бошқа биров уйда кўринмас эрди.

Минг ўлчаб, минг кесиб, энг сўнгги муддат,
Бир кеча тунашга сўради рухсат.

Шу асно ҳовлида кўринди биров,
Фотима кимлигин англади дарров.

Аёл таништирди эрига қизни,
«Кўринг, худо берган меҳмонимизни»,

...Ўн тўрт йил бўлибди турмушларига,
Эру хотин бўлиб юришларига.

Аммо, фарзандлари йўқ экан ҳануз,
На чора, армондир кўнгилда ёлғиз.

Яхши одам экан ҳовли эгаси,
Ёши ҳам қирқ билан эллик ўртаси...

Янги патир ёпди бир тандир қилиб,
Сигирини соғди, ўйнаб ва кулиб,

Фотима кўнглини хушнуд айлади,
Топганини қўйиб, қизни сийлади.

Дастурхон бошида қизиди гурунг,
Дейишди: «Фотима, уч-тўрт кун турунг.

Балки, қиз бўларсиз бизга умрбод,
Кўнглимиз шод бўлур, уйимиз обод.

Балки, оллоҳ сизни етказди бизга,
Қулоқ солди балки оҳ-воҳимизга...»

Фотима қувончдан куюнар эди,
Ҳамда ич-ичидан суюнар эди.

Гурунг қизир эди, қизирди суҳбат,
Оқшом тароватли, хуш эди ғоят...

* * *

Фотима ёстиққа бош қўйган чоқда,
Шу зум хаёллари кетди йироққа.

Қоронғу хонадир, қоронғу дунё,
Кўзга Абу бўлиб кўринар рўё.

Кўнгил олисларга қараб қочади,
Қизни қанотига илиб учади.

Юракдан куюниб чиқар бир фарёд,
Фотима мунг аро қилур муножот, —

— Кўнгил иши экан, маъзур тутгайсиз,
Шаддолгим демай, афу этгайсиз.

Йироқ йўлга чиқдим мадад сўроқлаб,
Аммо, япман Сиздан йироқлаб.

Севги-севги экан, шундай бўлмаса,
Ҳамда у дилда ғалаён қилмаса.

Юраклар куйганин қайдан биларди?
Ўйланг, Вобкент қайда, Макка қайдадир?

Қалбимни ёқди-ю ул шаби ҳижрон,
Кўзимга шу онда кўринмади жон.

Қаро туллар аро чопдим, бўзладим,
Оламни чарх уриб Сизни изладим.

Ул шаби ҳижрондир, Лайли тақдири,
Мажнунга аёндир севгининг сирини.

Тоғма-тоғ кездим-у, дарёма-дарё,
Ошиқ кўнгил билан бир ўзим танҳо.

Тоҳир висолига етгунча Зухро,
Муҳаббат деганда бир қадам дунё.

Ширин — Ширин эмас, висолдир ширин,
Не кўйларга солар инсон шуурин.

Севгидир юракни ўртаган рўё,
Ошиқ қалблар учун бир қадам дунё,

Хаёлан сиз сари етганим қадар,
Олам бир поёнсиз бўлса ҳам агар,

Неча дарё кездим, неча чўл, саҳро,
Куйган диллар учун бир қалам дунё.

Оллоҳим қачонки етурса Сизга,
Қачон кўзим тушса кўзларингизга,

Дилимда қолмасди на дард, на армон,
Мен учун осойиш бўларди жаҳон.

Қалбим буюрганин қилдим, на чора,
Ноҳақ дунё ичра бўлдим овора.

Адолат офтоби қайларда экан,
Бечоралар учун чора бормикан.

Не савдога тушдим, ўзим ҳам ҳайрон,
Ҳаётдан зерикар бу озурда жон.

Энди фойдасиздир кўзимнинг ёши,
Туғаб бормоқдадир юрак бардоши.

Гирдобга ўралиб, шўнғиб кетди у,
Киприкларда қотди чарчоқ бир уйқу.

* * *

Қашғарга кетувчи катта бир карвон,
Зарафшон бўйида тўхтади шу он.

Шовуллаб, мавж уриб оқарди дарё,
Қирғоқларга сапчиб тўлғанар гўё.

Соҳилда туялар турарди қатор,
Карвон кемаларда дарёдан ўтар.

Ўтар экан улар Вобкентдан кеча,
Фотимани кўшиб жўнатди почча.

Эр-хотин меҳмондўст деса дегулик,
Қиз кўлига тутиб у-бу егулик.

Карвон хўжасига тайин қилдилар,
Хайр ва хўшлашиб, йиғлаб қолдилар...

Дарёдан ўтишиб эсон ва омон,
Карманага қараб йўл олди карвон.

Неча бир қишлоқлар қолишди ортда,
Тўхтаб ўтишарди ҳар битта юртда.

Етдилар бир баланд тепа тагига,
Ҳамда поёнсиз бир чўлга этагига.

Атрофда уфурар кўклам нафаси,
Асалариларнинг гувлаган саси.

Зарафшон соҳили, яшил бир баҳор,
Қирларни бежамиш гулгун лолозор.

Наврўз шодёнаси бошланмиш бу чоқ,
Баргак таққан сулув қизлардир қувноқ.

Лола теришади қир этагида,
Чоллар гурунгидир — чодир тагида.

Кўзларни ёндиради лолақизғалдоқ,
Лолақизғалдоқки — кучоқ ва кучоқ.

Қирмизи поёндоз қизлар пойига,
Кўнгиллар ошуфта юрт чиройига.

Хуросон тепадир, бир ёқ — Зарафшон,
Бир ёқ — Абу Муслим, — қадим бир ошён.

Бир ёқ — Чўли Малик, Шаҳри Вайрондир,
Шаҳри Барбар дерлар — ўзга жаҳондир.

Саодатли дамдир, гўзалдир дунё,
Кўшиқлар, рақслар — гул, базми аро.

Тамоша қиларкан Фотима шу он,
Дардларин унутган бўлди ногихон.

Атрофда янграрди қизлар кулгуси,
Кулгикки — дилларга оташ солғуси.

Бир фурсат дам олди карвон аҳли ҳам,
Байрам шукуҳини кўрдилар баҳам.

Бир ёқда кўк сомса, бир ёқ — сумалак,
Ажиб мушоира, гўзал байт-барак.

Келинлар безаги ўсмаю сурма,
Базмга чорлайди карнаю сурнай...

Атлас кийган қувноқ сулув бир жувон,
Фотимани тортди даврага шу он.

Чехрасига иниб илиқ табассум,
Бир сурур қуюлди қалбига шу зум.

Мудраган сезгилар уйғонди қизда,
Ва ҳаёт шуъласи порлади юзда.

Қизлар билан қирда юргуси келди,
Лолақизғалдоқлар тергиси келди.

Атрофга таралар кўклам зиёси,
Шул яшил қирларнинг борми қиёси.

Эзулик дамларга не етсин, ё раб,
Яхши одамларга не етсин, ё раб,

Наврўз базми ҳамон давом этарди,
Пастликда Зарафшон оқиб ётарди...

* * *

Бухорода бу дам ўзга ҳол эди,
Севинчларга тўла бир аҳвол эди.

Кутиш, орзиқишлар тугаб ниҳоят.
Абу Абудуллоҳдан келган эди хат.

Хатнинг қатларида кичик бир мактуб,
Бу бошқа манзилдир ва бошқа кутб.

Фотима бегимга аталган нома,
Ўзга бир оламдир, ўзга ҳангома.

Ҳайҳот, осмон қасри бузилмиш гўё,
Бунча адолатсиз бу фожеъ дунё.

Аввало уларни суйдирмоқ нечун,
Суйдириб, суйдириб, куйдирмоқ нечун,

Бир ёқда ҳаяжон, бир ёқ изтироб,
Тун-кун интилганинг бўлганда сароб.

Не умидинг қолди энди дунёда,
Ул нома муаллақ турар ҳавода.

Фотима қайда-ю, мактуб қайдадир,
Имкони надир ва иложи надир.

Ўртада оқмоқда катта бир дарё,
Наинки дарёдир, шафқатсиз дунё,

Не тонг, хат эгасин тополмас энди.
Меҳр, меҳрсизлик қўшилиб ёнди...

Шаҳрияда алам, Аҳмадда алам,
Адо бўлди қизнинг волидаси ҳам.

Тақдир ўйинлари нечук шафқатсиз,
Тўлқину тўфони бунча сарҳадсиз.

Гоҳ ёндирди, гоҳо сўндирди бу хат,
Сўнганларни яна ёндирди бу хат.

— Фотима, қайдасан, берсанг-чи хабар,
Сенинг қайдалигинг билсайдик агар,

Шу заҳот қуш бўлиб учиб борардик,
Не юрт, элатларни кечиб борардик.

Абу бор экандир, Фотима йўқдир,
Не тонг, иккиси ҳам биздан йироқдир.

Абунинг муждаси — дилга суянчиқ,
Фотима «қиссаси» заҳардек аччиқ.

Ҳайҳотдир — интизор забонсиз мактуб,
Сарғайиб ётибди эгасин кутиб...

Ўзингдан иноят тилармиз, оллоҳ,
Ўзингга ибодат қилармиз, оллоҳ.

IV. ЗАРАФШОН СОҲИЛИ

Оқшом қир кўксида ёқилди гулхан,
Баргақлар маржони тизилмиш гулдан,

Авжи куйга чиққан ёшлар давраси,
Сулув келинларнинг қизил дурраси.

Наврўз давом этар, тунги базмдир,
Минг рангда товланган қадим тизимдир.

Дошқозонда қайнар хушбўй ҳалиса,
Минг дардга даводир ким уни еса.

Атрофга таралар чилдирма саси,
Кўм-кўк майсаларнинг илиқ нафаси.

Новдаларни безаб яшил куртаклар,
Дарада айланар қадим эртақлар.

Минг бир кечаларнинг ҳикоятлари,
Боболарнинг ажиб ривоятлари.

Ёшинмачоқ ўйнар йигитлар, қизлар.
Қирларга сочилган сонсиз юлдузлар.

Тўлин ой баркаши сочади шуъла,
Қайдадир янграйди жозиб ашула...

Дунё ташвишлари бир фасл унут,
Қизнинг кўзларига термулар йигит.

Қир аро кўр ташлаб ястанган карвон,
Оқшомги базмда бўлишди меҳмон.

Фотима қизларга кўшилиб кетди,
Кўнгил ҳоҳишларин бир дам унутди.

Гўё қайтиб келди болалик чоғи,
Куртак ёзди гўё умид япроғи.

Гўёки қалбига киргандай баҳор,
Кўз олдига келар ўша олмазор.

Бухорода не гап — билмас эди у,
Зеро, тасаввур ҳам қилмас эди у.

Ниҳоят Абудан мактуб келгани,
Беҳад бир севинчу, шодлик бўлгани,

Бу нечук мўъжиза эрур — шу заҳот,
Уларнинг барчаси бўлганин барбод.

Фотима билмасди, қайдан биларди,
Билганда — борлиғи нурга тўларди.

Ўзга бир дунёда эди бу маҳал,
Тақдир яна нени кўрсатар бу гал.

Ким уни фол кўрар, у ҳали пинҳон,
Унинг сири фақат тангрига аён.

Қанчалик ёнмасин, қанча куймасин,
Бухоро ҳавасин дилда туймасин.

Аммо, у орқага қайтолмас эди,
Бу дардни бировга айтолмас эди.

Бу бир кўргуликдир йўқдир интиҳо,
Охири кўринмас тилсимдир гўё.

Фотима ўзи ҳам билмасди ҳамон,
Балки бир умрлик ва сўнгсиз туғён.

Оллоҳ не истаса — айтгани бўлар,
Не тонг пешонада борини кўрар.

* * *

Мадрасайи Хосда¹ борар машғулот,
Шогирдлардан бири туриб шу заҳот,

Абуни тортади мунозарага,
Бир лаҳза сукунат чўкар орага.

Абдуллоҳ сукутни бузар шу замон,
Кулиб дер: Ким кимни қилур имтиҳон.

Шу дам кўз қирида устозга қараб,
Суханини бошлар Муҳаммад Халаф².

— Сўнгги дарсада, сабаб билмадик недур,
Дедингиз — оллоҳдан кўрқмоқлик зарур.

Агар оллоҳ бизга бўлса меҳрибон,
Унга азиз бўлса ҳар битта инсон.

¹ *Мадрасайи Хос* — номдор мударрислар дарс бералиган юқори мартабали мадраса.

² *Муҳаммад Халиф ибн Қутайба* — Имом ал-Бухорийнинг шогирдларидан бири.

Ахир, нега ундап кўрқишлик лозим,
Узр, устоз, ғалат бўлса гар сўзим.

— Ўзим ҳам шу гапни кутгандим бугун,
Айтгандим сизларни синамоқ учун.

Оллоҳдан кўрқишлик — бу бир фазилат,
Кўрқмаслик аслида эрур бир иллат.

Кўрқиш не дегани — яхши кўришлик,
Унинг ишқи билан машғулот бўлишлик.

Тақводорлик бизга азалдан одат,
Демаки, оллоҳга бўлган муҳаббат.

Дилда ишқинг бўлса — кўрқмоқлик нечун,
Кўрқиш ташвишини тортмоқлик нечун.

Нелардан иборат, фазилатингиз,
Мулоҳаза қилинг, идрок этингиз,

Сабр фазилатдир, инсонга ҳусн,
Магар у инсондир, олобли бўлсин.

Тавба фазилатдир, ўзи англамоқ,
Неки эзгуликдир — борин тингламоқ.

Шафқат фазилатдир, меҳр — фазилат,
Меҳрли бўлмоқлик азиздир ғоят.

Саховат — фазилат, эҳсон — фазилат,
Етим-есирларга ҳиммат — фазилат.

Ота ва онанинг қадрига етмоқ,
Бир умр аларнинг хизматин этмоқ,

Севги фазилатдир, севмоқ — фазилат,
Муҳаббат — фазилат, суймоқ — фазилат.

Фазилатдир поклик ва покизалик,
Олтиндай софлигу ҳамда тозалик.

Ҳаромдан жирканмоқ, ҳалолга етмоқ,
Оз бўлса, озига қаноат этмоқ.

Фазилат меваси шиғил дарахтдир,
Оллоҳ инъом этган тўқис бир бахтдир

Мурувват қилмаса, мурувват қилғил,
Нелигин билмаса, нелигин билғил.

Инсоф ва диёнат — асл фазилат,
Инсофсизлик эса — заҳарли илат.

Фазилатдир инсон гуноҳин кечиш,
Тавбаю тазарру қилса авф этиш.

Ҳар кас жавоб айтсин ўз қилмишига,
Виждон кафил бўлсин қилган ишига.

Гуноҳ тавба билан ювилмоғи рост,
Тавба яхшиликка йўғрилмоғи рост.

Ёмонликка магар қилсанг яхшилик,
Яхшилик яхшидир, билсанг — яхшилик.

Яхшилик — ёмонни енгар оқибат,
Ёмонликка меҳр сингар оқибат

Яхшилик — ёмонни яхши қилғуси,
Оқибат ёмон ҳам яхши бўлғуси...

Яна нелар дейин, не дейин сизга,
Борини қуйингиз дил-дилингизга.

Оллоҳ ягонадир, ишқ ҳам ягона,
Кимки шак келтирса — унга бегона.

Адолатли бўлмоқ оллоҳ хоҳиши,
Адолатсиз бўлиш разилнинг иши.

Афсуски, оқ билан қаро ёнма-ён,
Ёнма-ён турибди яхши ва ёмон.

Фазилат бор ерда разолат ҳам бор,
Адолат бор ерда жаҳолат ҳам бор.

Ҳаммаси оллоҳнинг даргоҳидадир,
Унинг нигоҳида, паноҳидадир.

Кўнглингизга меҳр уруғин экдим,
Гўёки зардўзи бир палак тикдим.

Яна бир масала — дедингиз «сунан»
Тинглангиз, хабардор этайин ундан.

Бир неча «сунан»лар мавжуддир бу чоқ,
Аммо бири эрур биридан йироқ.

Мисол, Абу Худрий ул китобати,
Минглаб ҳадисларнинг илк ҳикояти.

Аслдир, галатдир — бирга ёзилган,
Бори сараланмай ипга тизилган.

Мен лозим топардим ўбдон саралаш,
То бўлмасин тўқ ва пучи аралаш.

Бир ботмон қум аро бир зарра тилло,
Ҳар замон йилт этиб кўринар гўё.

Керақдир — юз бора эламоқ даркор,
Ва яна юз бора элангиз такрор.

Шунда сараланар ҳақиқий олтин,
Ва юзин кўрсатур хира ва ёлқин.

Илло ҳамангизга истайман омад,
Ҳамда боқий бўлди букунги суҳбат.

Тиларман — истиқбол доим ёр бўлсин,
Тангрим ўзи сизга мадаккор бўлсин.

* * *

Абдуллоҳ дилида мавж уриб тўлқин,
Яна Бухорога хат ёзди бугун.

Дили соғинишдан энтикар эди,
Ҳамон бир муждага кўз тикар эди.

На хат бордир уйдан, на бирор хабар,
Келган-кетганлардан сўрар ҳар сафар.

Оқшомлар кўради ғалати тушлар.
Нохуш воқеалар кўнгилни ғашлар.

Сабр деб ўзига таскин беради,
Яна турфа рангли тушлар кўради.

Бу ёқда севинчи бир олам бўлиб,
Дили ифтихору ғурурга тўлиб,

Олий ул Нисбанинг шухрати, шони
Бир тўлқин ароким жони, жаҳони,

Ул Байтул Ҳикмада ўқилган фармон,
«Имом ал-Бухорийи» — муборак унвон.

Илму иқтидорга шаҳодат эрур,
Даҳолик тухфаси иноят эрур.

Кошки омад кулиб боқса бу сафар,
Бухорога етса қувончли хабар.

Бухоро — бебаҳо маконим менинг,
Ҳамиша сенингман, ҳамиша сенинг.

Олиса бўлсам ҳам — сенинг борингман,
Ал-Бағдодий эмас, ал-Бухорийман.

Араб дунёсини ҳайратга солиб,
Майдонда тенги йўқ — музаффар, ғолиб,

Учинчи китобин ёзар «Ҳадис»нинг.
Минг бир кеча мисол гўзал мажлисинг,

Билим уммонида сузар эди у,
Ақлни илм-ла безар эди у.

Ўзича бир олам яратгани рост,
Оламни ўзига қаратгани рост.

Қуръони Каримдир, Ҳадису шариф,
Ва ундан ортиқроқ бўлмагай таъриф.

Шу йўсин билмасди умр ўтганин,
Ёшлик фаслин қайтмас бўлиб кетганин.

Ҳамон ўша фикр, ўша ўйда у,
Ҳадис иштиёқи ўша кўйда у.

Баъзида бўлиниб кетади хаёл,
Шунда содир бўлар ажиб бир аҳвол.

Икки минтақага бўлинар дунё,
Қоқ ўртада турар Абу Абдуллоҳ.

Бир ёқда Бухоро — жондан суйгани,
Уни деб ҳар оқшом, ҳар тонг куйгани.

Онам деб бир куяр ва акам деб бир,
Наҳот кўролмаса энди бир умр.

Фотима деганда кўз ёши селоб,
Ундан нигоҳида қолди бир сароб.

Фотима дейди-ю йиғлайди кўнгили,
Йиғлаб ўз-ўзини тиглайди кўнгили.

Юрак қатламида аламдир қат-қат,
Уларга ёзилган эмишдир фурқат.

Фурқат айрилиқдир, фурқат ҳижрондир,
Бир умрлик ҳижрон, сўнгсиз ҳижрондир.

Наҳотки, йўқотдим сени то абад,
Бу не мусибатдир, бу не мусибат.

Бир йўқотиб қайта тополмаганим,
Йўлингда бўтадек бўзлаб қолганим.

Менингдек бенаво бўлмасин ҳеч ким,
Дардига бедаво бўлмасин ҳеч ким.

Ва ҳеч ким бўлмасин мендек саргардон,
Ўзи бир сарсон, дили бир сарсон.

Йиғлай-йиғлай сўлдим, кўз ёш ҳам тинди,
Дунёдан сени деб ўтарман энди.

Оллоҳдан иноят тиларман сенга,
Туну кун ибодат қиларман сенга.

Бу дарду аламни ким ҳам тинглагай,
Фақат кўнгил билар, кўнгил йиғлагай...

Тақдир не кўрсатар — буни ким билсин,
Айни чоқ сеҳрли, сирли бир тилсим.

Бир ёқда Ҳижоздир, Макка сафари,
Бир куч етакларди Мадина сари.

Иккиси тортади икки томонга,
Бириси — бу ёнга, бири — у ёнга...

* * *

Мадина сафари тушиб кўнгилга,
Имом ал-Бухорий чиқдилар йўлга.

Яна Ҳадис ишқи дилда ҳукмрон,
Уни бошлаб борар Ҳижозга томон.

Яна суриштирмақ, яна излашлар,
Ўтган улуғларни яна эслашлар.

Жобир ибн-Абдуллоҳ ва ибн Мутъим,
Маъсуд ал-Ансорий ва ибн Муслим.

Ибн ас-Сомитдир, Ҳаким ал-Ҳизом,
Ибн ал-Ҳусайн ва ибн Салом.

Ибн Буср ҳамда ибн Муталлиб,
Умму Ҳониъ ила ул Абу Толиб.

Неча бир котиблар, неча бир китоб,
Булутлар ортида яширин офтоб.

Ҳамон ул ровийлар қилур ҳикоят
Мозийдан қолган бир тухфа-иноят,

Муҳаммад пайғамбар замонидадир,
Имом ал-Бухорий армонидадир.

Ўшал хазиналар кўзини очмоқ,
Ёпиқ тилсимларни бирма-бир ечмоқ.

Бу заҳмат чекмоқдир ва меҳнат қилмоқ
Борини эъзозлаб, янгисин билмоқ.

Дур каби сочилмиш Ҳижоз ерида,
Мачиту мадраса минбарларида.

Гўёки тонг чоғи гулзор оралаб,
Атиргуллар термоқ сайлаб, саралаб.

Шу хил фикр билан кетар Абдуллоҳ,
Оллоҳ даргоҳига борарди гўё.

Дили равшан эди, хушнуд эди у,
Йўлини ёритиб турар бир туйғу:

Иншоллоҳ, умид ижобат бўлғай,
Истагинг тангридан иноят бўлғай.

* * *

Сафар давом этар, Абу Абдуллоҳ,
Ўша оқшом чоғин эслади ногоҳ.

Катта маросимнинг нақ эртасига,
Меҳмонлар келди унинг ҳужрасига:

Юсуф ал-Ғартобий ҳамда Мадийний,
Мусо ал-Абасий ва ал-Ҳамийдий,

Язид ибн Можа ва ибн Ҳанбал,
Имом ибн Ҳажжож ҳаммадан аввал,

Имом ан-Насоий ва ал-Рамозий,
Ибн Сижистоний ва ал-Марвозий,

Келмишди устозлар, дўстлар, шогирдлар,
Кулбани бошига кўтариб улар,

Абу Абдуллоҳни қутлашди шу чоқ,
Суҳбат давом этди узундан узоқ.

Даврани бошқариб борарди Ҳанбал,
У сўзласа суҳбат топарди сайқал:

— Устозидан ўзмаган шогирд — пачоқдир,
Қиличнинг олдида ўтмас пичоқдир.

Абу энди — Имом, устози аввал,
Менки — таъзим қилиб унга ҳар маҳал,

Бир йўла барчамиз мот қилди Абу.
Араб оламини забт айлади у.

Ҳадисда шоҳ асар «Саҳийҳ»дир албат,
Тенгсиз бир жозиба ундаги қудрат.

«Ас-саҳийҳ» ўзи-ку янги бир олам,
Яна бордир ўзга дурдоналар ҳам:

«Ал-адаб ал-муфрад», «Тарих ас-сағийр»,
«Китоб ал-Илал»дир, «Тарих ал-Кабийр»,

«Ат-тарих ал асват», «Китоб ал-куна»,
«Барр ул-волидайн», неча бир яна,

«Асоми саҳоба» — ўзи бир даҳо,
Ҳар бири — бир дунё ўзича танҳо.

Яна қай бирини айтайин сизга,
Ва ўрин қолдими ортиқ бир сўзга.

Сўнг Ҳажжож сўйлади, сўнг — ал-Фартобий,
Номба-ном саналди барча китоби...

Дўстлар чеҳрасида илиқ табассум,
Ал-Бухорий бу дам хушнуд ва маъсум.

Тонггача чўзилди ширин бир суҳбат,
Неча бир саҳоба, неча бир улфат.

Ажиб самимият, меҳр-муҳаббат,
Неча бир эзгулик, неча бир ният.

Яхшилик яхшидир, пешонаси оқ,
Тонг отиб келарди нурли ва оппоқ...

Карвон кечга яқин Басрага қўнди,
Шу дам яккам-дуккам чироқлар ёнди.

Дилдан хурсанд бўлган Абдуллоҳ шу он,
Бўлди Мустафонинг уйида меҳмон.

Шукур, хонадонда омонлик, обод.
Мезбон Абдуллоҳни кўриб бўлди шод.

Иккиси тонг отар гурунг қилишди
Сўнг бир воқеадан роса кулишди.

Ҳокимнинг хотини — сарой бекаси,
Бутун салтанатнинг сулув эркаси,

Дардан шифо топиб, соғайган ул кун,
Абдуллоҳнинг ноёб хизмати учун,

Ҳокимнинг ҳимматин тинглаб бош табиб,
Мустафо қошига келибди чопиб:

— «Илтижо қиламан, Абуга айтинг.
Ўрнимга бормасин, «бу йўлдан қайт» денг.

Не тиласа айтсин, муҳайё этай,
Бору бисотимни қўлига тутай.

Тасодиф бир ҳолат, келгинди бир зот.
Амал деб талашса — бўлмасми уёт,

Менинг кимлигимни билиб қўйсин у,
Не десам — сўзимни тингласин Абу.

Ўйламасдан қадам қўйгани учун,
Саройда оёғи синиши мумкин.

Эл аро шоёндин менинг шуҳратим,
Ҳар нега қодирдин куч ва қудратим.

Ҳукм ҳам шул эрур, қарорим ҳам шул:
Яхшиси — Басрадан кетгани маъқул.

Неки шарти бўлса — ўйлаб кўрайин,
Ҳаттоки, йўл кира деса берайин.

Менинг саховатим балки билмассиз,
Демоқчиман, сиз ҳам қуруқ қолмассиз».

Абу тинглар экан Мустафо сўзин,
Ноқулай бир ҳолда кўрарди ўзин.

Нақадар ҳақорат, пасткаш бир инсон,
Одоб кўчасидан ўтмаган нодон...

Кулгуси — «йиғи»га айланди шу чоқ,
Бутун вужудига кирди бир титроқ.

Нечун жоҳилият, бу не тузсизлик,
Нечун беҳаёлик ҳамда юзсизлик.

Афсусдир, саройда шу хил нокаслар,
Разолат бандаси, назари пастлар.

Инсонлик номига келтириб иснод,
Эзгулик қасрини айламоқ барбод.

...Дунё бундайлардан бўлурми холи, —
Муаллақ турарди Абу саволи.

Кўнглига ғалаён солди бир оташ,
Асаблар қалтираб, дили бўлди ғаш.

Минг бора пушаймон бўлди Мустафо,
Бир жиноят қилиб қўйганди гўё.

Абунинг пойига йиқилиб шу он,
Илтижо қиларди, қалбида туғён.

Нодонлиги учун узр сўрарди,
Гуноҳлар олдида зўрға турарди.

Инсонни қақшатар — инсон қилмиши,
Бу инсон сиёқли шайтоннинг иши...

* * *

Тонгда Ар-Риёдга жўнади карвон,
Абу ҳам кетарди Ҳижозга томон.

Хаёлда айланар оқшомги сўзлар,
Қаҳратон муз каби совуқ ул кўзлар.

Қалбни титратарди, жондан ўтарди,
Милтиқнинг ўқидек тешиб кетарди.

Тун бўйи тўлғаниб, ухлолмай чиқди,
Тонг отишин кутиб осмонга боқди.

Ҳақорат бўлурми бундан ҳам ортиқ,
Ҳалиям ўзига келганича йўқ.

Кўнгил беҳаловат, зирқирарди бош,
Сўнгги нуқтасига етарди бардош:

— Қайдан жоҳилият, бу сўқир бало,
Қайдан бу қабоҳат — дарди бедаво.

Худодан ҳам кўрқмас бу аждаҳолар,
~~Заррин тўнда~~ юрган сохта даҳолар.

Бунчалик ялмоғиз, бунчалик юзсиз,
Уларнинг олдида тангри ҳам ожиз.

Оллоҳ яратганда тенг қилган эди,
Бир хил ёқа, бир хил енг қилган эди.

Ота ким, она ким — тополмас кунлар,
Ҳатто уётини ёполмас кунлар.

Оллоҳ саховатни тенг қилиб берди,
Меҳру оқибатни тенг қилиб берди.

Қилмади бирин кўп, бировини кам,
Тенг қилди нону туз, насибани ҳам.

Ҳар кимга бир улуш тошу тарози,
Йўқ эди ўлчовда кўпи ё ози.

Тенг қилди ётгулик, егуликни ҳам,
Тенг қилди лисону дегуликни ҳам.

Идрок ҳам тенг эди, эзгулик ҳам тенг,
Ўқигулик тенгдир ва ёзгулик тенг.

Хамири бир бўлса, зуваласи бир,
Арқоғи бир бўлса, калаваси бир.

Форларда ётгани рост бўлса агар,
Оға-ини ҳамда дўст бўлса агар,

Қайдан пайдо бўлди нафси балолар,
Чайнамай ютувчи очкўз юҳолар.

Қаерда урчиди бунча қаллоблар,
Мол-дунё деганда — хотинжаллоблар.

Оллоҳ, яғонасан ва қудратлисан,
Ҳар нарсага қодир ва қувватлисан.

Билмайсанми текин еб ётганларни,
Сенинг борлигингни унутганларни.

Қудратинг қайдаю, қаҳринг қаерда,
Буларга сочиш-чун заҳринг қаерда.

Банданг-ку ожиздир, ожизму сен ҳам,
Ёки шайтондан ҳам ёмонми одам.

Қаҳрми меҳрми — бу сенинг амринг,
Буёғи ўзингга ҳавола, тангрим...

Минг бир хаёл ичра кетарди Абу,
Ўйлаб охирига етолмасди у.

Кўнгли хира эди, асаблар титроқ,
Бандидан узилган сўлғин бир япроқ...

V. МУҲАММАД ПАЙҒАМБАР — ШОИР АЛ-АҚВОЪ

Мадина тарафга кетарди қарвон,
Туяга мингашган Абдуллоҳ шу он.

Ногоҳ Мустафони эслар шу заҳот,
Хаёл Басра томон ёзади қанот.

Эслар дўкондорнинг узоқ кутганин,
Ҳамда тўрт китобат тухфа этганин:

Ҳасан ал-Басрий ва Абу Бакрдир,
Асвад ибн-Қайс ва ибн Жобирдир...

Абу мамнун эди ҳаддан зиёда,
Яхши инсонлар ҳам бордир дунёда.

Абу ҳадисларни тўтиё этиб,
Бирма-бир уларни кўзига суртиб,

Бир тоза ҳаводек симириб яккаш,
Кўзларида ёниб меҳр ва оташ,

Фикрлар — чирмашиб кетган бир арқон,
Абу идрок, ўйи банд экан шу он,

Олдинги қатордан келди бир садо,
Кимдир паст овозда қиларди худоъ¹.

Қўшиқ-ки сеҳрли ва эди таъбдил,
Эрибкетар эди эшитган кўнгил.

Абу туябондан сўрар шу лаҳза:
— Ким бўлди хиргойи қилган ул кимса?

— Оддий юк ташувчи, шеърни кўп сўйлар,
Шоир ал-Ақвоънинг кўшигин куйлар...

Икки юз йил аввал, Хайбар йўлида,
Етакчи хизматкор шундай ҳолида,

Худди шу кўшиқни кетаркан куйлаб,
Ҳамда қизиқ-қизиқ маталлар сўйлаб,

Дўстлар қисташаркан: Хурсанд қилсанг-чи,
Ражазларингдан² бир куйлаб берсанг-чи,

Жаноб Расуллуллоҳ тинглаб шу замон,
Сўрадилар кимдир ўша туябон.

¹ *Худоъ* — туякашлар кўшиғи, хиргойи усулда куйланади.

² *Ражаз* — ражаз вазида ёзилган ғазалларингдан демоқчи.

Саҳобалар деди: Ал-Ақвоъ — шоир,
Олис сафарларда ҳамиша шудир.

— «Шеърда ҳикмат мавжуд» деди — пайғамбар,
Чақиринг, айтайин эзгу бир хабар:

Ақвоъ келиб шу чоқ таъзим айламиш,
Расуллуллоҳ унга шундай сўйламиш:

— «Ақвоъ, сенга оллоҳ раҳмати бўлсин,
Унинг мадҳи доим дилингда қолсин».

Абдуллоҳ тингларкан бу хил ривоят,
Шу чоқ ич-ичидан шодланди ғоят.

Кўнглида кўзғалди ажиб бир туйғу,
Турфа шоирларни эслаб кетди у:

Ҳассон ибн Собит ва шоир Ақвоъ,
Шоир ибн-Лубайд, ибн Руваҳо,

Булуллар кўксини наштардек тилган,
Қаро тун бағрини юз пора қилган,

Шоирнинг шеъридир, дононинг сўзи,
Илму ҳикмат очар оламнинг кўзин.

Туябон кўшигин тингларкан Абу,
Қалбининг тубида кўзғаб бир туйғу,

Қатор бўлар эди шеърий абётлар,
Куйи билан қоришган ширин баётлар.

Абу шоирлигин тутарди пинҳон,
Бир фурсати етиб, бўлар намоён.

* * *

Кеча-кундуз тинмай, олис йўл юриб,
Йўл юрса ҳам ҳаддан зиёд мўл юриб,

Мадина шаҳрига кириб келишди,
Дорилмусофирга дохил бўлишди.

Мадина ан-Набий, қадим ул Ясриб,
Жаноб пайғамбарга қилмишдир насиб.

Мана, ўша масжид — муқаддас даргоҳ,
Табаррук ул қабр нур сочар гўё.

Абдуллоҳ бу ерга келган неча бор,
Ҳар келиш Абуга фарз эрур такрор.

Яна бошин эгиб турибди бу дам,
Зиёрат аҳлидир — тинмас бир қадам.

Яна ўша «Равзаи мутаҳҳара»дир,
Абу сажда учун бошин кўядир.

Бир чоқ — Абу эди, Абдуллоҳ эди,
Расулуллоҳ номи дилга жо эди,

Энди — Имом эрур, ал-Бухорийдир,
Бу нисбат Абуга ифтихор эрур.

Шу заҳот ғойибдан келди бир нидо:
— Оллоҳ ёрлақасин сени, Абдуллоҳ,

Унинг номин дилдан туйганинг ҳақдир
Ҳамда ишқи билан куйганинг ҳақдир.

Масжидга бир ёғду таралди шу он,
Гўёки ёришиб кетгандай жаҳон.

— Жаноб Расулуллоҳ, шукрим қабул эт,
Эзгулик йўлида қўлларимдан тут.

Мен поклик, ҳалоллик тиларман бу чоқ,
Тун-кун ибодатлар қиларман бу чоқ.

Мана, пойингдаман, қилғил имтиҳон,
Адолат истайман то бўлғай имкон,

Қабрга бош кўйиб сажда қиларди,
Ўзига қаноат, сабр тиларди.

Ўзинг пок, покиза эрурсан, тангрим,
Боридан юқори турурсан, тангрим.

Ўзингдан иноят тиларман яккаш,
Ўзингга ибодат қиларман яккаш.

Сабрсизга ўзинг сабр бергайсан,
Йўлдан озганларни йўлга бургайсан.

Тавба қилмаганни тавба қилдиргин,
Айбин билмаганни айбин билдиргин.

Токи оёғингга йиқилсин нокас,
Токи ёмонликни қилмасин ҳавас.

Амалпарастларни шармисор этгин,
Тахтидан қулатиб жарликка отгин.

Ўғри, безорини тошга бостиргин,
Жонга қасд қилганни дорга остиргин.

Адолатли, эркин бир замон бўлсин,
Эл обод бўлсин-у, фаровон бўлсин.

* * *

Мадинада тугаб шукру зиёрат,
Масжиди ҳосдаги тавоф, ибодат,

Яна елкасига тўнини илиб,
Дўсту ёрлар билан хайру хўш қилиб,

Абдулла Хайбарга йўналди тонгда,
Атроф рангланарди минг қуроқ рангда.

Осмон этагида заррин бир лавҳа,
Янги кун олдидан ёрқин сарлавҳа,

Қуёш кокиллари гўё мажнунтол,
Битта мажнунтолда юз мингта ҳилол.

Ошпоқ нур чулғамиш Ҳижоз водийсин,
Қирларни қопламиш саҳар ёғдуси.

Абу ҳиссиётлар тўлқини аро,
Бир кема сингари сузарди гўё.

Мана, кўз ўнгида зумрад боғотлар,
Саррин хурмозорлар, турфа работлар.

Кетар экан шунда боғлар оралаб,
Гулзорлар ҳуснига тўймайин қараб.

Шу дам олисларга бошлади хаёл,
Содир бўлди шунда ажойиб бир ҳол:

Кўнгил ойнасида кўринди Захро,
Ийманиб, зорланиб турарди гўё.

Тушими, ўнгими — билмасди Абу,
Ноғиҳоний ҳолдан ҳайрон эди у.

Ахир, йиллар ўтиб, замонлар ўтиб,
Қачон эди — Абу қизни унутиб...

Неча бор Басрага келганида ҳам,
Кўринмай қолганди энди ул санам,

Бугун яна, ногоҳ, кўнгилда пайдо,
Ўша ифбатли қиз, бу ўша — Захро.

Ўша сулувликдир, ўша малоҳат,
Ўша сарвқомат, ўша назокат.

Ўн олти баҳорли ўша қиз бола,
Ўша баҳор гули, ўша гул лола.

Бу не синоатдир, не савдо, ё раб,
Абу турар эди ойнага қараб.

— Абу, меҳр қилиб бир боқмадингиз, —
Ширин такаллуфда сўйлар эди қиз.

— Боққанда бир нима кам бўлармиди?
Ёки қоматингиз ҳам бўлармиди?

Мени-ку боққани кўймади ҳаё,
Бизни ожиз қилиб яратмиш худо.

Эркак кўнгил кўйса — йўриғи осон,
Агар аёл севса — минг марта ёмон...

Севги ўтди, унинг тафти ҳам ўтди,
Борлиғимни тамом куйдириб кетди.

Айтолмадим уни, дилимда пинҳон,
Ўзим-ўзим билан куярман ҳамон.

Севиб, севилмасам... бўлмас қиёмат,
Кўзда ёшим... сизга тилайман омад...

Абу бир сесканиб, келди ўзига,
Нималар кўринди бу чоқ кўзига.

Фақат шунда сизди — киприкларда нам,
Япроқлар узраким тонгги ул шабнам.

Захрога бир нима демоқчи бўлар,
Аммо қиз ўрнида саробни кўрар.

Шу заҳот йўлида тўхтаб қолар у,
Дилга гулу солар нохуш бир туйғу.

Хаёл билан ҳаёт қоришиб кетар,
Бири бири билан олишиб кетар.

Шу маҳал дунёнинг олис бурчида,
Хаёл арқонининг нарғи учида,

Хира туманликлар, булутлар аро,
Фотима кўриниб кетгандай гўё.

Нелар содир бўлди — англамас Абу,
Бир аросат ичра қолган эди у...

Бир йилдирки Абу ҳамон Ҳижозда,
Елкада тўнидир, ўша алфозда.

Бир ёқ Қизил денгиз, бир ёқ Ар-Риёд,
Водийга зеб берган дарёйи Фурот.

Бир қаранг — Маккада, бир қаранг — Наҳда,
Тоифдир, Абводир ва шаҳри Хира,

Ҳали Укоздадир, Шом ила Қуддус,
Тинмай кезар эди кечаю кундуз.

«Сира»¹ билан «Муснад»² топилган куни,
Абуни чулғади севинч тўлқини.

Неча қиссахонлар айлаб ҳикоят,
Неча бир ровийлар сўйлаб ривоят.

Абу Талха, ҳамда Абу Бакрдир,
Абу Аюб, Авфдир, Абу Саҳдир.

Баъзида мадори қурир толиқиб,
Сохта ровийларга баъзан йўлиқиб.

На қоғоз етарди, на қалам, сиёҳ,
Бирор егулик ҳам топилмасди гоҳ.

Шундай сонияда ҳайрон қоларди,
Ҳадисларни тинглаб, ёдга оларди.

На чора — мақсадга етишмоқ надир,
Яна қаноатдир ва яна сабр.

* * *

Хайрбарда борарди ғалла ўрими,
Ва боғларда фасли мева терими.

Бир куни Абдуллоҳ далага чиқди,
Унда фаллоҳларнинг ишига боқди.

Хаёлида турар Мисрга сафар,
Борди-ю ҳозирлик кўрмаса агар,

Бу ҳолда бир ёққа кетиши гумон,
Сарфи харж тугаган, бўш эди ҳамён.

На илож, Абдуллоҳ далала юриб,
Гоҳо ғалла ўриб, гоҳ мева териб.

¹ *Сира* — «Сира ар-расул Оллоҳ» — Ибн Исҳоқ ва ибн-Ҳишом асари. Муҳаммад пайғамбарнинг ҳаёт йўли ҳақида.

² *Муснад* — Ибн Ҳанбал (780—855)нинг 6 жилдлик ҳадис китоби.

Соҳиб¹ хизматини айларди бажо,
Не юмуш буюрса — этарди адо.

Тонгдан оқшомгача тинмай бир нафас,
Жазира-иссиқда чанқоқ ва лоҳас.

Бошга тушганига кўниккан эди,
Қаро меҳнат аро униққан эди.

Толиққан карвондек ўтарди кунлар,
Бир лаҳза оромга муҳтож у тунлар.

Баъзан «етар-етмас», баъзан эса оч,
Ахир, шундан бўлак йўқ эди илож.

Ожиз Фаллоҳ ҳаққи — дилда изтироб,
Инсондек яшамоқ гўё бир сароб.

Бош узра айланар нотавон тақдир,
Осмон — олис эди, ер эса — тақир.

Узатган нарсага етмасди кўли,
Қанча интилмасин — унмасди «йўли».

Нима қилмоқ керак, не қилмоқ керак,
Баъзида увушиб кетади юрак.

Азалдан тузгани шу бўлса не тонг,
Тақдирга ёзгани шу бўлса не тонг.

Не бўлса — бариси оллоҳ хоҳиши,
Яхшими, ёмонми — ўзининг иши.

Неки меҳнат билан келса — у ҳалол,
Меҳнатнинг меваси бўлса — у ҳалол.

Тер тўкиб топганинг — эрур беминнат,
У сенга тухфадир, кўксингга зийнат.

Кундузи далада, сўнг — оқшом маҳал,
Бир фурсат ҳордиққа келганида гал,

¹ Соҳиб — хўжаларга мансуб, эътиборли ва имтиёзли табақа вакили.

Дўстлар даврасида бошланиб суҳбат,
Тонготар гурунглар қизирди ғоят.

Сирли ривоятлар бошланар эди,
Не бўлса ўртага ташланар эди.

Абу тинглар эди, ёдга оларди,
Ҳамда ич-ичидан хурсанд бўларди.

Қайси сандиқда бор бу хазиналар,
Тугамас бир умр тингласа агар...

Шу йўсин тугаркан хизмат фурсати,
Ҳамёнга тушаркан йўл харажати,

Бир муддат нафасин ростлади Абу,
Сўнгра Қоҳирага жўнаб кетди у.

* * *

Шаҳрибону қўнгли яна интиқдир,
Абдулоҳдан тағин хат-хабар йўқдир.

Ваҳималар босиб келар ногаҳон,
Аралашиб кетар соғинч ва тугён.

Қоронғу тунларда қочади уйқу,
Тонггача Абунини ўйлаб чиқар у.

Ўйлаб, ўйловига етолмай қолар,
Ва битта ўйлови юз битта бўлар.

Онанинг қўнглидир доим болада,
Боланики эса — доим далада.

Ўттиз йил эрурки, кўзлар интизор,
Тонгда ҳам, шомда ҳам кутади такрор.

Ўзича ёнади, ўзича куяр,
Ҳар куйганда бир бор энтикиб қўяр.

Куйиб шамдай адо бўлгани ҳам рост...
Қариб ва қартайиб қолгани ҳам рост.

Ўтгиз йилдан бери йиғлайди кўнгил,
Йиғлаб-йиғлаб ўзин доғлайди кўнгил.

Бир пайтлар кўз ёши дарё бўлганди,
Йиғилиб-йиғилиб дунё бўлганди.

Аввал бир кўлмакда туриб қолди у,
Туриб-туриб, сўнгра қуриб қолди у.

Энди кўзи эмас, кўнгли йиғлайди,
Ўксиниб-ўксиниб мунгли йиғлайди.

Тақдирда бор экан — не қилсин она,
Билмас — пешонада нелар бор яна.

Қисматда кўришмоқ бормикан ўзи,
Абу кўзларига тушарми кўзи.

Қарилик қайғудир, зўрға юрибди,
Афсуски, бир оёқ гўрда турибди.

Яхшиям бахтига Аҳмад бор экан,
Яримта бўлса ҳам — омад бор экан.

Келин қилди, дили овуниб юрди,
Иккита кўчқордек неvara кўрди.

Шунга ҳам минг қуллуқ, шунга ҳам шукур,
Яратган эгамга минг бор ташаккур...

Орадан ўтаркан бир неча фурсат,
Шу заҳот эшикда кўринди Аҳмад.

Уйдан чиққан эди тонгдан ҳам бурун,
Дохилий бобонинг «йиллиги» бугун.

Одам билан тўлди устознинг уйи,
Аҳмад белин боғлаб турди кун бўйи.

Чолнинг вафотига бир йил тўлган кун,
Элга ош тарқатиб эслашди бугун.

Расо бир йил аввал аҳли Бухоро,
Кўзларида ёшир ва мотамсаро,

Зўр бир маъракани кузатган эди,
Чолни сўнги йўлга узатган эди.

Жаннатнинг эшиги бир зум очилди,
Бобонинг қабрига гуллар сочилди.

IV. ОНА КЎЗ ЁШЛАРИ

Фотима уйида ўзга ҳол эди,
Ўзга ҳол эдию, ўзга фол эди.

Қоматлар букчайган ул онаизор,
Ҳамонки кўзлари йўлга интизор.

Ҳануз бир рўшнолик кутар бечора,
Ўзи оворадир, дили овора.

Йиғлаб-йиғлаб, охир тақдирга кўнди,
Йиғилар ҳам тинди, кўз ёш ҳам тинди.

Фотима қайдадир билмасди ҳамон,
Ер қаттиқ эди-ю, йироқдир осмон.

Куйиб-куйиб охир кул бўлди жони,
Фақат жонимиди, бутун жаҳони.

Қайда эди бунча кўнгли қаролик,
Қайда эди бунча мотамсаролик.

Бормаган эшиги қолмади унинг,
Кирмаган тешиги қолмади унинг.

Ерга кирдими ё осмонга учди,
Қаерга югурди, қаерга қочди,

Ёлғизи эди-ю, кўзин қароси,
Кўзин қаросию, жоннинг балоси.

— Қайдасан, Фотима, борми маконинг,
Ўликми, тирикми, омонми жонинг?

Бунча бераҳмасан, ҳой тентак қизим,
Тилаб олган болам. лолам-қирмизим.

Сени қайдан излай, қаердан излай,
Қайларга югурай, қаерга бўзлай.

Менда югурмоққа оёқ қолдими,
Одамга ўхшаган сиёқ қолдими.

Менда на сабр бор, на қаноат бор,
На тингламоқ бор-у, на итоат бор...

Шу жойда хаёли чалкашиб кетди.
Бир хаёл бирига чирмашиб кетди.

Ердами, осмонда юрарди шу чоқ,
Қайда юрганини билмасди бироқ.

Бир нафас тўхтарди, энтикар эди,
Яна олисларга кўз тикар эрди.

Қайдандир Фотима кўринар шу топ,
Йўқ, Фотима эмас, кўринар сароб.

Хаёллар хазондек тўзғиб кетарди,
Осмону фалакка бориб етарди.

Бир гирдоб сингари айланар хаёл;
Узун арқонларга бойланар хаёл.

Она ҳориб, яна уйга қайтарди,
Яна ўша ҳолат, кўйга қайтарди.

Узоқларга беҳол тикилар эди,
Хазон бўлиб ерга тўкилар эди,

— Қайдасан, Фотима, борми маконинг?
Ўликми, тирикми, омонми жонинг.

Тирик бўлсанг, энди келақол, болам,
Дилимда аламсан, аламсан, алам.

* * *

Наврўз базми тугаб, тонг отди шу он,
Карвон йўлга тушди Кармана томон.

Шарқда осмон бети бўзариб келар,
Уфқнинг этаги қизариб келар.

Ястаниб ётмишдир Малик саҳроси,
Кекса табиатнинг қадим дунёси.

Қуш учса қаноти куяр — бир чўлдир,
Охири кўринмас олис бир йўлдир.

Ўнг томонда яйлов — Кўктоғ дараси,
Чап ёғида оқар Мосул¹ дарёси,

Чўлнинг сарҳадлари уфққа етган,
Қирлар бир-бирига туташиб кетган.

Тупроғи қизилдир — худди лаъл мисол.
Гўё сандиқ тўла зеби-зар мисол.

Баҳор айёмида — зангори гилам,
Кўм-кўк дунё бўлиб товланар олам.

Лолақизғалдоққа ўранмиш саҳро,
Осмондан қизғалдоқ ёғилмиш гўё.

Куртак ёзиб қолмиш ҳазорисипан,
Игна баргларини чиқармиш явшан.

Минг бир гиёҳ ерга сочилиб ётмиш,
Офтобга интилиб очилиб ётмиш.

Рама-рама бўлиб қўйу қўзилар,
Маърашиб, ўйнашиб, қирга ёзилар,

Карвон кетаётир, манзилдир йироқ,
Бир хилда тебраниб борар қўнғироқ...

Не бир тарихларни кўрган бу саҳро,
Не бир воқеага бўлмишдир гувоҳ.

Не бир босқинчилар келиб кетмади,
Гўзал манзилларни хароб этмади.

¹ Мосул — Зарафшон дарёсининг қадимий номи.

Бир чоқ қуюн бўлиб келмиш Искандар.
Уни телба қилмиш олтин ила зар,

Қутайба лашкари изғиди бир чоқ,
Элу юртни кезиб тўзғиди бир чоқ.

Қонларга бўялиб сахро тупроғи,
Қора тутун ичра яқин-йироғи.

Испитомен номли чин қаҳрамонлар,
Муқанна сингари фидойижонлар,

Ёвни тирқиратиб қувганлари рост,
Даҳшатли жангларда қирганлари рост.

Барига шоҳиддир бу қадим тупроқ,
Мозийга туташган бу йўллар йироқ...

Карвон кетаётир Кармана томон,
Поёнсиз саҳродир, поёнсиз осмон.

Фотима ҳам кетар чарчаган, ҳорғин,
Йўлнинг азобидир — ранглари сўлгин.

Бир заҳот, қарангки, туякаш мардак,
Фотима ёнига келиб жонсарак,

Йўл кира бер — дея тиради оёқ,
Қизнинг бергулиги йўқ эди бироқ.

Фотима ёлворар: бирор нарсам йўқ,
Кўрингиз, оғажон, ҳамёним қуруқ.

Берар эдим ақчам бўлсайди агар,
Шафқат қилинг, оға, савоби тегар.

— Менга савоб эмас, керакдир ақча.
Бўлақол, фурсатим йўқдир ортиқча.

Фотима иложсиз, дилда бир алам,
Рўмолини ечиб узатди шу дам.

Туякаш кетаркан ортга бурилиб,
Фотима қаради унга ўгрилиб.

Шу дам ич-ичидан келиб хўрлиги,
Ва дилини ёқиб хору зорлиги.

Не қиларин билмай ўйланди шу чоқ,
Алами кўз ёшга айланди шу чоқ.

Дардлари мунг бўлиб йиғлар эди у,
Айтолмай, гунг бўлиб йиғлар эди у.

Боши берк кўчада ҳис қилди ўзин,
Қоронғу кечада ҳис қилди ўзин.

Рўмолга куймайди, қадрига куяр,
Ҳам ўксиниш ҳамда бир ғазаб туяр.

Наҳотки, шунчалик пастдир туякаш,
Инсофсиз, иймонсиз касдир туякаш.

Ақча деб юзсизлик қилур бунчалар,
Шайтондан тўраган шайтонбаччалар.

Нафс дея бир-бирин ғажиб, тишлаган.
Ақчани кўрсатса — томдан ташлаган.

Виждонни бир тутам хас каби ёққан,
Жуфти ҳалолини қиморга тиккан.

Олиб сотарликда устаси фаранг,
Энасини сотиб қўймайди аранг.

Туну кун изғишар ақча кетидан,
Уяти йиртилиб кетган бетидан...

Наҳот, ақча ушлаб турмиш дунёни,
Худойим, бормикин бунинг баёни.

Нетай, нодонлигим қолмади ҳаргиз,
Савобга ишониб юрибман ҳануз.

Не билай савобнинг қадри пастлигин,
Сариқ чақага ҳам арзимаслигин.

Шундай номардларга кунимиз қолса,
Дўсту биродарлик агар шу бўлса...

Бари ёлгон экан, ҳаммаси ёлгон,
Ёлгонга қоришиб кетмиш бу замон.

Оллоҳим, инсоф бер бу нокасларга,
Ўзлигин унутган эси пастларга.

Уларнинг кўнглига меҳр ато эт,
Кўпию озига сабр ато эт.

Йўлдан адашганни тўғри йўлга бур,
Бировнинг ҳаққини емасин, буюр...

Ўзинг пок, тозасан, оллоҳу акбар,
Ўзинг андозасан, оллоҳу акбар.

Ўзингдан иноят тиларман, тангрим,
Ўзингга ибодат қиларман, тангрим...

Карвон кетаётир Кармана томон,
Фотима ҳам борар шу сафда ҳамон.

Қуёш олам узра ҳукмрон эди,
Пастда-ер, тепада — ул осмон эди.

* * *

Карвон оқшомгача йўл юриб ғоят,
Кармана шаҳрига етди ниҳоят.

Кичик бир саройга кўндилар шу дам,
Баҳор шабадаси, салқин бўлса ҳам.

Бир гулхан ёқишиб, кўйдилар қумфон
Аҳли йўл ўзини қиларди меҳмон.

Не қиларин билмай Фотима гаранг,
Асаб ришталари тортилиб таранг.

Бир чеккада нохуш ўлтирар эди,
Борлиғи увушиб, қалтирар эди.

Туякашнинг ўша қилган ишига,
Арз қилиб борсинми карвонбошига.

Бу не қилиқ эрур, бу не хўрликдир,
Ёки бир ҳақорат, ёки зўрликдир...

Қаноти қайрилган қуш каби учиб,
Кетиб бораётир тақдирдан қочиб.

Ўйларди — олдинда нелар кутади,
Яна неча кун ва тунлар ўтади.

Самарқанд қайда-ю, у ёғи надир,
Янги кўрғон деган манзил қайладир.

Хаёлга фарқ бўлиб кетса-да шу чоқ,
Нима қилишини билмасди бироқ.

Ичдан ўз-ўзини койирди фақат,
Шафқатсиз тақдирга ўқирди лаънат.

Орқага қайтсинми борига кўниб,
Пешона ёзиғи не бўлса — кўриб.

Қанча уринмасин — юрак бермас дов,
«Қайси юз билан?» — деб кулгандек биров.

Шу заҳот сесканиб келар ўзига,
Бир кўрқинч кўриниб кетар кўзига.

Нетсин, танҳо эди, ёлғиз эди у,
Аро йўлда қолган, ожиз эди у.

Ёлғизлик нақадар даҳшат ва мудҳиш,
Инсонни хор этиб, девона қилмиш.

Ҳеч ким бу оламда қолмасин танҳо,
Буни душманга ҳам кўрмасин раво...

Яна тонг отмоқда, яна ўша гап,
Карвон кетаётир Машриққа қараб.

Фотима ҳам кетар тақдирга кўниб,
Ўз-ўзича куйиб, ўзича ёниб...

Авф этгайсан, тангрим, гуноҳимизни,
Ўзинг паноҳингла асрагин бизни.

Феълу атворимиз ўзингга аён,
Бизга қийин, аммо сен учун осон.

VII. ЧЎЛИ МАЛИК — КАРМАНА — «ЮСУФ ВА ЗУЛАЙҲО»

Бугун Сарипулга етишди карвон,
Савдо-сотик иши бошланди шу он.

Орда қолиб кетди Карман, Қарнаб,
Тимнинг бозорлари шовқинли, сероб.

Қадим Суғд еридир, неча бир улус,
Тижорат маскани қалъайи Добус.

Бир ёқ Зиёвуддин, тизма Қоратов,
Бир ёқ кенг яйловдир, чайлаю ўтов.

Олисда Нурота қадим ошёнди,
Чашмайи зилолдир, сулув макондир.

Рўпарада эса — Навқа, Мундиён,
Харобалар ичра қадим Рабинжон¹.

Сарипул бозори... сиғмайди одам,
Расталарни кезар Фотима шу дам.

Айланиб юраркан бозорни шу тоб,
Кекса чол ёнида кўрди бир китоб

Чолдан изн сўраб китобни олди,
Очиб ўқиди-ю, ҳайратда қолди.

¹ Рабинжон — Каттақўрғон яқинидаги қадимий шаҳар, босқинларда бузилиб, харобага айланган.

«Юсуф ва Зулайҳо» — ажиб бир қисса,
Омад боққусидир ким харид қилса...

Фотима ул замон, болалик чоғи,
Барқ уриб турганда ёшликнинг боғи,

Дохийий уйида олганди сабоқ,
Зулфизар исмли қизлари ул чоқ.

Илмли лисон ила назм, таворих,
Адабу ахлоқни қилмишди таъриф.

Неча бир эртагу матал, ҳикоят,
«Ҳадис» аталгувчи не бир ривоят.

«Юсуф — Зулайҳо»ю, «Лайли — Мажнун»лар,
Қиссахонлик билан тонготар тунлар.

Сулув эди, чиндан кокиллари зар,
Дугоналар ичра бир пари-пайкар.

Чехрасидан ҳардам ёғиларди нур,
Гапирса — лабидан сочиларди дур.

Назм айтганида сеҳрли эрди,
Ўзи қисса сўйлаб, ўзи эрирди.

Ҳазиллашар эди устоз ўзи ҳам:
— «Илми ҳикмат бўлса — сеники олам»...

Қанча сувлар оқди ўшандан буён,
Вақт ўтиб неча бор айланди замон,

Қисмат экан бори, аянч кўргулик,
Не кўрдим ҳаётда: деса дегулик.

Кўз юмиб очгунча турнадек қатор,
Қирқ икки ёз ўтди, қирқ икки баҳор,

Қайдадир ноҳақлик ва қайдадир ҳақ,
Бу савол ҳамонки эрур муаллақ...

Ногоҳ учратгани «Юсуф — Зулайҳо»,
Уни хаёлларга чулғади гўё.

Қанийди, ақчаси бўлсайди шу он,
Харид қилар эди уни бегумон.

Кўзини узолмас эди китобдан,
Дилга чироқ ёққан ўша офтобдан.

Оллоҳининг йўриғи — сабр, қаноат,
Сабр қилмоқлик ҳам — ўзи бир омад.

* * *

Қоҳира йўллари бунчалар олис,
Филдек нортуялар, ҳаттоки, ожиз.

Неча бир қурама эллардан ўтмоқ,
Жазирама саҳро, чўллардан ўтмоқ.

Ул баҳри азимлар уммони аро,
Гўё денгизлардан иборат дунё.

Сув эрур уфқдан уфққа қадар,
На бош, на оёқдир — қилсангиз назар,

Замин кўринмайди, гўёки ютган,
Бир ёғи осмонга тутшиб кетган.

Абдуллоҳ ўтирган ўша кема ҳам,
Тўлқинлар ароким, қалқиб дамо-дам.

Қаноат тугади, сабр ҳам битди,
Минг бир азоб билан қирғоққа етди,

Қуруқликка етган йўловчи шу он,
Оллоҳ борлиғига келтирди иймон,

Сафар давом этар, Абу Абдуллоҳ,
Хаёл қанотида кетарди гўё,

Ҳали Қизил денгиз бўйларин бўйлаб,
Хайбар йўлларида неларни ўйлаб,

Ҳали Нахла, ҳали Тонфда бўлди,
Ривоятлар тинглаб, ҳафталаб қолди.

Ойлаб устозлардан тингларди сабоқ,
Неча мунозара, неча бир сўроқ,

Тинглаб неча ровий, не муддарисни,
Ёдга муҳр этди қирқ минг ҳадисни.

Бирга сабоқ олган ул аҳли толиб,
Абунинг зеҳнидан ҳайратда қолиб,

Сиру асрорини ўйлашар эди,
Гуруҳ-гуруҳ бўлиб сўйлашар эди.

Қанча ақл керак, қанча иқтидор,
Илло, бир даҳолик қудрати пойдор,

Ар-Риёда экан, шогирдлар бир кеч,
Абуга ёпишиб, қўйишмасди ҳеч:

— Оллоҳ кўнглингизни ром этар, балким,
Шаҳримизда қолиб, бўлсангиз муқим,

Бошимиз осмонга етарди, устод,
Сажда қилар эдик сизга умрбод.

Шунда шогирдларин бошини силаб,
Минг бор қуллуқ қилиб, минг узр сўраб,

Хайру хўш қилганди, киприklarда нам,
Ҳислар тўлқинидир — бўлиб бир олам,

Дилда бир қониқиш, рағбат, бардамлик,
Эзгу туйғуларга ҳамдард, ҳамдамлик.

Янги манзилларга чорларди уни,
Умид-орзуларга боғларди уни...

Қоҳира, йўллариинг бунчалик олис,
Филдек нортуялар ҳорғин ва ожиз.

Абдуллоҳ кетарди-тетик руҳият,
Дилда ғужғон уриб неча бир ният...

VIII. ҚИЗИЛ ДЕНГИЗ — ҚОҲИРА

Мана, қадим дунё — ўша Қоҳира,
Абунинг қалбидан чиқмайди сира.

Олти ой эрурким Абдулла хануз,
Яна Қоҳирада бўлиб нону туз,

Ўша ал-Азҳарда¹ оларди сабоқ,
Бу дафъа фиқҳга тушиб иштиёқ,

Табаррук устодлар меҳрига қониб,
Наинки қонибдир, балки қувониб,

Ҳар битта дарсни-ки дилга жо қилиб,
Қатра-қатра йиғиб — бир дунё қилиб.

Арасту даҳоси ҳамда Афлотун,
Фалсафа оламин мот айлаб бутун.

Илм пештоқида устози аввал,
Ҳали ярим дунё мудраган маҳал.

Сўнгра — Жолшўс ва Имоми Аъзам,
Абу Ханифадир — бутун бир олам,

Қўли кўксидадир, қилурлар таъзим,
Ҳар бири ўзича дунёин азим,

Кеча устоз Ҳанбал берган ул сабоқ,
Абуни баҳсларга чорлади шу чоқ:

— Фиқҳ бир дарёдир — икки тармоқли
Ўғит этай сенга они билмоқни,

Бириси манбаъдир, усул ал-фиқҳ,
Бири тадбиқ этмоқ — фуруъ ал-фиқҳ²,

¹ Ал-Азҳар — Қоҳиралаги энг улкан ва мартабаси буюк мадраса.

² «Усул ал-фиқҳ» — шарият манбаларини ишлаб чиқиши. «Фуруъ ал-фиқҳ» — манбалардаги қонун-қоидаларини тадбиқ этиши.

Суннийликда — тўртта ҳуқуқий мазҳаб¹,
Таърифи изҳори — йўсинга қараб,

Малик ибн — Онас, камина — Ҳанбал,
Шофиъий, Ҳанифа — китоби аввал.

Зеҳнга олмоқдир, ҳижжалаб роса,
Ўн марта ўлчаб, сўнг-битта хулоса,

Бу йўриқни барча кўргуси баҳам,
Қоҳираю Қуддус, Бухорода ҳам,

Магар баҳсталабсан, илло, буюргил,
Устоз ортда ва сен олдинда юргил,

Рўёбга чиққуси шунда ҳақиқат,
Илмда шу эрур асл тариқат,

Фалсафа — фикрнинг юксак парвози,
Илму мантиқ эса тошу тарози,

Таворихдир асли уммонда сузмоқ,
Ўлчамоқ, эламоқ — китобат тузмоқ,

Бу бори Ал-Азҳар ўғитларидир,
Юздан бири, балки мингдан биридир,

Илоҳим, пирларинг мададкор бўлсин,
Тангри ўзи сенга доим ёр бўлсин...

* * *

Устод Ҳанбал дарсни бошлади шу чоқ,
— «Саъд» ҳамда «Наҳс»дир бугунги сабоқ,

Ибтидо чоғида Тангри таоллоҳ,
Ўн саккиз минг олам яратиб танҳо,

Ҳурмуз, Аҳриманни юборди шунда,
Алар лангар ташлаб баҳри очунда,

¹ Ҳуқуқий мазҳаблар: Ҳанафия, Маликия, Шофиъия, Ҳанбалия.

Бири — ёруғликдир ва бири — зулмат
Бириси офтобдир ва бири — бидъат,

Тунда — қоронғулик, кундуз — ёруғлик,
Азалдан белгили — йўл ва йўриқлик,

Ҳукм сураб эди буюк иттифоқ,
Аҳил ва тотувдир, йўқ эди нифоқ.

Бири бирисига эди меҳрибон,
Гўё оға-ини, бир тану, бир жон...

Не бало бўлди-ю, ора бузилиб,
Боғлаб турган ўша ришта узилиб,

Зулмат ёруғликнинг қошлаб юзини,
«Ғолиб!» — деб бонг урди ўзи-ўзини,

Еру осмон снё, борлиқ зим-зиё,
Ёруғлик оламини тарк этмиш гўё,

Не дарёю денгиз, не боғ, не ўрмон,
Бари қуриб бўлди чўлу биёбон,

Булутлар ортида димиққан офтоб,
Рўёбга чиқолмай бўларди хуноб.

На чора, танг қолган Ҳурмуз шу замон,
Нетсин, йўлга тушди Аҳриман томон,

Аҳриман хоҳламас ярашмоқликни,
Истамас дилхушлик, кўнгилчоқликни,

Ҳурмуз сабр қилиб, кутади жавоб,
Бир рўшнолик кўрмай бўларди хуноб.

Шу тариқа уч минг баҳор, уч минг ёз,
Фурсат ўтиб кетди — дароздан дароз.

Башар ила Бақар, паҳлавон Арслон,
Келдилар Ҳурмузнинг олдига шу он,

Аҳриманга қарши бошлаб бир юриш,
Уч минг йил тинмасдан қилдилар уруш,

Аҳриман енгилиб қочди нарига,
Сўнгра кириб кетди ернинг қаърига,

Боз яна қайтадан яшарди олам,
Эллар бир-бирига бўлишиб ҳамдам,

Нурдан еру осмон ярақлаб кетди,
Офтоб шуъласидан чарақлаб кетди.

Яна ер юзида баҳорий нафас,
Одамлар кўнглида иштиёқ, ҳавас,

Яшнаб ётар эди яйлов, ўтлоқлар,
Боғларга чулғанган кўркам қишлоқлар,

Далаларни буркиб чаман-чаман гул,
Гунчалар ишқида фифондир булбул...

Аммо ёмонлик ҳам писиб ётарди,
Заҳрини сочмоққа фурсат кутарди...

Устод Ҳанбал дарсни тугатди шу чоқ,
«Саъд» ва «Наҳс»дан эди бугунги сабоқ,

Абунинг дилига инди илиқлик,
Нур бўлиб қалбига кирди ёруғлик...

Қоҳира осмони тўла юлдузлар,
Ярқираб турарди, саноксиз кўзлар.

* * *

Тонгда Қоҳирадан жўнади Абу,
Бир туғён аралаш хайрлашди у.

Бу ерда тотгани қанча нону туз,
Неча бир биродар, неча қорақўз,

Унинг хотирини чулғарди ҳамон,
Дилда бир орзиқиш кўзгарди шу он.

Тили бийрон бўлди, чархланди ақл,
Кўнглига туккани неча минг нақл.

Хотирда муҳрдир кўчмас бир умр,
Нурли бир чироқдир ўчмас бир умр.

Абунинг кетишин билиб шогирдлар,
Ундан сабоқ олган турфа йигитлар,

Иzzату эҳтиром келтириб бажо,
Устозга ёлвориб қилар илтижо:

— Аллома Ҳанбалдан эшитдик бугун,
Кетармишсиз бизни тарк этиб бутун.

Сиз кетсангиз бу боғ қолар боғбонсиз,
Ул нурли масканлар бир чароғбонсиз.

Раҳму шафқат қилинг, устоз, кетмангиз,
Ҳадис дунёсидан жудо этмангиз.

Қоҳирада қолинг, нур ва аъло нур,
Бошимизда тутиб сизни бир умр...

Ривоят бордирким: бир юрт подшоси,
Жоҳилият аро вос-вос савдоси,

Ақлдан адашиб, миниб жаҳлга,
Жаҳл болта уриб шунда ақлга.

Саройдан қувламиш ақл донишни,
Жасоратга йўйиб номақбул ишни.

Зафар оғушида сармаст ва сархуш,
Гўёки кўрарди ғаройиб бир туш.

Фафлат босганини англамас эди,
Панду насиҳатни тингламас эди.

Кема қолганидай тунда маёқсиз,
Сароӣ ҳам қолганди нурсиз-чироқсиз.

Подшоҳ атрофида изғиб нокаслар,
Алифни таёқ деб юрган ул пастрлар.

Бошланибди шунда юртда инқироз,
Қиссининг ҳиссасин айтингиз, устоз!

Абу сукут ичра турарди бу чоқ,
Онгда бир галаён кўзгаган «сабоқ»,

Гўёки уйқудан уйғонди Абу,
Шу галаён ичра тўлғанди Абу.

Буғилар — «Ҳисса»ни айтолмас эди,
Темир панжарадан ўтолмас эди,

Шунда сизди Абу ёлғизлигини,
Жаҳолат олдида ожизлигини...

Тонгда Қоҳирадан жўнади Абу,
Бир туғён аралаш хаёрлашди у.

IX. ДАМАШҚ ЙЎЛИДА

Карвон кетаётир Дамашққа томон,
Абу ҳам бормоқда сафда соғ-омон.

Хаёллар ортидан тикилар кўзи,
Ҳисоб бериб борар ўзига ўзи,

Қоҳирада тугаб учинчи китоб¹,
Янги ҳадисларни этиб сарҳисоб.

Устоллар фатвосин тугиб кўнгилга,
Сўнгра Дамашқ сари тушганди йўлга.

Қоҳирада ўтган бир йиллик умр,
Заррин ҳарфлар ила ёзмоқлик зарур.

Яна қирқ-минг ҳадис — рангба-ранг дунё,
Гулзордан саралаб терилди гўё.

Бир саҳоба леди: — Ё, Расулуллоҳ,
Кимдир яхши ҳурмат қилмоққа раво?

Расул ледиларки: — Онангдир фақат.
— Яна ким? Дедилар: — Онангдир фақат.

¹ *Китоб* — «Ал-жомийъ ас-Саҳиҳ» — ҳадислар китобининг 3-жилди.

— Яна ким? Дедилар: — Фақат онангдир.

— Яна ким? Дедилар: — Энди отангдир.

Ривоят: Расули Оллоҳ демишлар,
Шундай бир ўғитин баён қилмишлар:

Ким ота-онасин қилса ҳақорат,
Гуноҳи азимдир бу иш бағоят.

Сўрадилар: — У хил нокас ким бўлғай?
Ўз ота-онасин ҳақорат қилғай?

Расул дер: — Бировнинг ота-онасин,
Кимки сўкиб ҳамда ҳақорат қилсин,

Билсинки, бу ҳам бир гуноҳи эрур,
Ўз ота-онасин сўккани бўлур.

Ривоят: Оллоҳга ишонган одам,
Ҳурмат-иззат қилсин кўшнисини ҳам...

Хуллас, ривоятлар сўнгсиз, минг хилдир,
Фараз қилинғизки, дарёйи Нилдир,

Бунда тартиб топмиш яна бир китоб,
«Ал-гаърих ал-асват» яна бир оғтоб,

Бу ҳам бир меҳр-ла йўғрилган эди,
Гўёки бир фарзанд туғилган эди.

Қирқ мингта ҳадисдир, эмас мол-дунё,
Дунёга тағирли қирқ сандиқ тилло,

Абу бир силсила — тугёнда эди,
Ерда эмас эди, осмонда эди,

Бир ғаввос сингари туну кун юрди,
Дарёйи қулзумдан ғавҳарлар терди...

Хаёллар ортидан тикилар кўзи,
Ҳисоб бериб борар ўзига ўзи,

Карвон кетаётир Дамашққа томон,
Абу ҳам бормоқда сафда соғ-омон.

Дамашқда бир куни Абу Абдуллох,
Устод Иброҳимни учратди ногоҳ.

Яна мунозара ва яна баҳсдир,
Қизгин баҳс ҳамиша дилда ҳавасдир.

Бу дафъа ўртага қўйилди тарих,
Ғалвирда эланди минг битта таъриф.

— Осмонда ул тахтдир Арши аълодир,
Борини билгувчи Оллоҳ танҳодир,

Ерда бўлса... баҳсдир энди бу ёғи,
Яратганга маълум яқин — йироғи.

— Қай бири кексароқ — Юнонми, Турон?
Шохли Искандарми ё туркий Ҳоқон?

Миср эҳромлари — балки ибтидо,
Балки Нил бўйидан тарқалмиш зиё?

Ҳиндми, Хоразмми, Чинми, Мочинми,
Ёки кексаликда «Овасто» чинми?

Агар қадим маскан изласа дунё,
Баридан кексадир балки Бухоро?

— Инсонми, шайтонми — қай бири аввал?
Қайда яратилмиш улар, қай маҳал?

— Қай бири аввалдир — тарих ё ҳаёт?
Орхун битигими ёки Герадот?

— Бириси дўзахдир, бириси — жаннат,
Бири қийноқ эрур, бириси — роҳат,

Оллоҳнинг даргоҳи бунчалар кенгдир,
Бири — ёқа бўлса, бириси енгдир.

— Аввали борлиқми ва ёки йўқлик?
Сувлик аввалмиди ёки қуруқлик?

Одам Атомидир ё Момо Ҳаво?
Қай бири олдинроқ бўлиш пайдо?

Тарозими, тошми ва ёки адад¹?
Яхшилик, эзгулик ёки мазаммат²?

— Оллоҳга маълумдир ўзи билгувчи,
Ўзи ҳисоб қилиб, ажрим қилгувчи,

— Шаккокликка йўйманг, тангри таоллоҳ,
Фақат эзгуликни яратмиш танҳо.

Унда ёмонликнинг илдизи қайда?
Тубанлик қаердан бўлмишдир пайдо?

— Оллоҳга аёндир, ўзи билгувчи,
Ўзи ҳисоб қилиб, ажрим қилгувчи...

Гирдобга ўхшарди бу мунозара,
Қизирди, охири йўқ эди сира.

Балки бу оламнинг сарҳади йўқдир?
Мингта сарҳаддан ҳам балки йироқдир?

Оллоҳ етти қават осмонда туриб,
«Ер» деган бу сўлим манзилни қуриб,

Инсонни яратди, дилин шер қилди,
Инсон алқаб-алқаб ерни-ер қилди,

«Она замин» деган қадим бир ҳикмат,
Инсон юрагида муҳрдир абад.

* * *

Дамашқ осмонида порлар юлдузлар,
Гўёки чарақлар саноксиз кўзлар.

Тонг маҳал мачитга кетмоқда Абу,
Наҳорни чулғамиш кумуш ранг ёғду.

¹ *Адад* — сон, санок, ҳисоб қилиш.

² *Мазаммат* — ёмонлик, тубанлик, разиллик.

Етти ойдир Абу яшар Дамашқда,
Ҳавоси бошқадир, меҳри бир бошқа.

Оқшом чоғи эди шогирду устоз,
Йиғилиб Абунни қилишди эъзоз.

Абу қирқ беш ёшга кирганлиги рост,
Қиличдай қирчиллаб турганлиги рост.

Ҳазиллашиб дейди Ибн-Иброҳим:
«Шундай қирчиллама бўлинг, илоҳим!»

Абу мамнун эди дўстлар «базми»дан,
Бу оқшом чиқолмас улар измидан.

Тонгга уланади оқшомги суҳбат,
Ҳатто сезишмади ўтганин фурсат.

— Сувми оқаётган ёки умрми?
Ким ортга қайтарар ўтган умрни?

Қирқ беш ёз, қирқ бешта баҳор ўтибди,
Қирқ бешта дарёю анҳор ўтибди.

Умр тасбеҳида қирқ бешта мунчоқ,
Бандидан узилган қирқ бешта япроқ,

Дор узра ўйнаган қирқ бешта дорбоз,
Қўшилиб янграган қирқ бешта овоз.

Қир кўксин беагаган қирқ беш қизғалдоқ,
Тунларни ёритган қирқ бешта чироқ.

Гулзорни яшнатган қирқ беш атиргул,
Тонгда фиғон қилган қирқ бешта булбул...

Шиддат, шитоб билан умр-ку ўтар,
Юракнинг бир чети жизиллаб кетар,

Дарёга оқмоқ бор, вале қайтмоқ йўқ,
Олдинга юрмоқ бор, ортга кетмоқ йўқ.

Шодлик ва маҳзунлик юрар ёнма-ён,
Бир ёқда мамнунлик, бир ёқда тугён.

Бир ёқда — ёшликнинг кайфу сафоси,
Бир ёқда — кексалик жабру жафоси.

Абу ҳам баъзида кетар куйиниб,
Пинҳон бир аламдир кетар куйилиб.

Жайхун сувларидек телбавор ёшлик,
Баъзида бошлиқдир, баъзан бебошлик,

Баъзан ўзанини йўқотган дарё,
Боши оққан ёққа кетарди гоҳо.

Оллоҳга минг бора таҳсин ва шукур,
Дайдиб, беҳудага ўтмади умр.

Изланишда ўтди ҳар бир лаҳзаси,
Югуриш, елишидир ҳар бир нафаси.

Беҳад зарралардан йиғилган тоғдир,
Шигил мева туккан зумрад бир боғдир.

Меҳнатдан яралган ҳаёт — жозиба,
Беҳудага кечган умр — фожиа...

Х. МУСТАФО

Дамашқдан жўнади, маҳзун бир хаёл,
Абуни чулгамиш гаройиб бир ҳол,

Айрилиқ ҳайрати ва ё соғиниш,
Пойига бош кўйиб дилдан сиғиниш.

Кўнгилнинг бир чети жиз этду шу чоқ,
Балки бу сўнггиси... энг сўнгги кўрмоқ.

Ёлқиндан бир сеҳр қолди қалбида.
Ва илиқ бир меҳр қолди қалбида...

Басра қопқосига етишди карвон,
Абу борлиғида яна ҳаяжон.

Кетар экан ёлғиз шаҳар оралаб,
Устоз Мустафонинг уйин қоралаб,

Дилига бир ваҳм қуюлди ногоҳ,
Нохуш бир ҳолатдан қилгандек огоҳ,

Ҳавода бир ғубор, бўғиқ лаҳзалар,
Изғигандек бўлар алланарсалар...

Абу билмас эди нелар бўлганин,
Дўсти Мустафонинг қазо қилганин.

Гўёки самони булутлар босиб,
Ёруғлик дунёнинг йўлини тўсиб,

Мана, қаршисида қадим Қабристон,
Куни тўлганларга мангулик макон.

Бир сукунат ичра эди мазорат,
Мустафо хокини қилди зиёрат,

Фазлу фазилатин эслаб, айлаб ёд,
Тиловатлар қилиб, руҳин этди шод.

Мунғайиб қолгандек қадрдон даргоҳ,
Оталек меҳрли эди Мустафо.

Ўғлим, деб суюниб ҳар келганида,
Суюниб, куюниб ҳар келганида,

Очиқ чеҳра билан кутар эди чол,
Кўзи қароғида тутар эди чол.

Абудан аямай неки борини,
Дил-дилдан эъозлаб иқтидорини.

Абу учун доим даргоҳи очиқ,
Меҳру муҳаббати пойига сочиқ...

Кириклардан сирғаб шабнам қатраси,
Дард бўлиб ёнарди қалбининг саси,—

Дунё яхшиликлардан холи эмасдир,
Яхшилик неъматдир, ёмон абасдир.

Таажжуб — яхшидан ёмони кўпроқ,
Бири — мева бўлса, ўнидир япроқ.

Ибтидо шундайми, ё бу — интиҳо?
Дунё охир бўлиб бормоқдами ё?

Абу фикр қилар, ўйларди узоқ,
Ўйлаб охирига етмасди бироқ.

Муаллақ қоларди барча саволлар,
Сочилиб кетарди тўзгин хаёллар.

Абуни эзарди мунгли бир ҳолат,
Асаблари қақшаб кетганди гоят.

Бу сифат изтироб, қайғули чоқда,
Сабру қаноатдир энг сўнгги нуқта.

* * *

Бир ҳафта давоми Абдуллоҳ ҳар кун,
Дўсти Мустафонинг хотири учун.

Дарвоза олдида ўлтирар эди,
Ҳурматини бажо келтирар эди...

Кеч чоғи ҳужрага бош суқди биров,
Абдуллоҳ ўрнидан қўзғалди дарров.

Ўша кезлар яна учрашди ногоҳ,
Ё раббий, нигоҳда парируҳ Заҳро.

Минг бир ҳаё ичра турар эди у,
Абуга энтикиб қарар эди у.

Ўзини йўқотди Абу бир нафас,
Жувоннинг кўзига рўй-рост қаролмас.

Заҳро бўлса бу дам мийнқда кулиб,
Дилидаги меҳри минг битта бўлиб.

Абу кўзларига тикилар эди,
Сарв қоматлари букилар эди.

Тикилиб-тикилиб кўйиб кетарди,
Лаҳзада жонидан тўйиб кетарди.

Ўзи куяр эди, ўзи тўхтарди,
Илтижо ахтарди, нажот ахтарди.

Билмай қолди шу кўй умр ўтганин,
Севги хира тортиб, сўниб кетганин.

Умид узолмасди, севарди баттар,
Севарди-ю, яна куярди баттар:

— Абу, меҳриз қаттиқ, тошми билмадим,
Бир куни эрир леб, парво қилмадим.

Ҳаёт бир бошқа-ю, сўниш бир бошқа,
Севиш бир бошқа-ю, куйиш бир бошқа.

Севиш мумкин, аммо суймаслик мумкин,
Суйиш мумкин, аммо куймаслик мумкин.

Захро билар эди Абу ҳолатин,
Унинг ёшлиқдаги илк муҳаббатин.

Лекин севги буни тан олмас эди,
Айтиб, тушунтириб ҳам бўлмас эди.

У севги бошқадир, бу бир бошқадир,
Ўзи ҳам билмасди — буниси надир.

Фақат суйганини биларди Захро,
Ўтда куйганини биларди Захро.

Ақлга ўргатса — бўларди балки,
Аммо юрагингга ўргатиб кўр-чи,

Ота ва онанинг дилида алам,
Жинни бўлай деди иккаласи ҳам.

Абу бўлса бу дам хаёли тўзғиб,
Изтироблар аро борлиғи тўзиб.

Нима қиларини билмайин гаранг,
Асаблар тош қотган, ниҳоят таранг.

Захро Абдуллоҳни зимдан кузатди,
Ва кетар чоғида бир хат узатди:

— Абу, сиз Ҳижозда юрганда кезиб,
Қоҳира, Дамашқда китоблар ёзиб,

Тўрт йил йўлингизга тикилиб кутиб,
Мен каби интизор эди бу мактуб...

Абуни бир гирдоб ўради шу дам,
У ўзин уммонда кўради шу дам.

Тўфон ҳар сорига суларди уни,
Тошдан олиб тошга уларди уни.

Баъзида тўлқинлар уни йиқарди,
Гўё ер бағрига элтиб тиқарди.

Мадори йўқ эди ўрнидан турса,
Хас ҳам топилмасди ёпишиб кўрса.

Қоп-қора бир тўзон айлантларди,
Комига тортмоққа шайлантларди.

Бўғзига нимадир тиқилар эди,
Беҳуш бўлиб гўё йиқилар эди,

Гоҳида худ эди, гоҳида беҳуд,
Ҳатто қайдалиги бўлганди унут.

Аввал ҳеч тушмаган бу хил ҳолатга,
Йўлиқмаган асло бу синоатга...

Лаҳзада кўзига кўринган Заҳро,
Фотимага ўхшаб кетарди гоҳо.

«Заҳро, Заҳро!» — дерди баъзан бақириб,
«Фотима, қайдасан?» — дерди чақириб.

Фожеъ бир афсона бўлгани ростдир,
Ишқ аро девона бўлгани ростдир...

Мактубни қолдириб кетди-ю Заҳро,
Унда не ёзилган-билмади аммо.

Абуга хушxabар айтмоқлик учун,
Дорилмусофирга қатнарди ҳар кун.

Баҳорда қатнарни, ёзда қатнарни,
Қатнаб чарчамасди — кузда қатнарни.

Ҳар кун Бухородан кутиб бир мактуб,
Мактуб эмас, гўё Абуни кутиб.

Кундан-кун бўларди тоқатлари-тоқ,
На чора — омади келмасди бироқ.

Муҳаббат не кўйга солмас кишини,
Не бир деворларга урмас бошини.

Ҳақиқий севгини тушунмоқ учун,
Ишқ аро лозимдир тариқи мажнун.

Мажнундан бошқаси — бариси ёлгон,
Ёлгон эканига келтирдим иймон.

У ҳам бўлса асли қадим афсона,
Турфа эртақларга безак, фасона.

Биз юрибмиз ўша чўпчакни айтиб,
Учар гиламларга ўзни овутиб...

Тун бўйи айланиб гирдоблар аро,
Девлар қанотига мингашиб гўё.

Охири толиқди, чарчади Абу,
Тонг маҳал аслига қайтган эди у.

Ташқарига боқар кимнидир кутиб,
Хонтахтада ётар интизор мактуб...

ХИЁНАТ

Басра осмонида ёрқин юлдузлар,
Чарақлаб тургандек беадал кўзлар.

Оқшом сафосидан дилларда ҳузур,
Самодан ёгилиб турар эди нур.

Ҳужрани ёритган шам ёғдусида,
Ҳушнуд кайфият Абу тўғрисида,

Тун ярмидан ошиб кетгани чоқда,
Сўнги саҳифага қўйди-ю нуқта,

Бир ажиб қониқиш туйди шу замон,
Туйнукдан ёришиб келарди осмон.

Истаб бир ҳадиснинг изоҳатини,
Излар Биби Ойша китобатини...

Не ҳайрат — жавонда йўқ эди китоб,
Кўнглида бир ғашлик уйғонди шу топ,

Китобни изларди жонсарак ҳолда,
Неча бир шубҳа чўлғаниб хаёлда.

Аммо «Биби Ойша» кўринмас эди,
Абу тинмай: «Наҳот, наҳотки?» — дерди.

Қалбла тугён урди не бир изтироб,
Қанча изламасин йўқ эди китоб.

Сўнгра бир «Оҳ!» урди, аламли нидо,
Тонгни ҳам оттирди шу кўй, шу ҳидо.

Дилда ғужғон урар не фикр, хаёл,
«Бу нечук кулфатдир ва бу нечук ҳол?»

«Наҳотки, бу — ғараз, наҳот-хонлиқ?»
«Наҳот бу жоҳиллик, разил худбинлик?»

Нима қиларини билмасди Абу,
Бир телба ҳолатга тушган эди у...

Эслади, хаёлда сарой базмидир,
Басра ҳокимининг кўнгил азмидир;

— Муҳтарам Абдуллоҳ, саройда қолинг,
Магарки истарсиз — бош табиб бўлинг.

Тиланг ҳарам берай, бир манзар берай,
Магар хоҳласангиз олтин-зар берай.

Кўнглингиз тилагин айтинг, Абдуллоҳ,
Неки истасангиз қилай муҳайё.

Қайтариб бердингиз муҳаббатимни,
Ҳозирман беришга бор давлатимни.

Бу не мўъжизаки — ўлган инсонни,
Қайта тирилтирмақ ул ўлган жонни.

Абу дер: Тақсирим, давронингиздан,
Ҳазинаи хос ул девонингиздан.

Инъом этинг тангрим иноятини,
Биби Ойшанинг китобатини.

— Билурмисиз, Абу, эски нақлни,
Гарчи тухфа этиб бўлмас ақлни,

Майли, ўша китоб сизники бўлсин,
Менга буюрмади, Сизга буюрсин!

Шу ерга етганда «Оҳ!» урди яна,
Юракда портлади кучли пўртана.

Абу беҳол эди, бемажол эди,
Ақлдан адашган, тили лол эди.

Сўнг... Яна аслига қайтаркан Абу,
Шайх Мустафо сўзин эслаб кетди у:

Саройда кўргани — ўша бош табиб,
Мустафо қошига келибди чошиб:

— Илтижо қиламан, Абуга айтинг,
Ўрнимга бормасин, «бу йўлдан қайт», денг.

Не тиласа айтсин, муҳайё этай,
Бору бисотимни қўлига тутай.

Тасодиф бир ҳолат, келгинди бир зот,
Амал деб талашса — бўлмасми уёт.

Менинг кимлигимни билиб қўйсин у,
Не десам — сўзимни тингласин Абу.

Ўйламасдан қадам қўйгани учун,
Саройда оёғи синиши мумкин.

Эл аро шоёндинг менинг шуҳратим.
Хар нега қодирдир куч ва қувватим.

Ҳукм ҳам шу эрур, қарорим ҳам шул,
Яхшиси — Басрадан кетгани маъқул.

Неки шарти бўлса — ўйлаб кўрайин,
Ҳаттоки, йўлкира деса берайин.

Менинг саховатим балки билмассиз,
Демоқчиман: сиз ҳам қуруқ қолмассиз.

Абу куйиб кетди, тутақиб кетди,
Охир — пичоқ бориб суякка етди.

Абу титрар эди, қалтирар эди,
Боши берк кўчала ўлтирар эди.

— Наҳот, завол топди инсоф, диёнат.
Наҳотки, тантана қилди хиёнат?

Оллоҳ билгувчидир, ўзига аён,
Жазосини тортғуси ким бўлса ёмон.

Ўзингдан иноят тиларман, ё раб,
Ўзингга ибодат қиларман, ё раб.

* * *

Бош табиб Заҳҳок¹ни саройга чорлаб,
Юввон ул толибнинг кўзига қараб,

Кўлига тутқазди кичик бир тугун,
Деди: — Бу тухфадир, иним, сен учун,

Муҳим бир топшириқ, фақат ими-жим.
Ва огоҳ бўлмасин бу сирдан ҳеч ким.

Иншоллоҳ, насибанг тўлиқ қилурман,
Ҳамда мартабангни улуг қилурман.

¹ Заҳҳок — аз-Заҳҳок ибн Муҳли — Бухорийнинг басралик шоғирдари.

Биламан, Бухорий сени ёқтирмас,
Ёмонлаб юради доим ул нокас.

— Тақсирим... эътироз қилмоқчи Заҳҳок
— Гап битта! — Бош табиб ўшқирди шу чоқ.

Бу олтинлар сенга саройдан эҳсон,
Авлод — аждодингга етади, нодон.

Абу ҳужрасида, унутма зинҳор,
«Биби Ойша» деган битта китоб бор.

Менга келтирасан ўшани бугун,
Ва сенга мунтазир яна бир тугун.

Тангримнинг хоҳиши — менинг бу сўзим.
Албатта ижобат бўлмоғи лозим.

Эҳтиёт бўл, иним, омад ёр бўлсин,
Оллоҳ ўзи сенга мадалкор бўлсин.

* * *

Дарди изтироблар зўрайиб ғоят,
Абуни эзиб йиқитди, ниҳоят!

« — Нега бу кулфатдир дунёйи ғаддор?»
Сарғайиб ётарди беҳол, бемадор.

Беморлик азоби, тотмай нону туз,
Холий бир гўшада ётарди ёлғиз.

Шу асно эшикда кўринди биров,
Абу жон ҳолатда тикилди дарров.

Заҳҳок турар эди қалди букилиб,
Кўзларидан аянч ёши тўкилиб,

Абунинг кўзига қаролмас эди,
Ўзин тутиб, тик ҳам туролмас эди.

Елкадан босгандай тоғдайин гуноҳ,
Дўзах эшигида турарди гўё.

Қилмиши — хиёнат эканин билиб,
Минг бора тавбаю таззару қилиб,

Осий нодонликнинг шафқатсиз захри,
Юракка қадалган қиличнинг қаҳри,

Тандирда ловуллаб ёнарди дили,
Бир нима демоққа лол эди тили...

Сўнг тиз чўкди Абу ёнига келиб,
Гўё мўрт новдадек синиб, эгилиб.

Абу нигоҳидан яшириб ўзин,
Ерга тикканича гуноҳкор кўзин,

Зўрға сўз бошлади: Муҳтарам устод,
Тавқи лаънатларга қолдим умрбод.

Ақдан оздирди мени бош табиб,
Пойингиздадурман бечора, гариб.

Кўр эканман, кўзим очилди, нетонг,
Кўлимдаги кишан ечилди, нетонг...

Заҳҳок кўзи тўла ёш билан шу дам,
Кўлтиғидан олиб кичик бир ўрам.

Абдуллоҳ кўлига тутқазди йиғлаб
Ва унга ёлворди сийпаб, қулоқлаб.

Абдуллоҳ қараса: «Биби Ойша»дир,
Ўша китоб эди ...ҳа, ҳа... ўшадир!

Абдуллоҳ қалтираб китобни олди,
Бир фурсат жим бўлиб, гарангсиб қолди.

Сўнг деди: Ўксинма бўтам, аёндир,
Недир ажабланиш, ноқис замондир.

Менга аён бўлди табибнинг иши,
Разолатдир унинг бу хил қилмиши...

Заҳҳок дер: Авф этинг мен кўрнамакни,
Дилингиз ранжитган сўқир мардакни...

Сўнг нуқтага етиб изтироб, қайғу,
Шу чоқ йиғлаганча чиқиб кетди у.

* * *

Абдуллоҳ кўзини очсаки, ҳануз,
Хонада бир ўзи ётарди ёлғиз.

Ўрнидан турмоққа етмасди ҳоли,
Руҳият синиқдир, ночор аҳволи.

Фақат ул нокаسدан қилганди гумон,
Хиёнат бўлганин биларди аён...

Сўнг деди: Хайрият — манзарим қайтди,
Подшоҳлигим, олтин ва зарим қайтди.

Яна қайтиб келди Оллоҳ неъмат,
Биби Ойшанинг бул китобати.

Тангрим, шафқатингга минг бора шукур,
Иноятнинг ҳаққи минг бор ташаккур.

На қувват қолганди, на сабру бардош
Кўзин ҳалқасида шовуллаган ёш.

Ёлғизлик жонини ёқиб борарди,
Хаёл гирдобида оқиб борарди...

Оллоҳим раҳм қил, паноҳ бўл менга,
Илтижо қиламан, шифо бер менга.

Ўзингдан иноят тиларман, раббим,
Ўзингга ибодат қиларман, раббим.

* * *

Ниҳоят мактубни ўқиди Абу,
Акаси Аҳмаддан келган эди у,

Ўқиди-ю, бирдан кетди қалтираб,
Бутун борлигин бир даҳшатга ўраб,

Мактуб қўлларида сирғалиб тушди,
Ловуллаган олов қалбга ёпишди,

Кўз олдига келди — ўша сўнгги хат,
Уни ҳам йўлловди оғаси Аҳмад,

Не бир воқеалар бўлиб ўтганин,
Устоз Дохийийнинг вафот этганин,

Оғаси Аҳмаднинг ўғил кўрганин,
Оғаси суюниб, хурсанд бўлганин,

Йиллар бир лаҳзадек чопиб ўтмишдир,
Қушнинг қанотида учиб кетмишдир,

Ўн йил деганидир — гўё ўн лаҳза,
Наҳотки, вақтнинг қаноти бўлса?

Кўз юмиб очгунча, айланар дунё,
Девлар қанотига бойланар дунё...

Фотима ҳақида ёзмасди Аҳмад,
Қизнинг ўзидан ҳам келмас эди хат.

Абу ҳар мактубда уни сўрарди,
Бир мужда кутарди, интиқ юрарди.

Ҳозир ўқигани — аянч бир ҳайрат,
Фожеъ бир ҳақиқат эди у гоят.

Фотима бошига тушган балолар,
Дунёни титратган аксу садолар.

Сабр сўнг нуқтага бориб етгани,
Қизнинг чимилдиқдан қочиб кетгани.

Ўн йил кутишди ул бедарак қизни
Аҳмад ёзолмаган эди бу сўзни,

Шу ерга етганда қулади Абу,
Ерда ер бағирлаб ётар эди у.

Мунгли бу хабардан энтикар юрак:
«Фотима бедарак, ҳамон бедарак».

Ниҳоят, тақдирга аза очишди,
Гўёки бир қултдан заҳар ичишди,

Ҳеч ким билмас эди тирикми, ўлик,
Дилларни қақшатиб мудҳиш кўргулик.

Дарёга чўккандек жим бўлиб кетди,
Алам, алам билан йиллар ҳам ўтди.

Аҳмад югурибди, тинмай елибди,
Янги кўрғонга ҳам бориб келибди,

Қиз ҳамон бедарак, ҳамон бедарак,
Эшитганда ногоҳ — титрайди юрак,

Ўқидими, эшитди — билмасди Абу,
Мунгли фарёд ичра эзиларди у.

Бир куч хаёлларин тўздиарар эди,
Тўздириб, ақлдан оздиарар эди.

Хатни неча такрор ўқирди Абу.
Ўқиб, ўқиб, дилдан йиғлар эди у!...

* * *

Карвон кетаётир Бағдодга томон,
Машриқдан ёришиб келарди осмон.

Озурда хаёллари ичида Абу,
Қалбида изтироб, аянч бир туйғу.

Алами қирғоқдан ошиб тошгани,
Шу кўй Басра билан хайрлашгани,

Мустафо уйига борди бир оқшом,
Балки бу бориши — сўнгги эҳтиром.

Мустафонинг қизи узатди шу тоб,
Отаси атаган иккита китоб:

— Отамизнинг Сизга тухфасидир бу,
Уни қабул этинг, муҳтарам Абу,

Бири Ал-Бухорий ҳадисларидир,
Бири падаримиз меросларидир,

Абу тухфаларни қабул қиларкан,
Шу чоқ китобларни қўлга оларкан,

Шодлиги қалбига сиғмай ошарди,
Ошарди, қирғоққа сиғмай тошарди,

Сўнгра хайрлашди омонлик тилаб,
Кириқлари узра кўз ёш тирқираб...

Хаёли узилди. Карвон кетмоқда,
Ва Бағдод сафари давом этмоқда,

Яна бошқа туйғу гирдобга олди,
Унинг юрагига бир ғавго солди.

Заҳрони ўйларди, ўша Заҳрони,
Мажнун саҳросида ўша Лайлони.

Фотимага кўнгил берганди Абу,
Умидини ундан узолмади у.

Тақдир ипларига бойланиб қолди,
Ул қизнинг қулига айланиб қолди,

Уни ўраб олди севги занжири,
Афсус, шу экан-да унинг тақдири.

Фотиманинг исми тушмади тилдан,
Юлиб ташлолмади у гулни дилдан.

Ўша илк севгидан қайтолмади у,
Заҳрога бирор сўз айтолмади у.

Заҳро садоқати дарёга менгзар,
Нурга қиёс меҳри дунёга менгзар:

— Севгини ҳақорат қилолмадим, рост,
Бир қалбни иккига бўлолмадим рост.

Муқаддас туйғуга хиёнат надир,
Ва хиёнат қилган инсон — нимадир?

Кечиргил, малагим, ношуд бу қулни,
Захро, беролмадим сенга кўнгилни.

Кўнглинг ноласига арзимасман мен,
Сочинг толасига арзимасман мен.

Мен ерман, сен эса осмонсан, Захро,
Мен — сахро, сенг эсанг — бўстонсан, Захро,

Пойингга поёндоз бўла олмадим,
На баҳору, на ёз бўла олмадим.

Кечиргил, малагим, ношуд бу қулни,
Тақдирга урилиб синган кўнгилни.

Хиёнат қилмадим, адолат қилдим,
Жаҳолат қилмадим, саодат қилдим,

Ўз тақдирим қолиб, сенга йиғлайман,
Сенингмас, ўзимнинг бағрим доғлайман.

Сени леб оловга кирганим бўлсин,
Сенга омад тилаб юрганим бўлсин,

Иноят тиларман сен учун, Захро,
Ибодат қиларман сен учун, Захро...

* * *

Етти ой бўлдики Абу Бағдодда,
Қадрдон маскани — илмободда.

Туну кун хужрада бир ўзи танҳо,
Ҳафталаб хонадан чиқмасди гоҳо,

Ёзиб тугатгани — «Учинчи китоб»,
Сўнги олти йиллик умрга ҳисоб.

Уни неча қайта этарди таълиф,
Неча марта изоҳ, неча бор таъриф.

Донини ажратар эди сомондан,
Яхшини ажратар эди ёмондан,

Мағзини пўчоқдан тозалар эди,
Ранг кириб, ул маънан тузалар эди.

Билмас эди Абу — қачон тонг отар,
Тун қандай ўтар-у, қачон кун ботар.

Баъзан ҳовли бети, ойнинг ёруғи,
Қоронғу хонада чироқ йўқлиги.

Ҳадислар карвони кутарди навбат,
Шалолодек дилга қуюлиб ғоят;

Қўшилиб келади ҳалол ва ҳаром,
Бири хуш андомдир, бириси — бадном.

Ҳаром ҳалолликни бўғар бўғзидан,
Еб турганин тортиб олар оғзидан.

Ҳалол фарёд қилар, ҳаром — тантана,
Ғолиблик нашъаси авж қилар яна.

Баъзан жарга қулаб кетади ҳалол,
Рақобатга кирар савобу увол.

Гоҳо қоронғуда қилич санчилар,
Гоҳо тегирмонга солиб янчилар.

«Тавба қилдим!» — дейди бечора ҳалол,
Нетсин — юролмаса, эркин, бемалол.

Ҳаромга қоришиқ бўлса асолат,
Қайдан бўлсин юртда адлу адолат!

Подшоҳ ҳам, ҳоким ҳам ҳаромга тортса,
Туя ҳам, эшак ҳам ҳаромни ортса.

Негадир жим турса, еттинчи қават,
Эзгуликни бўғиб турса жаҳолат!

Биров тингламаса арзи-ҳолингни,
Кундуз талаб кетса ҳалол молингни.

Кимга додлайсан-у, кимга илтижо,
Бандаси тингламас, тингларму оллоҳ?

Нафсини тиймаскан гар аҳли сарой,
Ундай мамлакатнинг аҳволига вой.

Кимга ёлворишсин дили задалар,
Тахтда ўлтиришса ҳаромзодалар!

То ҳалол бўлмаскан инсонда виждон,
Оллоҳ ато қилган инсоф ва иймон.

Ҳалол деганимиз олис рўёдир,
Асли ўзи ёлғон, ёлғон дунёдир...

Абу хонасида бирдан шу асно,
Ногоҳ янграб кетди кўрқинч бир садо:

— Ҳалоллик, ҳалиям тирикмисан сен,
Ҳалиям гердайиб юрибмисан сен?

Таъзим қил, йўқ десанг жарга йиқарман!
Томирларинг қирқиб, гўрга тиқарман.

Дунёнинг эгаси — ҳокими мутлақ,
Олам менинг эрур, менман — аналҳақ!...

Абу туриб кетди ўрнидан, «дод!» деб,
Бу хил юзсизликдан ўксиб, «фарёд!» деб.

Тавба қил, кофирсан, тавба қил, кофир,
Тавба қил, кофирсан, «аналҳақ» — куфр.

* * *

Абу хужрасида ҳамон танҳодир,
Куралаш ҳадислар турфа рўёдир,

Тилло сандиқларда қатма-қат мато,
Гоҳида Фарангдир, гоҳида — Хито,

Ҳамон сараланиб бойланар эди,
Охири саҳийҳга айланар эди,

«Саҳийҳ»ларнинг ўзи бўлур тўртта жузь,
«Ғайри саҳийҳ»лар ҳам неча бир минг юз...

Бугун Ҳурайрадан ва Ибн Маъсуд¹,
Олтинни тупроқдан ажратиш — мақсуд.

Абдуллоҳ бу оқшом ўлтирди узоқ,
Хаёлин банд этди одоб ва ахлоқ.

Ибтидо замони, ваҳшийлик — у чоқ,
Сўқир мақсад эди емоқ ва ичмоқ.

Инкишоф — ҳайвондан ажралди инсон,
Унга ато қилди ахлоқ ва иймон.

Ҳасаддан «бир ери» куйган Азозил²,
Инсонни ҳаромга айлади мойил,

Одамзод дунёсин безаган ахлоқ,
Абу аро йўлда турарди шу чоқ,

Оллоҳнинг тухфаси иймон ва одоб,
Кундан-кун хирадир, кундан-кун сароб,

Подшоҳ ҳаром билан бўларкан машғул,
Бирор кас саройда бўлмаса масъул,

Юртнинг инқирозга кетиши аниқ,
Нуфузнинг балчиққа ботиши аниқ,

Агар ахлоқсизлик бошланса элда,
Иймон деган нарса қолмаса дилда,

Жоҳилият келур булутдек босиб,
Бори эзгуликнинг йўлини тўсиб,

Абу қалтирар ва борлиғи титгар,
Жарнинг ёқасида омонат турар.

Қора қуюн аро қолганда ёлғиз,
Не қиларин билмай нотавон, ожиз,

Субутсиз дунёдан ювиб қўлини,
Не бир васвасалар қуршаб дилини:

¹ *Абу Ҳурайра, Ибн Маъсуд* — саҳобалар, ҳадисшунос олимлар.

² *Азозил* — шайтоннинг ҳақиқий исми.

— Ахир жоҳилият авж олса агар,
Ахлоқ ерга тушиб, лоӣ бўлса агар,

Дунёда қиёмат бошланур шу чоқ,
Олов ва тўзонда қолур ҳаммаёқ.

Одамзод наслига шафқат қил, тангрим!
Борлиқ мавжудотга паноҳ бўл, тангрим,

Ўзинг билгувчисан, саодатлисан!
Раҳм қилгувчисан, адолатлисан!

Ўзингдан иноят тиларман, оллоҳ,
Ўзингга ибодат қиларман, оллоҳ.

* * *

Абу хужрасида ҳамон танҳодир,
Қуралаш ҳадислар турфа рӯёдир.

Уларни саралаб, берарди пардоз,
Кўнгилда ғужғондир ажиб сарафроз:

— Кимки меҳнат қилиб, тошда гул унса,
Маъмурликнинг қуши бошига қўнса,

Пешона теридан кўкарса дарахт,
Унга кулиб боқса жиндаӣгина бахт.

Дарҳол ғазабидан тутоқиб ҳасад,
Илон чиққан каби тўлғаниб ғоят,

Ичидан қиринди ўта бошлади,
Маломат тошларин ота бошлади.

Ҳасаднинг касбидир заҳар сочмоқлик,
Оллоҳ номи билан қасам ичмоқлик.

Бодри-ю савобли бир иш қилсангиз,
Оргингиздан пойлаб юрар изма-из.

Рўпара келганда таъзимга тайёр,
Сизни мақтаб кетар-ўлгулек айёр.

Сийлаб кўксингизга нишон тақади,
Шундай бурилдингиз, нишин суқади.

Гоҳо тутаб кетар, ёниб кетади,
Аламга чидолмай ўтга отади...

Абу Қоҳирала ва Ҳижозда ҳам,
Қайдаки беш-ўнга олим бўлса жам.

Маккадир, Мадина, Хайбар, Ар-Риёд,
Дамашқдир, Басрадир, Қуддус ва Бағдод.

Мунозара эмас, Ҳасадни кўрди,
Мамнунлик қайдадир, ҳасратни кўрди.

Мисол — занг темирни кемирса қандай,
Ҳасад ҳам юракни кемирар **шундай**.

Абуга боққанда ҳасадли кўзлар,
Шакарга буланган заҳарли сўзлар.

Дунё ишларидан безиб кетарди,
Ранглар заъфарондир, тўзиб кетарди,

Оллоҳим, не учун бу хил жоҳиллик,
Бу хил разолату, бу хил бахиллик...

Бундай балолардан асрагин, ё раб,
Кўнгли сиёлардан асрагин, ё раб!

Қайга бошлар бизни бу хил нодонлик,
Наҳотки, дунёни бузса ёмонлик.

Ўзингдан иноят тиларман, тангрим,
Ўзингга ибодат қиларман, тангрим.

XI. САМАРҚАНД САРИ

Савдо-сотикларни битказиб шу он,
Самарқанд сорига йўл олди карвон,

Кетишар тонг маҳал дарё ёқалаб,
Қизарган уфқнинг йўлига қараб.

Фотима ҳам кетар неча бир ўйлов,
Дилида не кечар, сўрамас биров.

Наҳорги шабада, жунжикар бадан,
Қўнғироқ зарбига ҳамоҳанг қадам,

Ҳорғин бир қиёфа, чарчоқ, афтода,
Олға интиларди пойи-пиёда...

Гоҳо ўкинарди қилган ишига,
Гоҳ пунаймон бўлиб ўз қилмишига,

Гоҳо юравериб қурир мадори,
Нигоҳда намоён онаизори,

Йўлига термулиб қарашларидир,
Ёноқларин ювган кўз ёшларидир,

Бу не мусибатдир, бу не кўргулик?
Тоқат ҳам қолмади энди юргулик,

Қалбини эзади шу битта туйғу:
«Не учун тақдирга тан бермади у?»

Бу дам кетаётир йўқликка қараб,
Йўқликка қарабмас, йўқликни сўраб.

Ажабтовур эллар, неча бир қишлоқ,
Тўпиққа чиққудек йўлдаги тупроқ.

Ниҳоят, кўринди катта бир қалъа,
Айлана деворлар — мисоли ҳалқа,

Иштихон эгалмиш ажиб бир манзил,
Салобати ҳар не таърифга арзир.

Бир заҳот кўринди уфқда офтоб,
Карвон бир қўналға танлади шу тоб...

Бозор айланарди тижорат аҳди,
Арзон олиб, қимматга сотмоқлик аҳди,

Туну кун югурар, тинмас, жонсабил,
Ёзу қиш кезмоқ ҳам эмасдир ҳазил...

Кун пешиндан оғиб, тушганда салқин,
Пасайиб ҳарорат, офтобий ёлқин.

Карвон йўлга тушди-тарки ошёнди,
Энди истиқболда Янги кўрғондир,

Кўзлаган манзилга интилган сари,
Учиб бораётган бир қуш сингари.

Яқинлашар экан ул Янги кўрғон,
Фотимани қуршаб келар ҳаяжон...

Абунинг аммаси Нурбегим ая,
Фотималар учун яқин ҳамсоя,

Ул замон Фотима ёш бир қизалоқ,
Аяни кўргандир, эслолмас бироқ.

Сўнг бир вақт онаси айтганди унга,
Тўй бўлиб кетганин Янги кўрғонга...

Севгининг дардига тополмай даво,
Қочиб келаётир истаб бир паноҳ.

Ая даргоҳига не деб боради?
Неки бўлса энди бахтдан кўради.

* * *

Фотима бедарак кетгандан бери,
Қолмади онанинг бормаган ери,

На жўги, на қушноч, на фолбин қолди,
Ўйлайвериб кўнгли зардобга тўлди.

Шаҳрия олдига келади ҳар кун,
Юрак дардин бироз бўшатмоқ учун,

Не тонг, у ерда ҳам кўнгиллар нотинч,
На бирор хушхабар, на бирор овунч,

Шаҳрия дер: — Мен ҳам кўзим гирёндир,
Фарзанди ноқобил-куюгижондир.

Тирик бўлатуриб бир эсламаса,
Онам бор эди-ку менинг, демаса.

Она кўнгли болада деганлари шу,
Бола кўнгли далада деганлари шу.

Куйиб-куйиб бўлдим адоин тамом,
Хира бир чироқдир Абу деган ном.

Яхшиям Аҳмадим бор экан, шукр,
Уни пешонамга битган экандур.

Ўнта бўлса — ўннинг қилиғи бошқа,
Ҳар бирин ўз ўрни, йўриғи бошқа.

Буниси мени ва униси сизни,
Тенгма-тенг куйдирди иккаламизни,

Азалдан ёзиғлиқ тақдири худо,
Бирини биридан айлади жудо.

Бири-унда, бири-бундадир ёлғиз,
Биз бўлсак ўртада сарсону ожиз.

На чорамиз бордир сабрдан бўлак,
Дунёдан ноумид бўлмаслик керак,

Шу дам Фотиманинг онаси ногоҳ,
Йиғлашга тушади — ёш бола гўё...

Мана, уч ойдирки ҳаётдан тўйиб,
Фарзанди доғида куйиб ва куйиб,

Она ётиб қолди нотапон, бемор,
Толёга шукурки, Шаҳрибону бор.

Муштипар кундан-кун кетса ҳам ҳолдан,
Бедарак Фотима кетмас хаёлдан,

Ҳамон интизордир, йўлдадир кўзи,
Гоҳо нигоҳида жонланар қизи...

Гўёки эшикдан келаётгандай,
Онага парвона бўлаётгандай,

Мабодо тирикдир... оллоҳ билгувчи,
Фариб инсонларга шафқат қилгувчи.

Курраи заминдир унинг измида,
Бори саф тортишиб турар азмида...

* * *

Хаёл гирдобида кетар Фотима,
Хаёлдан хаёлга ўтар Фотима.

Ая даргоҳига не деб боради?
Лозимдир — барчасин сўйлаб берали...

Шу маҳал туякаш — зоқчакўз мардак,
Фотимага гоҳо сурканиб андак.

Гоҳо шафқат қилиб юрган бўларди,
Гоҳида тикилиб, қараб қоларди.

Сухбатнинг пайтини юрарди пойлаб,
Тортиниб, қимганиб, илтижо айлаб,

Бир кун Фотимага ёрди дардини,
Дарди билан бирга қўшиб арзини:

— Ҳой бека, гапимни баён этарман,
Хўп десанг Қошғарга олиб кетарман,

Уйимда суюкли ойим бўлурсан,
Мен қулинг, сен эса бойим бўлурсан,

Ичу ташқаримни берурман сенга,
Иста-Қошғаримни берурман сенга,

Яйловим, қирларим сенга сийловдир,
Пўрсилдоқ ерларим сенга сийловдир.

Фотима жим эди, чиқмасди садо,
Тинглаб, маънисига етмасди гўё.

— Нега индамайсан, сўйлагин, бека?
Сўзим ёлгон эмас, ўйлагин, бека.

Шунча йил юрт кезиб, ўтказдим умрим,
Олис шу йўлларда кетказдим умрим,

Энди фикр қилсам ҳаёт ўтибдир,
Йўқ, ҳаёт турибдир, ёшлик кетибдир.

Менга раҳм қилгин, сўрайин, бекам,
Шафқат қилақолгин, кўрайин, бекам.

Бекажон, сенинг ҳам дардинг ичингда,
Синиқ ранггу рўйинг, зардинг ичингда.

Бекам, йўқ демагил, бирга бўлайлик,
Энди қолганини ўйнаб-кулайлик.

Фотима жим эди, жим эди ҳамон,
Дилида айланар эди бир тўфон.

Портлаб кетгудайин асаби таранг,
Борлиғи қалтираб борарди аранг.

Бирор бир калима келмас тилига,
Ҳаттоки бир қил ҳам сиғмас дилига...

ХП. ЯНГИ ҚЎРҒОН

Карвон етиб келди Янги қўрғонга,
Ва Фотима тушди зўр ҳаяжонга,

Не бир машаққатни кечириб ғоят,
Кўзланган манзилга етди ниҳоят.

Шунда карвон билан хайри хўш қилди,
Қалъа чеккасида бир ўзи қолди.

Сўнг аяни излаб кўчама-кўча,
Сўраб, суриштириб айланди анча,

Калаванинг учи топилди ногоҳ,
Фотима севинчга сиғмасди гўё...

Пахса девор билан ўралган работ,
Бағри кенг бир ҳовли-ораста-обод

Хонадон соҳиби кекса отахон,
Юз хунар эгаси, қўли гул боғбон.

Тинглаб Фотиманинг арзи ҳолини,
Ҳижжалаб паришон ул хаёлини,

Фикрини бир жойга йиғди-ю, шу он,
Неки билганларин айлади баён:

— Тўрт эшик нарида, ён қўшни эдик,
Гоҳо бир майизни ўртала ерлик.

Нуруллоҳ Махсумнинг суюк завжаси.
Наники завжаси, балки равзаси.

«Бухоролик ая» — дердик барчамиз,
Иzzат қилар эди бугун кўчамиз.

Оллоҳ марҳамати қўллабди сени,
Айни чоқ биз томон йўллабди сени.

Хуш келибсан, қизим, бўлурсан меҳмон.
Бегоналик қилмас сенга бу ошён.

Қисматда не бўлса кўради одам,
Дунёдан ўтишди икковлари ҳам.

Аввал Махсум почча, сўнгра Нурбегим,
Қабрлари нурга ўралсин дегум.

Тақдир экан, йўқдир ўлим чораси,
Бир куни кетгуси инсон боласи.

Ёлғиз ул қизлари — Нурпошшо ойим,
Бахтини зиёд қилсин илоийим,

Келин бўлиб тушди Даҳбет элига,
Қалъаси яқин Самарқанд йўлига.

Фотима тингларкан ўлтириб танҳо,
Боши берк кўчага кирганди гўё.

Шодлиги саробга айланди, не тонг,
Яна тугун бўлиб бойланди, не тонг:

— Яна не ерларга бўзламоқ керак?
Энди Нурпошшони изламоқ керак.

Илинжим, бунчалик мендан қочасан?
Этай деганимда қушдай учасан,

Сенга интиламан кезиб эрта-кеч,
Этагинг учини тутқизмайсан ҳеч.

Фотима наздида ўша бир учқун,
Яна хира тортиб, сўнгандай бутун,

Хаёлларин яна тўзғитар шамол,
Яна ўша тугун, яна ўша ҳол.

Бир зумда хувиллаб қолди ҳаммаёқ,
Асаблар титради, руҳий бир чарчоқ...

ХIII. БАҒДОД

Бағдод осмонида чақнар юлдузлар,
Порлаб тургандай ададсиз кўзлар.

Абу хужрасида ҳамон танҳодир,
Қуралаш ҳадислар турфа рўёдир.

Икки йилки «Биринчи», «Иккинчи» жузыни,
Варақлар, саралар ҳар битта сўзни.

Қирқ ёшлик чоғида ўн бир йил аввал,
Ушбу китобларни ёзгани маҳал.

Сизга айтақолай ажиб бир нақл,
Ўшанда йўқ эди ҳозирги ақл.

Энди бошқа тошу, бошқа тарози,
Бошқача бўлғуси пардоз-андози,

Бир ҳадис юз рангда товланар эди,
Юз рангда товланиб, турланар эди.

Битта «Эътикоф»га¹ — ўн етти таъриф,
Минг бора ҳижжалаб қилинар таълиф.

¹ *Эътикоф* — Масжиддан узоқ муддат чиқмай ибодат қилиш.

Яна бир ҳадисда — фирибгар касрлар,
Инсон қиёфали, аммо нокаслар.

Ўзи бир бошқа-ю, сўзи бир бошқа,
Юзи бир бошқа-ю, кўзи бир бошқа.

Сувга тушиб, куруқ ўтиб кетади,
Лозимдир ҳалолни сотиб кетади,

Дўзахдан ҳам тоймас юзи сиёҳлар,
Бир-бирин ғажийди нафси балолар.

Ўн икки ровийда — ўн икки йўсин,
Қай бирини ўчирсин, қай бири қолсин?

Неча бор элақдан ўтказар эди,
Элаб маромига етказар эди.

Қачонки кўзгула кўринса тақрир¹,
Фақат шундагина тугарди таҳрир.

На ҳаловат бордир, на бордир уйку,
Туну кун тинмайин урилар Абу.

Токи тер тўкмасанг омад қайдадир,
Жонни куйдирмасанг роҳат қайдадир?

Баъзан сут ё қатиқ, баъзида ёвғон,
Баъзан тансиқ бўлиб кетар бурла нон.

Осонмас ўз-ўзин бунга кўндирмоқ,
Тушлар мижжа қоқмай йўқдан йўндирмоқ.

Ёлғизлик азоби дилни куйдириб,
Куйдириб, куйдириб, жондан тўйдириб.

Пушаймон қилдириб туғилганингга,
Шодон чапак чалиб бўғилганингга,

Шу ғариб кунни ҳам кўрмайин раво,
Не бир ғаламислик, не бир игво.

¹ Тақрир — Пайғамбар маъқуллаган сўз ва ҳатти-ҳаракат.

Барига чиларди бечора Абу,
Барин меҳнат билан енгар эди у.

Баъзида ич-ичдан ўксинар эди,
Қарсиллаб йиқилар ва синар эди.

Тинмай ўчирарди, тинмай ёзарди,
Гўё игна билан қулуқ қазарди,

Оллоҳ билгувчидир, унга аёнدير,
Жазосин тортғуси кимки ёмондир...

XIV. БОТИНИЙ — ЗОҲИРИЙ

Абу хужрасида ҳамон танҳодир,
Қуралаш ҳадислар турфа рўёдир.

Кунлар ўтар эди, ҳафталар ўтар,
Абу ҳамон ўша — ўчирар, битар.

Устоз ҳолатидан бўлай деб огоҳ,
Маснадий хужрага бош суқди ногоҳ,

Шогирдин кўраркан Абдуллоҳ мамнун,
Эҳтиром билдирди ташрифи учун,

«Тўртинчи»¹ китобни ёзарди Абу,
Интиҳога яқин келган эди у.

Бир зумда бошланди баҳс-мунозара,
Устоз ҳам, шогирд ҳам бўш келмас сира.

«Учинчи» китобнинг битта нуқтаси,
Нуқтасими ёки битта шохчаси:

— «Ботиний» нима-ю, «Зоҳирий» нима, —
Тушунтириб беринг менга, аллома,

Абу зеҳн солди шогирдига шу чоқ,
Шаккоклик кўрмади руҳида бироқ,

¹ «Тўртинчи» — «Ал-Жомий ас-Саҳийҳ»нинг тўртинчи жилди.

— «Ботиний», «Зоҳирий» илдизи бирдир,
Ўша битта осмон ва битта ердир.

Иккиси бир бутун нарсадир асли,
Ўша тўрт унсурнинг азалий насли.

Мутлақ яхлит, аммо бор икки ёғи,
Бир ёғи ердадир, кўкда бир ёғи.

Ботиний — ер қаъри, кўринмас дунё,
Бутун бир борлиқдир кифтида гўё.

Вулқону, зилзила, оловли тўфон,
Тенгсиз бир қудратдир, ботиний жаҳон.

Кечаги ботиний зоҳирдир бугун,
Биз бўлсак ботиний бўлурмиз бир кун,

Қизни безаб турган олтин балдоғи,
Бу ўша ботиннинг йилт этган чоғи.

Дунё — ярми зулмат, ярми ёруғдир,
Ёруғлик ва зулмат бирга — тўлиқдир,

Тўгарак дунёдир, айланар сўнгсиз
Минг марта турланар адасиз, сонсиз,

Ул зоҳир ботиндир, ул ботин — зоҳир,
Бири унда, бири бундадир зухур.

Гар ботин бўлмаса, зоҳир ҳам йўқдир,
Бу — мозийдан қолган қадим сабоқдир.

Ботинлик дилдадир, зоҳирлик тилда,
Бир учи томирда, бир учи гулда.

Куёш ботса — ботин, чиққанда зардир,
У ёқда садафдир, бунда гуҳардир...

Пилла қурт уруғи ўзича ботин,
Куёшнинг тафтига тутсанг тўрт-беиш кун,

Ул қуртга айланиб зоҳир бўлғуси,
Рангба-ранг ипакдир жило берғуси.

Тухум ичидаги суюқлик — ботин,
Товуқ босиб ётса йигирма бир кун.

Қушга айланади — зоҳир бўлади,
Қуш тухум туққанда ботин бўлади.

Абу зеҳн солди — Маснадий мамнун,
Балки мунозара тонғуси якун,

Ёруелик бордирки зулмат ҳам бордир,
Ожизлик бордирки қудрат ҳам бордир...

Оллоҳ билгувчидир, унгадир аён,
Биз унинг айтганин қилғумиз баён.

* * *

Бағдод қучоғидир ажиб бир макон,
Тепасида эса феруза осмон,

Дажлада жимирлар мавжли тўлқинлар,
Юз рангда товланар нурли ёлқинлар.

Масжиди жомеъда катта бир йигин,
Бир қарич жой тансиқ — одамлар тиқин.

Машварат тўрида аҳли акобир,
Жаноб Халифа¹ ҳам бўлмишдир ҳозир.

Шаҳар донишлари, не бир даҳоси,
Йиғламиш арабий илм дунёси,

Бир поғона пастда ўлтурурлар жим,
Имом ал-Бухорий ва Имом Муслим.

Илм жамоаси бўлганида жам,
Минбарга чиқади қозиюл аъзам:

— Тақсир алломалар, эй аҳли авом,
Ҳазрат Ҳалифага аввал эҳтиром!

¹ *Халифа* — Бағдод халифаси Маъмун, 827-851 йилларда халифалик қилган.

Имомлар пешвоси ал-Бухорийдир,
Ушбу мажлис аро эрурлар ҳозир.

Донишмандлар ичра донишдир бисёр,
Ҳадисшуносликда танҳо, бетакрор,

Бу чоқ Бағдод аҳлини иззатин қилиб,
Бир сўз айтмоқ учун даврага келиб...

Шу дам Имом Муслим ибн ал-Ҳажжож,
Қозининг нутқига беради ривож:

— Адолатни «А»дан бошламоқ лозим,
Имом Бухорийга этайлик таъзим,

Бухородан келган жажжи йигитча,
Менинг хаёлимда, тўғки кеча...

Дажла мавжларида бир нур оқмоқда,
Нур эмас, мажларда умр оқмоқда,

Ўттиз етти баҳор, ўттиз етти ёз,
Турна қатор бўлиб, қилишиб парвоз,

Ўша Абу букун буюк даҳодир,
Даҳолар ароким ўзга дунёдир,

«Қуръони карим»дир, «Ҳадиси шариф»,
Бундан ортиқ яна бормидир таъриф...

Шу дам пастдан келди бўғиқ бир нидо,
Пичинг, кинояга тўла бир садо:

— Кечиргайсиз мени, муҳтарам Ҳажжож,
Беҳад мақтовларга борми эҳтиёж?

Еттинчи осмонга кўтардингиз-ку,
Имом Бухорий ким — биздек олим у,

Билмасак ким эрур насаби, насли,
Олдиндан оққан сув қадрсиз, асли...

Яна эшитилди турли нидолар,
«Ғалат! Ғалат!» — деган янгроқ садолар.

Имом ал-Бухорий минбарга чиқиб,
Бир вазмин нигоҳда атрофга боқиб,

Гўё тўлқинларда оқар эди у,
Олис қирғоқларга боқар эди у:

— Бағдод, шаҳарларнинг зебо гулисан,
Ва менинг умримнинг ўн тўрт йилисан,

Ўн етти шаҳарда ўттиз етти йил,
Туну кун демадим, кездим муттасил.

Иноят тиладим оллоҳдан яккаш,
Ибодатлар қилдим оллоҳга яккаш.

Макка, Мадинанинг тупроғин ўпиб,
Муҳаммад пайғамбар «этагин» тутиб,

Олти юз минг ҳадис дилга бўлли жо,
Токи ибтидодан токи интиҳо.

Неча милъён марта ўчириб, ёзиб,
Неча милъён марта кўчириб ёзиб...

Ул мачит саҳнидан келди нидолар,
«Офарин! Офарин!» — деган садолар.

Икки юз мингтасин ёдимга ёздим,
Хотира ипига мунчоқдек тиздим.

Етти минг икки юз қирқ-саҳийҳ-мумтоз,
Минг бор сараланиб, берилиб пардоз,

«Ал-Жомий ас-Саҳийҳ тўрт жилдли китоб...»
Овозлар янгради: «Ул тўртга офтоб!»

— Тўқсонга устоздан ўргандим таълим,
Ва тўқсон шогирдга бўлдим муаллим,

Қаранги, ел каби умр ҳам ўтди,
Энди хайрлашув фурсати етди,

Нону тузинг ҳаққи таъзим, эй Бағдод,
Кўпу озинг ҳаққи таъзим, эй Бағдод.

Ўзим кетсам ҳамки, кўз ёшим қолур,
Ёшлигим ва сабру бардошим қолур.

Барча эзгуликлар, яхшилар дилда,
Устозу шогирдлар ҳамиша тилда.

Мен сажда қилганим араб дунёси,
Ҳанбали, Ҳажжож, илму зиёси.

Ал-Мустафосини дейинму унинг?
Ёки Заҳросини дейинму унинг?...

Шу заҳот Халифа нутқ айлаб ирод,
Деди: — Бегонамас Сиз учун Бағдод.

Истанг — шаҳримизда бир умр қолинг,
Ал-Бухорий эмас, Бағдодий бўлинг!

— Рухсат беринг менга, соҳиб карам,
Мартабангиз буюк бўлсин яна ҳам,

Ҳазрат, таклиф учун Сизга ташаккур,
Ва эҳтиром ҳаққи оллоҳга шукур!

Менга бахт эшигин очмишдир Бағдод,
Лек Бухоро менга жонимдан зиёд,

Ватанни севмоқлик иймондан эрур,
Унга меҳр қўймоқ инсон бурчидир.

Ул мачит саҳнидан келди нидолар,
«Қолинг, устод, қолинг!» — деган садолар,

Ал-Бухорий бир пас нафасин ростлаб,
Кутиб турган аҳли авомга қараб,

«Сураи ихлос»ни¹ қилди қироат,
Машварат аҳлини лол этиб ғоят,

У ибодат эмас, абёт ўқирди,
Муножот қиларди, фарёд ўқирди.

¹ Сураи ихлос — «қул хуваллоҳу аҳад» деб бошланувчи бу сурада оллоҳнинг сифати мадҳ этилган.

Дилга қуюларди, бир наво бўлиб.
Куйган юракларга бир даво бўлиб.

Ҳар сўзни қалбларга муҳрлар эди,
Гирия қилар эди, сеҳрлар эди.

Абу замзамага чиққани маҳал,
Инсон шуурини чулғаб галма-гал.

Ҳис ва ҳаяжонни оширар эди,
Ҳайрат қирғоғидан тоширар эди.

Ўтирган барчанинг кўзида ёшлар,
Қироат сеҳридан тугаб бардошлар.

Ҳофиз овозидан сел бўлиб диллар,
Калимага келмай, лол бўлиб тиллар.

Ҳамон эшигилар эди нидолар,
«Офарин! Офарин!» — деган садолар.

Абу ҳам турарди, кўзларида ёш,
Тугаб борар эди сабр ва бардош:

— Энди хайрлашмоқ фурсати келди,
Оллоҳнинг хоҳиши менга шу бўлди.

Бағдод, кетсам ҳамки, юрагимдасан,
Шууримдасану, тилагимдасан.

Меҳру муҳаббатим бағрингда қолиб,
Кетурман бир сиқим тупроғинг олиб...

УЧИНЧИ ҚИСМ

I. ИСФАҲОН САФАРИ

Исфаҳон сафари бошланди бугун,
Яна йўл ташвиши Абдуллоҳ учун,

Кўз олдида турар қадрдон Бағдод,
Ажойиб, фаройиб, тинимсиз ҳаёт.

«Ҳадис»лар қиёми шу ерда пишди,
Яна ўнлаб асар қоғозга тушди.

«Ат-таърих ас-Сағийр», «Ал-алаб Муфрад»,
«Ат-таърих ал-Кабийр», «Ат-таърих Асват...»

... Ҳар бири-бир фарзанд, мевали дарахт,
Пешона теридан сирқиб келган бахт,

Ўша оқшом чоғи — подшоҳ Саройи,
Турфа безакларнинг нурли чиройи,

Базм аро хушнуддир Абу Абдуллоҳ,
Шодлик уммонида кезарди гўё,

Халифа ҳимматли эди ушбу тун,
Абу елкасига ёпди заррин тўн.

Сўнг эса дуога очганича қўл,
Имом бухорийга тилади оқ йўл...

Таъзимда турарди Абу Абдуллоҳ,
Уни олқишлаган жамоа аро,

Ҳайратда қолдириб аҳли мажлисни,
Заррин муқовали тўрт жилд «Ҳадис»ни,

Абу Халифага айлади савфо,
Китобмас меҳрини бахш этди гўё...

Тонготар маҳали, субҳидам чоғи,
Қадрдон ҳужранинг ўчди чироғи.

Дўсту ақраболар тун бўйи суҳбат,
Ва жўнаш фурсати етиб ниҳоят,

Айрилиш онлари... тоқат, бардошлар,
Энг сўнгги лаҳзалар... алам, кўз ёшлар.

Мана, Исфаҳонга кетмоқда Абу,
Хаёл гирдобида айланарди у.

Ҳамонки Бағдоднинг сеҳри, шуури,
Тортишув, баҳсларнинг гала-ғовури,

Фикру хаёлини оларди чулғаб,
Гўёки ўзига тургандек чорлаб.

II. «АЛ-ЖОМИЪ АС-САҲИҲ»

Абу Исфаҳонга етгани маҳал,
Дорулмусофирга борди даставвал.

Икки кун ўтмаёқ тарқаб хушхабар,
Абу келганини эшитди шаҳар.

Масжиди Жомеъга қилишди таклиф,
Неча бир мақтовлар, неча бир таъриф...

Абу хотирлади — кўп йиллар бурун,
Маккага кетаркан ҳаж қилмоқ учун.

Ёнида она ва оғаси ҳамдам,
Олис йўл ташвишин кўришиб баҳам,

Бир кун Исфаҳонда бўлишиб меҳмон,
Сўнг жўнаб кетувди Ҳижозга томон.

Не замонлар ўтди ўшандан буёқ,
Исфаҳонга йўли тушмади бироқ.

Мана, бугун эса яна ўша жой,
Ўша таниш хужра, ўша хос сарой.

Не бир муҳаддислар келишиб кеча,
Неча бир илтижо, тазарруъ неча.

Дейишди: Бир фурсат бунда қолсангиз,
Мадраса аҳлига сабоқ қилсангиз.

Тинимсиз изланиш, неча ўн йиллик,
Соҳиби иқтидор рамзи-комиллик.

Бағдод олқишлари етмишди бизга,
Ва ингизор эдик биз йўлнингизга...

Шу ниятда эди Абу ўзи ҳам,
Барча мухлислари шунда бўлиб жам.

Яна ўша гапдир — баҳс, мунозара,
Сўнгсиз тортишувлар тугамас сира.

«Ал-жомийъ ас-Саҳийҳ» — ҳадис дунёси,
Арабу ажамда акси-салоси.

Илмда покликдир, покиза ғоят,
Ногоҳ аралашиб қолса шум ният.

Нечук бедодликдир, жоҳилиятдир,
Ғайри адолатдир, ғайри одатдир.

Илм чекинади, навбат — қилчга,
Шунда жоҳилият киради кучга.

— Ахир баҳс жанг эмас, мунозарадир,
Оқибат ҳақиқат сари борадир.

Яна ғаламислик — Абуни тирнар,
Оқни қора дея асабни қийнар...

Абу хужрасига қайтди хафақон,
Бугун яна бир бор қийралди иймон.

Абу чидолмасдан тўлғанар эди,
Яна «Жанг» қилмоққа чоғланар эди.

Нечун зўравонлик, нечун қатагон?
Бу разиллик қачон тугайди, қачон?

Яна неча тонглар отмоғи керак,
Яна неча йиллар ўтмоғи керак.

Инсон умри — лаҳза, бир чақмоқ бўлса,
Лаҳзада йилт этган бир чироқ бўлса.

Неча авлодларнинг умри етаркин?
Нечта авлод келиб, нечта кетаркин?

Нечук бедодликдир, жоҳилиятдир,
Файри адолатдир, файри одатдир!

Абу чидолмасди, тўлганар эди,
Яна «Жанг» қилмоққа чоғланар эди.

Энди шиддат ўтган, рафбат ҳам кетган,
Дилга не озору, ранж, алам етган.

Яхшисидан кўра ёмони кўпдир,
Ушалмасдан қолган армони кўпдир...

Оллоҳ билгувчидир, ўзига аён,
Жазосини тортғуси ким бўлса ёмон.

Ўзингдан иноят тиларман, ё раб,
Ўзингга ибодат қиларман, ё раб.

* * *

Абу малрасага қатнардн ҳар кун,
Сабоқ ўқир эди шогирдлар учун,

Оқшом мунозара, яна жанг-жадал,
Бири жумбоқ бўлса, бири бўлар ҳал.

Неча бир ровийлар, неча қиссахон,
Абу ҳузурнда жам бўлиб шу он,

Устод тинглар эди ва ёзар эди,
Яна пардозларди ва безар эди...

Бир оқшом Абуни ўртага олиб,
Муаммо ташлашди кўпчилик бўлиб:

— Исфаҳонда кўпдан юрар бир ҳадис,
Айтиб кетган экан қай бир муҳаддис.

«Аёлни севгани — оллоҳ севди,
Ким унга ишқ қўйса — у ҳам қўяди».

Айтишга айтган-у, бермаган изох,
Тақсир, изохидан этсангиз огоҳ.

Оллоҳга ишқ бошқа, ёрга бошқами?
Қуралаш эмасми ва мантиқ қани?

Абу тафсилотга киришди шунда:
— Мен бирор бир жумбоқ кўрмадим бунда.

Муҳаббат биттадир ва биттадир ишқ,
Яхлит ва мутлақдир ишқ билан ошиқ.

Оллоҳ ишқи бордир ҳар бир кўнгилда,
У дилда туғилар, кўмилар дилда.

Оллоҳ яратган одамзод наслин,
Ундан ташқарила ишқ йўқдир аслин.

Оллоҳга ишқингиз ҳаётга ишқдир,
Ҳаётга ишқингиз бунёдга¹ ишқдир.

Аёл ҳам оллоҳнинг севган бандаси,
Одам ва Момонинг суйган боласи,

Демакки, аёлни севган ҳар инсон,
Фараздир — оллоҳни севди ул шу он.

Муҳаббат биттадир ва суймоқ битта,
Ишқ олови битта ва куймоқ битта.

Бир томирдан ўсган ишқ дарахтидир,
Кимга насиб этса ўшал бахтлидир.

¹ Бунёдга — бунёдкорга, яъни яратганга.

Оллоҳни севмоқ-чун аёлни севинг,
Оллоҳ зоҳир бўлган хаёлни севинг.

«Аёлни севганни — оллоҳ севади».
«Ким унга ишқ кўйса — у ҳам кўяди».

* * *

Уч ойдирки Абу Исфаҳонладир,
Билмасди ором не, ҳаловат надир.

Неча минг ҳадисни тарғибот этди,
«Китоб ал-Кунани»¹ ёзиб тугатди...

Бир кеч йиғилишди барча қадрдон,
Ҳадис пешволари келишди шу он,

Неча қиссаҳонлар — бари келишиб,
Абу хужрасида давра олишиб,

Баҳсу мунозара, тонготар суҳбат.
Имом ал-Бухорий мамнундир ғоят...

Кундуз қимир этмай, тунлари тинмай,
Тонгдан оқшомгача ўрнидан турмай,

Қирқ тўрт минг ҳадисни саралаб, ўқиб,
Тўғри, нотўғрисин англаб ва ўқиб,

Форсий забонида занжирга тизди,
Ҳамда арабчага ўгириб ёзди...

Тонгда дўстлар билан хўшланди Абу,
Сўнгра Нишонурга жўнаб кетди у.

Қуёш кокиллари тараб келарди,
Борлиқни нурига ўраб келарди.

III. ОНАИЗОР — АҲМАД

Бир зеҳн солайлик атрофга қараб,
Қани Бухорода не савдо, не гап?

¹ «Китоб ал-Кунани» — Имом ал-Бухорий китоби.

Қанча сувлар оқди ўшандан буён,
Неларни кечирди бу қадим ошён.

Кимлар келди дейсиз, кимлар кетмади,
Не бир ҳодисалар бўлиб ўтмади,

Бугун Аҳмад ҳожи бел боғлаб юрар,
Ўлган онасига йил оши берар.

Бундан бир йил бурун ул онаизор,
Абу йўлларига бўлиб интизор,

Охири ўғлини кўролмади кетди,
Дарду алам билан оламдан ўтди,

Фарзандига интизор — шу кўйи-балда,
Кўйиниб-кўйиниб, сўнг оқибатда,

Тақдирга тан бериб, кўзини юмди,
Дийдасида қотиб, кўз ёши ҳам тинди...

Ҳовлиси ҳувиллаб қолди Аҳмаднинг,
Тўлдириб юраркан она раҳматли.

Қачонки Абудан келса хушхабар,
Байрам бўлар эди уйда ҳар сафар...

Шаҳрия бонудан икки ой аввал,
Алами фалакка чиққани маҳал,

Қизи Фотиманинг кўйида куйиб,
Охири-оқибат жонидан тўйиб,

Телба бир ҳолатда ул онаизор,
Дилини минг қатла доғлаб оҳузор,

Ўзини Шоҳрудга отганди ҳайҳот,
Қирғоқ, дов-дарахтлар қилишиб фарёд,

Она тақдирига йиғлашган эди,
Йиғлаб, қалбларини тиелашган эди...

Оналар ўларкан «болам!» деб — бу рост,
Кўнглини ёндирган аламдин — бу рост.

Биз бўлсак нодонмиз, ўйнаб, куламиз,
Бало келганини билмай қоламиз.

Ташлаб кетамиз-у, қарамаймиз ҳам,
Аҳволинг нечук, деб сўрамаймиз ҳам,

Осмондан сепилган бир уруғ бизлар,
Гўё ердан чиққан замбуруғ бизлар...

Бир йўқотиб, қайта тополмаганим,
Тирикликда қўлин тутолмаганим,

Изларингдан бўзлаб, йиғлаб қолдим мен.
Йиғлаб-йиғлаб, бағрим тиеглаб қолдим мен.

Қиёмат қарз бўлиб қолди елкамда,
Бир умрлик ҳасрат энди илкимда.

Онажон, кўзларим очилди бу чоқ,
Сен йўқсан, фурсати ўтганди бироқ.

Тавба-тазарруйим қабул айлагил,
Нокас бу ўғлиниги сўнг бор сийлагил...

Аҳмад бир неча кун атрофга чошиб,
Шоҳруд ариғидан мурдани тошиб,

Дафн этди бечора онани ул дам,
Бажо қилди расму русумларни ҳам.

Тонг оқариб келар, унинг нурлари,
Оламни ёритар ёйилган сари,

Фотима Даҳбетга томон кетарди,
Не бир овулларни босиб ўтарди.

— Илинжим бунчалик мендан қочасан?
Этай деганимда қушдай учасан?

Энди Нурпошшони излаб борарди,
Кўнглида бир умид, бўзлаб борарди,

Олисларга кетган араваиз йўл,
Боғ ва экинзорлар эди ўнгу сўл.

Кун буйи йўл юрди Фотима тинмай,
Гоҳо ҳолдан тойиб, йўли ҳам унмай,

Гоҳо тўхтаб қолар оёқлар толиб,
Яна йўлга тушар озроқ лам олиб.

Шу зайл кеч тушиб, ғира-шира чоқ,
Олдинда кўринди яна бир қишлоқ...

Чап қўл бурумида кичикроқ овул,
Бошлаб кирар эди унга сўқмоқ йўл.

Фотима шу замон бурилиб кетди,
Қишлоқ четидаги бир уйга етди.

Ўзини танитди уй эгасига,
Боғбоннинг сўзлари келди эсига:

«Йўловчи-мусофир эканингни айт,
Ва менинг номимни эслатгин шу пайт».

«Пичоқчи» аталмиш бу оддий маскан,
Темирчи устолар манзили экан.

Фотима шу ерда ўтказди тунни,
Ҳовли эгалари сийлашди уни.

Яна тонг маҳали йўлга тушди у,
Хаёлида яна бир ширин туйғу.

Ўша Нурпошшони излаб борарди,
Самарқанд тарафга бўзлаб борарди.

Бир йиғоч йўл эмиш Даҳбет қалъаси,
Карнай-сурнай чалса келармиш саси.

Кун тикка бўлганда етди манзилга,
Ўша Даҳбет деган нотаниш элга.

Сўраб, суриштирди кун қайтгунча то,
Нурпошшодан дарак топмади аммо.

Шу асно кезаркан уйма-уй сарсон,
Нақшин дарвозага бош суқди шу он.

Уни қаршилади нуроний бир чол,
Ҳамда Фотимадан сўрди ҳол-аҳвол.

«Нурпошшо бор бўлса, қолар топилиб,
Ҳозирча яшаб тур, шу ерда қолиб».

Қария таклифи кўринди маъкул,
Ва бу илтифотга рози бўлди ул.

Кунлар ўтар эди бир-бирин қувиб,
Фотима ҳамонки ич-ичидан куйиб,

Ҳамон умидини узолмас эди,
«Балки бир дараги топилар» — дерди.

Умрнинг эллик бир баҳори ўтар,
Эллик бир турнадир — олислаб кетар.

Вақт ўтган сайин хаёллар тинди,
Охир-оқибатда тақдирга кўнди.

Баъзан хаёлида кўринар Абу,
Олиسدан тикилиб турар эди у.

Фикрлар чалкашиб кетарди шу он,
Ўликми, тирикми — оллоҳга аён.

— Мен ожиз бандаман, нотавон, ожиз,
Ҳамонки ёлғизман, ҳамонки ёлғиз...

IV. НИШОПУР

Ёйиларкан тонгнинг заррин нурлари,
Абу кетар эди Нишопур сари.

Бир тўзон сингари қуршаб хаёллар,
Босиб келар эди труфа саволлар.

Устозлар, шогирдлар, хаёлда пайдо,
Ат-Термизий шу чоқ жонланди ногоҳ.

Бағдодда юрганда, бир йилча аввал,
«Мадрасайи Хосда» бир сабоқ маҳал,

Нишопурдан келган бир ҳадисшунос,
Исо Термизийга қиларкан иҳлос,

«Ҳозир ул шаҳарда муқим қолмишдир,
Мартаба, шуури баланд эрмишдир».

Тингларкан, Абуда бу ширин ҳисдир,
Кўришмоқ нияти дилда ҳавасдир,

Неча йиллар бурун, хотирлар Абу,
Исо Термизийни эшитганди у.

Бир сира Дарёйн қулзум бўйида,
Камтарин қиссахон каснинг уйида.

Бир сира Маккада рамазон чоғи,
Яшил товланганда унинг ҳар ёғи,

Термизий ҳақида баҳс кетган эди,
Абу хаёлини банд этган эди.

Бир сира Басрада «Сунан»¹ баҳсида,
Маъруза қилгани ҳамон эсида.

Аммо кўришмаган эди иккиси,
Қирғоғидан тошиб учрашиш ҳисн.

Абунинг кўнглига соларди ҳайрат,
Энди Нишопурда кўришса ғоят...

Қуръони Каримдир оялоҳ китоби,
Ваҳийдан ергача етган офғоби.

Инсон шуурида топмаса зухур,
Дилни ёритмаса ўша келган нур,

Пайғамбару уммат бориси ҳечдур,
Ўзига ботиндур, барчаси пучдир,

Шу бир фикрларки кўнглидан ўтар,
Идрок шуурини тамом банд этар.

¹ «Сунан» — Исо ат-Термизийнинг ҳадис китоби.

Қуръони Каримдир, Ҳадиси шариф,
Мен ҳеч чарчамасман қилмоқдин таъриф.

Шу олами маънан бўлмаса агар,
Ақлини мунаввар қилмаса агар.

Инсонни бурмаса яхшилик томон,
Агар ёмон қолса ўзича — ёмон,

Инсон ўз нафсини тиймаса агар,
Агар у ҳаромдан қилмаса ҳазар.

Бухороний ҳам ҳечдир, Термизий ҳам ҳеч,
Дунё ёлғон эрур ва ҳаммаси пуч.

Демакки умримиз зое ўтмишдир,
Барча қилганимиз ёлғон бир ишдир...

Оллоҳ билгувчидир, ўзига аён,
Бизга қийин эрур, оллоҳга осон,

Ўзингдан иноят тиларман, танграм,
Ўзингга ибодат қиларман, танграм,

Шафқатлисан оллоҳ, бизни сийлагин,
Тавба, тазарруъмиз қабул айлагин.

* * *

Бу оқшом Термизий ўзида йўқ шод,
Ҳужрайи хос бу дам файзли, обод.

Имом ал-Бухорий ташриф этмишдир,
Ажиб бир хушнудлик, сафо етмишдир.

Мана, бир ойдирки Абу Абдуллоҳ,
Соҳиби илмдир, табаррук сиймо.

Нишопур аҳлининг даврасидадир.
Дўсту қадрдонлар орасидадир.

Ўзаро гурунгдир, қизийди суҳбат,
Шу асно зоҳирдир зўр салоҳият.

Термизий шу лаҳза қилиб эҳтиром.,
Устоз Бухорийга бағишлар калом.

— Маълумингиз эрур, — сўз бошлар Абу,
Эзгу бир журъатга шайланганли у,

Шуни айтайинки ҳаммадан аввал,
«Қуръони Карим»дир дастурул амал.

Бу — «дунёин маънан» халқ учун бахтдир,
Дастури бўлмаган юртлар бадбахтдир.

Қорин тўқ бўлса-ю, руҳ бўлса қашшоқ,
Ғожаи бўлмагай бундан ёмонроқ.

Бизнинг қорнимиз ҳам, руҳимиз ҳам тўқ,
Шу «Дастурал амал» берур йўл-йўриқ.

Йингирма уч йилдир — Оллоҳ муттасил,
Қуръон оятларин айлади Нозил.

Ҳазрати Жаброил ул оятларни,
Оллоҳ инъом этган иноятларни,

Расулга етказиб турди ҳар замон,
Шу зайл зоҳирдир муқаддас Қуръон,

Расул оятларни шарҳламоқ бўлиб,
Таъриф этар эди ҳадислар қилиб,

Сўнг улар оғзидан ўтиб оғизга,
Биттаси бир зумда старди юзга.

Элу элатларга тарқаб кетарди,
Дарё-дарё бўлиб оқиб ётарди.

Аралаш-қуралаш, остин ва устун,
Қай бири қум эрур, қай бири олтин.

Сараламоқ ҳамда айламоқ мумтоз,
Мумтозларга яна зийнат ва пардоз.

Ҳадис ўрмонлари шовулла эди,
Чексиз уммон бўлиб гувиллар эди.

На чеки бор эди, на чегараси,
Файриси қайда-ю, қайда сараси.

Бир тоғдай кўндаланг турарди сўроқ,
Афсуски, жавоби йўқ эди бироқ...

Шу заҳот Термизий айтар ташаккур:
«Борлигингиз ҳаққи оллоҳга шукур!»,

Дўстлар, мунозара бугунча басдир,
Сухбатимиз ҳали боқий эмасдир.

Ал-Бухорий менинг бошим узра тож,
Ортиқча мақтовга йўқдир эҳтиёж.

Барча аҳли мажлис бўлдилар шодмон,
Эшикда тонг отиб келарди шу он.

Икки юз эллик йил бурунги тарих,
Юпун бир ҳужрада этилмиш таъриф...

V. ЗАҲРОНИНГ ХАТИ

Тунда ҳужрасига қайтаркан Абу,
Ажиб бир тўпқинлар ичра эди у,

Исо Термизийда тўкис бир сифат,
Донишлик устига боз салоҳият...

Хаёл сарҳадлари бунчалар йироқ,
Исоқ ибн Роҳвайҳ¹ жонланди шу чоқ,

Абу ўн беш ёшли тиришқоқ шогирд,
Осмондан юлдузни олағон йигит,

Устози Роҳвайҳдан сабоқ тингларда,
Ҳадисларни чақиб, мағзин англарди.

Бир кеч мунозара қизғин лаҳза,
Устоз билан шогирд талашди роса.

¹ *Исоқ ибн Роҳвайҳ* — асли марвлик бўлиб, ал-Бухорийнинг ҳадис бўйича устозларидан бири.

Сўнгра Роҳвайҳ деди: Тинглагил Абу,
Хоҳла истак, хоҳла ўгитимдир бу.

Сен араб мулкига кетмоғинг керак,
Ўзингни фидойи этмоғинг керак.

Сенинг иқтидоринг менга аёндир,
Аҳли Бухорога манзур, шоёндир,

Икки асрдирки ҳадис дунёси,
Тошиб, лойқаланиб оққан дарёси,

Териб, саралашга муҳтож хазина
Билим чўққисига — аладсиз зина.

Тошда гул ундириб, омад кўзламоқ,
Уммонлар қаъридан гавҳар изламоқ,

Фақат сен эурсан бу ишга қодир
Улда қилаолмас ҳар не баҳодир,

Қўтонда қўй кўпу, қўчқори йўқдир,
Туялар қатордир, лек нори йўқдир.

Дерлар — зар қадрини биледи заргар,
Ҳар ялтироқ нарса ахир эмас зар.

Сенга ишонаман, бардам бўл, Абу,
Оллоҳнинг йўлида илтижойим шу...

Абу «Ал-адаб...»¹ ни варақлар шу он,
Унинг шуурини чулғар ҳаяжон,

Бир мактуб кўринди китоб қатида,
Таниш бир имлодир унинг бетида,

Бир маҳал қараса — Заҳронинг хати,
Шу асно жонланди унинг суврати.

Абу ҳайрат ичра турарди қараб,
Вужуди қалтираб, қўли қалтираб:

¹ «Ал-адаб...» — «Ал-адаб ал-муфрад» — имом ал-Бухорий китоби.

– Аллома, аввало дуоїи салом,
Оллоҳ инояти — муқаддас калом,

Хоҳлангиз Лайлиман, хоҳланг Зухроман,
Ишқингизда куйган ўша Заҳроман.

Сизни деб дунёдан тоқ ўгдим, Абу!
Икки оламини ҳам тарк этдим, Абу!

Нетайин кўрмадим бирор илтижо.
Аввал танҳо эдим, охир ҳам танҳо.

На чораки, Абу, тишч юролмасам,
Уринсам, қалбимни кўндиролмасам.

Мен кўй деган билан, кўймаса нетай?
Бошқани суй десам, суймаса нетай?

Бу ишқ саҳросидир, дашги Карбало,
Бу бир бедаводир, бу бир бедаво.

Бир араб қизининг муҳаббати бу!
Дунёни ёритган сеҳрли ёғду,

Бир севсами севар, ҳай-ҳай, кўп ёмон,
Унинг оловидан жон қолмас омон.

Ҳам суяди Сизни, ҳам суйдиради,
Ҳам ўзи куяди, ҳам куйдиради,

Бу шундай ишқдирки... аълодир, аъло,
Айрилмас балодир, айрилмас бало!

Бу дарддир, аламдир, ғамдир, кўз ёшдир,
Сабрдир, саботдир, тоқат, барлошдир.

Раҳму шафқат қани, иноят қани?
Меҳр қани, меҳр, ҳидоят қани?

Қани муҳаббатнинг сеҳри, жилоси,
Алифбоси қани, қани имлоси?»

...Абу аянчлидир, сўник қарашлар,
Киприклардан сирққан дардли кўз ёшлар,

Изтироб ароким лол ва гунг эди,
Борлиғи куярди, дили мунг эди...

— «Басра ҳам, Бағдод ҳам қолди хувиллаб,
Дилимда тўлқинлар тинмас шовуллаб.

Қочмоқ ҳам ҳунардир, Абу, билсангиз,
Нетарди озгина раҳм қилсангиз?

Абу, омон бўлинг, этинг мени ёд,
Захро Абу билан тирик умрбод».

Бир телба ҳолатда турарди Абу,
Олис-олисларга қарар эди у.

Тушими, ўнгими — билолмас эди,
Фаҳмлаб, ажрим ҳам қилолмас эди...

Захро турар эди кўзи ўнгида,
Куйиб, йиғлаб-йиғлаб, йиғи сўнгида.

Қалбини ёндириб, ёндириб фиғон,
Кўзларига суртди мактубни шу он...

VI. МУСО АТ-ТЕРМИЗИЙ

Тунда хужрасига қайтаркан Абу,
Яна дилда гужғон турфа хил туйғу.

Беш лаҳзадек ўтди беш йиллик умр,
Гўёки беш марта йилт этди ул нур.

Ўшанда Термизий кўярда-қўймай,
«Қолинг!» — деб ёнишиб олди бутунлай.

Деди: «Нишопурда Сиз каби даҳо,
Кўкда парпираган ҳилолдир гўё.

Масжиди Жомеъда мударрису хос,
Иншаоллоҳ, унда топурсиз эъзоз.

Бирор йил биз билан бўлсангиз эди,
Ҳамда раҳнамоллик қилсангиз эди.

Бунда ҳадис илми ғариб бир ҳолла,
Нишопур ўнганмас бу хил аҳволда.

Авж олиб кетмишдир «Сунан» ва «Муснад»,
На бир маъно бордир, на бирор сифат,

Аслият йўқолиб, кўнаймиш ёлгон,
Инсоф қаердадир ва қайда иймон.

Қайдаки илмга бош суқса ҳаром,
У ерни жаҳолат эгаллар тамом.

Илтижо қилурман, йўқ деманг, устод,
Балки зуҳро бўлур, «Иккинчи Бағлод»,

Улуғлар ҳамиша соҳиби карам,
Шулар билан обод маънавий олам...

— Термизий сўзлари мени этди лол,
Не бир журъатларга шайланди хаёл,

Исонинг дилида шунча эҳтирос,
Ва менда қолмади ортиқ эътироз.

Яна фидойилик ҳадис шайдоси,
Яна кутар унинг чигал дунёси.

Илмга лоқайдлик — гуноҳи азим,
Демакки — бу ерда қолмоғим лозим...

Беш йил фурсат ўтмиш ўшандан буёқ,
Юзма-юз турибмиз иккимиз бу чоқ.

— Исо, ватандошим... буюк иқтидор,
«Саҳиҳи Термизий»¹ — эрур улугвор.

Неча такрор уни ақлга тиздим,
Неча йил мен унинг мағзида кездим,

Илм аҳли аро ажиб ҳикмат бор,
Шогирд устозидан ўтмаса бекор.

¹ Саҳиҳи Термизий — Имом Абу Исо ат-Термизий китоби.

Мен ҳайратдан лолман, азизим Исо,
«Ҳасан Саҳиҳ»¹ — эрур янги бир дунё.

Бунақасин ҳали билмас илму фан,
«Саҳиҳ»нинг устига безакдир «Ҳасан».

Термизий бир сифат ийманиб шу дам.
Бир ибо аралаш бошин этиб хам,

Деди: Сиз туфайли мендаги ривож,
Ортиқча мақтовга борми эҳтиёж?

— Бу мақтов эмасдир, Исо, адолат,
Оқни оқ демаклик фандаги одат.

Энди шогирд киму ва кимдир устоз,
Ҳамду сано кимга ва кимга эъзоз.

— Не десангиз бари менга сабоқдир,
Абу машғал бўлса, Исо чироқдир,

— Оллоҳ билгувчидир ва унга аён,
Бизга қийин эрур, оллоҳга осон.

Ўзингдан иноят тиларман, тангрим!
Ўзингга ибодат қиларман, тангрим!

* * *

Қаранг, бундан роса беш йил муқаддам,
Ушбу мажлис аҳли бўлган эди жам.

Ўшанда тинглашиб Абудан сабоқ,
Олим даҳосига ортиб иштиёқ.

Тамом сеҳрланиб қолишган эди,
Ва бугун яна жам бўлишган эди...

Абу дер: Умрдан беш йили ўтди,
Энди ҳайру хушнинг фурсати етди.

¹ «Ҳасан Саҳиҳ» — «Жуда Саҳиҳ», «Жуда тўғри» деган маънода, Ҳадисшуносликда ат-Термизий қўллаган янгилик.

Бухоро меҳридир тортар дилимни,
Мен ҳаддан соғиндим она элимни.

Нишопурда ўтган беш йиллик ҳаёт,
Олий сабоқ бўлиб қолди умрбод,

Мен олтин топмадим, Сизларни топдим!
Меҳр билан боққан кўзларни топдим!

Топганим эзгулик, буюк самардир,
Инсон отлиғ ўшал тенгсиз гуҳардир.

Бор гуҳарни сизга тухфа этарман,
Мен фақат меҳрни олиб кетарман.

Бир-бирга иноқлик-иймондан эрур,
Ҳасаддан йироқлик — иймондан эрур.

Қалбим тўла, аммо қўлларимдир бўш,
Ризку рўз топилар омон бўлса бош,

Орага ёмонлик тушмасин асло,
Не тонг, ёмонликдан зерикди дунё.

Илло, ёмонликдан қилингиз ҳазар,
Ёмонлик зарардир, ёмонлик — заҳар,

Навбаҳор гулларни сўлдиради у,
Эзгу-диёнатни ўлдиради у.

Расулуллоҳ демиш: Энг сўнгги амал.
Яхшиликни ушлаб турувчи тамал.

Дўст бўлиб яшамоқ адолатдандир,
Бир-бирин сийламоқ саодатдандир,

Қардошлик риштаси узилмасин ҳеч,
У абад тургуси — агарки зар печ.

Дўст бўлсанг — йўлларинг бўлгуси ёрқин,
Севинчдан кўнглингда бир дунё тўлқин,

Дўстлик қудратига тоғлар эгилар,
Еттинчи фалакдан нурлар ёғилар.

Дўстлик дегани бу — енгилмас кўрғон,
Кўзни қамаштирган зийнати жаҳон.

Уни асрангизлар қорачиқ каби,
Дилни иситувчи ёниқ чўғ каби.

У гуллаб, безаги оламни тутгай,
Шухрати, шукуҳи дунёга кетгай.

Биринчи амалдир салом ва алик,
У сеҳр, қудратга қодир шунчалик.

Меҳр-оқибатдир — оллоҳ хоҳиши,
Шунга молик бўлгай мусулмон киши.

Мен олтин топмадим, садоқат топдим,
Умримга етгулик саодат топдим.

Оллоҳ билгувчидир ва унга аён,
Биз учун қийиндир, оллоҳга осон.

Ўзингдан иноят тиларман, тангрим,
Ўзингга ибодат қиларман, тангрим.

Дўстга зор қилмасин илоҳим бизни,
Ёвга хор қилмасин илоҳим бизни!

* * *

Мен олтин топмадим, Сизларни топдим,
Гоҳида ғаразли кўзларни топдим.

Тунларим баъзида ўтади бедор
Не учун замона бунчалик ғаддор.

Асабларни рўй-рост кемирар ҳасад,
Ҳар бир муъолишда бир фисқу фасод.

Тун-кун изғишади нафси балолар,
Бойлик орқасидан елган гадолар.

Қабр тошларига йиғишади пул,
Бева-бечорани талашар нуқул.

Уларнинг номуси, виждони пулдир,
Диёнати пулдир, иймони пулдир.

Пулни кўрса томдан ташлар ўзини,
Сотар аёлини, сотар қизини.

Бу не шармандалик, бу не ҳаёдир,
Уятсиз, ҳаёсиз — нечук дунёдир.

Алар эътиқоди, матлаби ҳам пул,
Масжиду мадраса, мактаби ҳам пул.

Муҳаббат ҳам пулдир, салоқат ҳам пул,
Пулга қулдир, қулдир, яна пулга қул.

Пул деб етти ойлик йўлга югурар,
Пул деб аждаҳонинг оғзига кирар...

Сизларга не десам, бойлик аслида,
Ҳаётнинг ибтидо, мурғак фаслида.

Оллоҳ яратмишди дунё учун зеб,
Борлиқ мавжудотнинг тириклиги деб.

Зеру забарларга чулғанди олам,
Қайдандир ёпишди кўзи очлик ҳам.

Шунда содир бўлди жожеъ бир қисмат,
Не бир замон ўтиб, етганда фурсат.

Ялмоғиз инсонни гирдобга ўраб,
Охири сиртмоққа айланди, ё раб.

Хонаи хуршиддир бузилди, тўзди,
Инсон бойлик дея ақллан озди.

Очкўзлик дастидан бузилди жаҳон,
Оллоҳнинг қаҳрига йўлиқди инсон.

Кошки тавба қилса, таззарруъ қилса,
Инсоф, диёнатга юзини бурса!

Авжига чиқмоқда таъма, хиёнат,
Тупроққа қоришди дину диёнат.

Қачонки чўққига чиқса разолат,
Билингки, бошланар шунда қиёмат,

Оллоҳ билгувчидир ва унга аён,
Биз учун қийиндир, оллоҳга осон.

Ўзиндан иноят тиларман, тангрим,
Ўзингга ибодат қиларман, тангрим.

Биласан хулқимиз ва феълимизни.
Нафси балолардан асрагин бизни.

Оллоҳ, дўзахингга жўнат ёмонни,
Халос эт улардан еру осмонни.

Ўзинг қудратлисан, адолатлисан,
Раҳму шафқатлисан, саодатлисан.

БЎҲТОН

Абдуллоҳ хужрада ёлғиз бир ўзи,
Туйнукдан самога тикилмиш кўзи,

Осмонда юлдузлар кезмоқда секин,
Нишопур оқшоми сукутли, сокин.

Бир неча кундурки Абу беҳузур,
Ботиний туйғулар беҳосда зухур.

Дилини тирнарди алам, изтироб,
Барчаси беҳуда, гўёки сароб.

Адолат деди-ю, разолат тўйди,
Дунё ундан, Абу дунёдан тўйди.

Кунлар судраларди, секин ўтарди,
Баъзан Нишопурга сиғмай кетарди.

Асабни кемирар қабиҳлик, ҳасад,
Балки, сарҳисобга етгандир фурсат.

Нега судраласиз кеча-кундузлар,
Нега жим турибсиз, ёруғ юлдузлар?

Нечун афтодаман, нега мен ёлғиз,
Нега бир рўшнолик кўрмадим ҳануз!

Япроқлар тўкилиб, хазон бўлмоқда,
Умр поёнига етиб бормоқда.

Тунлар заҳмат чекдим, тонглар оттирдим,
Бу дунёга келиб не ҳам орттирдим...

* * *

Ўша кунлар эди, тўрт йилча аввал,
Нишопурга энди келгани маҳал.

Руҳи бардам эди, кўнгил ҳам хушнуд,
Баҳсли давраларда гурунглар масъуд.

Имом ат-Термизий, не бир акобир,
Суҳбатлар авжида нозиру ҳозир,

Бир ёқ — мунозара, арбоби таърих,
Ҳар битта ахборга юз битта таъриф.

Ақлни лол этиб не бир асотир,
Неча бир малойик, неча бир ботир,

Исо Термизийнинг илмий шукуҳи,
«Ҳасан Саҳиҳ»¹нинг теран ул руҳи,

Абдуллоҳ қалбига бағишлар шуур,
Шогирлар камоли — бир олам гурур.

Масжиди Жомеъда мумтоз йиғинлар,
Гўзал мажлис аро барча йиғилар.

Ҳадис тингловчилар сонсиз, беадад,
Ҳамсуҳбатлар шуни қилмишди одат.

Ихлосманд кундан-кун ортиб борарди,
Бу ҳолдан Абдуллоҳ масрур юрарди...

¹ «Ҳасан Саҳиҳ» — Исо Термизийнинг ҳадис саралашдаги янги услуби.

Шу маҳал қаранг, Зуҳалий¹ дарғазаб,
Тош ота бошлади Абуга қараб.

Сабабки — Зуҳалий масжиди қолиб,
Нафонс талаблар ҳамфикр бўлиб,

Абу мажлисига чопишар эди,
Унда бир беҳбудлик топишар эди.

Аслида, Зуҳалий соҳиби даврон,
Найсабур тахтига яқин билимдон.

Олий мартабали яксар бир қутб²
Шайх ул-аълам³ликнинг мақомин тутиб,

Юксак чўққиларда юраркан мағрур,
Ногоҳ соя солиб келмиш бир қусур.

Абдуллоҳ шуҳрати ортиб кун сайин,
Зуҳалий нафсига тегар атайин.

Зирқираркан дарз кетган нафсу иззат,
Унинг юрагида кўзгалди ҳасад.

Ҳасадки — ортида тугаб фикр-фужур,
Ботиний қабиҳлик бўларди зухур.

Хушомадгўйлар ҳам топилди шу чоқ,
Ғаразчига тўлиб кетди ҳаммаёқ.

Пичоғин қайрарди бўҳтончи — каззоб,
Лойга қоришиқдир диёнат, инсоф.

Қора тутун бўлиб бурқсир ҳаммаси,
Абуга осилди туҳмат тамғаси.

Бутун Найсабурга тарқалди игво,
Сувни лойқалатган аслида — Яҳёё.

«Абу йўлдан озган бир кофир» эмиш,
«Қуръон тиловати махлуқдир» демиш.

¹ *Зуҳалий* — Муҳаммад ибн Яҳёё аз-Зуҳалий.

² *Қутб* — Замон пешвоси.

³ *Шайх ул-аълам* — Ислолдаги олий мартаба, устоз.

Яҳъё дер: Абуга яқинлашса ким,
Менинг ғазабимга бўлғуси маҳқум.

Аввалига Абу қилмади парво,
Биларди азалдан шу тахлит дунё.

Гарчи — ҳаддан бисёр эл ичра нокас,
Зеро, яхшилар ҳам ахир, йўқ эмас.

Тарозига қўйиб, ўлчаб амалла
Сўнгра ўз-ўзига берарди далда:

Шукрким: ёнида хушфаҳм Исо,
Ишончли суянчиқ, қадрдон, порсо.

Ибни Роҳуядир ва ат-Термизий
Имом Муслим, Аҳмад — дўсти самимий.

Амр ал — Каффофдир, ҳам ал-Ҳоқим,
Заррин қалам-ҳатгот Абдулло Ҳақим¹.

Неча бир меҳрибон, зийрак шогирдлар,
Неча бир ихлосманд толиб, муридлар...

Шу йўсин орадан йиллар ҳам ўтди,
Қуёш неча чиқиб, неча бор ботди.

Аммо фисқу фасод тинмади ҳамон,
Авж олиб борарди кун сайин бўҳтон.

Не тонг — изтироблар гирдоби бир кун,
Сўнгни нуқта бўлди Абдуллоҳ учун.

Ортиқ чидамоққа бўлмади бардош,
Сабру бардош недир, эрир эди тош.

Абу эзиларди, не қилмоқ керак,
Қабоҳат алами, юрар жонсарак.

Кундан-кун толиқиб сўлиб борарди,
Асаблари қақшаб, ётиб қоларди.

¹ Номлари зикр этилганлар Бухорийнинг Нишопурдаги маслакдош дўстлари ва шогирдлари.

Бир оқшом кўзда ёш, дили аламнок,
Деди: Эй Оллоҳим, ниятимдир пок,

Ахир, ҳаммасидан эрурсан огоҳ,
Умрим осмонида булутлар пайдо.

Ўзинг билгувчисан, бариси аён,
Бизга қийин эрур, сен учун осон.

* * *

Бир кун Абдуллоҳ жазм айлаб ногоҳ,
Кириб орди Яҳъё мажлиси аро,

Бу ҳолдан Зухалий бўлиб ҳангу манг,
Мажлис минбариди турарди аранг.

Бундан ажабланиб йингин аҳли ҳам,
Абдуллоҳ томонга боқдилар шу дам.

Абдуллоҳ минбарнинг ёнига келиб,
Суран ихлосни қироат қилиб,

Деди: Мен сизларни этдим беҳузур,
Қўлларим кўксимда, сўрарман узр.

Сўнгги бор сизларни кўрмоқ истадим,
Бир лаҳза юзма-юз турмоқ истадим.

Гина-кудратни хушламас оллоҳ,
Ноҳақлик юз қаро бўлсин, илоҳо.

Адолатни истаб бу ерга келдим,
Фитнаю ҳасаддан дилзада бўлдим.

Сўнгра Зухалийга бурилди Абу,
Кўзига тик боқиб турар эди у.

— Шаккоклигим бўлса, маъзур тутингиз,
Магар гуноҳкорман — афу этингиз.

Сиз эмасмидингиз бир чоқ қўллаган,
Абу Абдуллоҳга олқиш йўллаган.

Нега керак бўлди бу сохта ғурур,
Подшоҳга суянган шоҳона сурур.

Нечун ғалдорлик, Мавлоно Зухалий,
Билим олий шондир, ҳасаддан холий.

Энди кулоқ тутинг яна бир карра,
Дилингизда гумон қолмасин зарра.

Тангрим ҳузурида этайин изҳор,
Ҳақиқатни яна айтайин бир бор:

Қуръон тиловати олий ҳавасдир,
Тиловат қилмоқлик махлуқ эмасдир.

Инсоннинг лафзида икки маънодир,
Бир-бирига муҳолиф икки дунёдир.

Биттаси безакдир, яъни олий ҳулқ,
Бошқаси куфрдир, яъни у — махлуқ.

Турфа қиёфадир инсон атвори,
Ва унга мусаххар¹ лафзнинг бори.

Демакки, атворнинг турли қирраси,
Лафзда намоён бўлур, хулласи.

Лафзинг гўзал эрса, демак олий ҳулқ,
Магар замимадир², демакки — махлуқ.

Ал-Бухорий покдир, Оллоҳ билгувчи,
Ҳақ ва ноҳақликни ажрим қилгувчи.

Яхшиларга камол бергил, Оллоҳим,
Ёмонларга завол бергил, Оллоҳим.

* * *

Нафасин ростлади Абу Абдуллоҳ,
У янги журъатга чоғланар гўё;

¹ *Мусаххар* — бўйсундирилган.

² *Замима* — ёмон ахлоқли замима, ёмон ҳулқлар.

— Азизлар, умрдан беш йили ўтди,
Энди хайру хушнинг фурсати етди.

Бухоро меҳридир тортар дилимни,
Мен ҳаддан соғиндим она элимни.

Нишопурда ўтган беш йиллик ҳаёт,
Олий сабоқ бўлиб қолди умрбол.

Мен олтин топмадим Исони топдим,
Ақл топдим, илм, зиёни топдим,

Мен учун олтин ҳам, дуру гавҳар ҳам,
Бойлигу, бисоту, лаъл ила зар ҳам,

Илмдир, иймондир, ҳамда эътиқод,
Тангри иродаси дилда умрбол.

Шу заҳот Термизий бошлади калом,
Олий ул машварат этарди давом:

— Имом ал-Бухорий — қирқ икки йилдир,
Беадал, ҳисобсиз олис бир йўлдир.

Арабу Ажамда тенгги йўқ даҳо,
Эрону Туронда бир акси садо.

Етти мамлакатдир, ўн етти шаҳар,
Ўлчасанг у юрган йўлларни агар.

Машриқдан мағрибга етади учи,
Бир бурчи ердадир, кўкда бир бурчи.

Ҳеч ким билолмаган сирни билди у,
Ҳеч ким қилолмаган ишни қилди у.

Бор ҳикматни йиғиб халққа тутқазди,
Аладсиз мевали дарахт ўтқазди.

«Саҳийҳ»и Бухорий — шоҳона асар,
Шаҳримни берардим имкон бўлса гар.

Дониш кўп, Бухорий битта дунёда,
Оллоҳим умримни қилсин зиёда.

Йўлингиз оқ бўлсин, оллоҳу акбар,
Нурдай порлоқ бўлсин, оллоҳу акбар.

Тангридан иноят тилармиз бу дам,
Тангрига ибодат қилармиз бу дам.

Оллоҳ билгувчидир, ўзига аён,
Бизга қийин эрур, оллоҳга осон.

Минг йил умр кўринг, устоз, илоҳим,
Уни паноҳида асра. оллоҳим.

Йўлингиз оқ бўлсин, аллоҳу акбар!
Нурдай порлоқ бўлсин, аллоҳу акбар!

ҲП. МАРВ ТОМОН

Ошпоқ тонг нурлари ёйилган чоқда,
Қалрдон Нишопур қолиб йироқда.

Марв қалъаси сари жўнади карвон,
Ал-Бухорийи билан Термизийи шу он.

Дунёни тебратган иккита даҳо,
Кўнғироқ сасига берилиб гўё.

Кетиб боришарди сукут ичра жим,
Недир хаёларда айланар балким.

Оқшом куюлганда Марвга етдилар,
Чекка бир саройда манзил тутдилар.

Бирга келишарди иккита йигит,
Асли Нишопурлик ихлосманд шогирд.

Ортда қолиб кетди не шаҳру қишлоқ,
Машҳаду Ишқобод... не дарё, қирғоқ.

Кўнғилда турарди бурч ила ният,
Марвазийи¹ қабрини қилмоқ зиёрат.

¹ Исоқ ибн Ройваҳ Марвазийи, ал-Бухорийи ва ат-Термизийининг устози, ҳадисшунос олим.

Бир зумда агрофга тарқадн хабар,
Шу чоқ огоҳ бўлиб бутун бир шаҳар.

Масжиди Жомеъда жамоа аҳли,
Қатъа уйғонмайин, тонг отмай ҳали.

Барча Бухорийни кутишар эди,
Унинг йўлига кўз туттишар эди.

Бухорий масжидга келган оннда,
Одам сизмас эди унинг саҳнида,

Бухорий минбарга чиққани ул чоқ,
Дуойи саломга тўлли ҳаммаёқ,

Сўнг узоқ чўзилди ул баҳсу суҳбат,
Термизий ҳам мамнун кўринди гоят.

Марвазий хусусида кетганида гап,
Бухорий кўзида ёши тирқираб,

Делики: Марвда даҳо ётибди,
Илмда жонфидо, фидо ётибди.

Унинг даҳосига эгилмиш бошим,
Қабртошларига тўкилмиш ёшим.

Жойлари жаннатда бўлсин илоҳим,
Қабрлари нурга тўлсин илоҳим.

Масжидни тўлдирди дуою нидо,
Янграб тарқар эли бир акси сало.

«Рухлари шод бўлсин, оллоҳу акбар,
Жойи обод бўлсин, оллоҳу акбар...

Тун ўтиб, тонг отди, шогирду устоз,
Бир-бирини минг бор қилишиб эъвоз.

Кучоқ очиб, узоқ хаёрашдилар,
Сўнгра йиғлаб-йиғлаб йўлга тушдилар.

Исо дер: Начора, айри тушди йўл,
Изтироб ароким ўксинар кўнгил.

Дуога кўл очиб, қилди илтижо:
«Дийдор кўринмоқни насиб эт, оллоҳ!».

Абу йўлга тушди Бухоро томон,
Термизий жўнали Балх сари шу он.

Нишонурлик ўша содиқ шогирдлар,
Имом Бухорийни кузатиб борар.

* * *

Йўл юриб, мўл юриб, охири карвон,
Жайхун қирғоғига етишди шу он.

Дарё ўз-ўзича оқиб ётарди,
Ойнинг кумушида ярқ-ярқ этарди,

Унинг мавжларига тикилди Абу,
Сўнгра таъзим учун букилди Абу.

Кўзида бир севинч, сувнинг ёлқини,
Қалбида тўфонли дарё гўлқини:

— Ассалом, Жайхуним, дарёлар шоҳи!
Турон диёрининг пушти паноҳи!

Шукур, бўйларингга етганим учун,
Шукур, кўлларингдан тутганим учун.

Ёнингга етганда кучмоқ истардим,
Сувингдан бир қултум ичмоқ истардим.

Бир ҳовуч сув олиб юзига суртди,
Дилини пок этди, ибодат этди...

Барча юмушлари битиб, ниҳоят,
Кемаларга тушди аҳли тижорат.

Сув узра кемалар сузиб борарди,
Чопиб, бир-биридан ўзиб борарди.

Соҳилга етишди барча соғ-омон,
Уфқда тонг отиб келарди шу он,

Улкан тўқайзорда ўзгача бир ҳол,
Юлғин ҳидларини уфурар шамол.

Саксовул шоҳлари тарвақайлаган,
Турфа ранг қушлардир ўйнаб, сайраган.

Абу юрагига кирар ҳаяжон,
Гўзалликка боқиб, бўларди ҳайрон...

Яна давом этар қарвон юриши,
Фақат йўл босмоқдир тижорат иши,

Неча бир далаю, қирлардан ўтиб,
Фороб кўрғонига келдилар етиб.

Машаққатлар билан ҳориган қарвон,
Кўрғон чеккасига кўнди шу замон.

Абу шогирдлари — иккита ўғлон,
Устоз хонадонин сўрашди шу он.

— Аркнинг биқинида, Нақшин гузари,
Ҳалво дўконидан озгина нари.

Аҳмад ҳожи деган менинг оғамдир,
У ер ўзгачадир... ўзга оламдир...

Абу кўзларида ҳалқаланди ёш,
Охири тугади сабр ва бардош.

Эслади Аҳмаднинг сўнгги хатини,
Онаизорининг васиятини.

Ич-ичидан куинди, ўксинди шу дам,
Изтиробга тушди шогирдлари ҳам...

Сўнгра оқшом чўкди, кўкда юлдузлар,
Гўё боқишарди адалсиз кўзлар.

Абу ҳам ҳорганди йўл босиб узоқ,
Барчаси уйкуга кетишди шу чоқ...

Абдуллоҳ уйқуга кетгани заҳот,
Бухорога учди учта учқур от.

Иккиси — Абунинг шоғирди меҳмон,
Бири Элободлик Рустаму дoston.

Улар Бухорога етди тонг-саҳар,
Абунинг келишин қилишда хабар.

Бу олдий хабармас, бир жаҳон эди,
Аҳмад қалби тўла ҳаяжон эди.

Дил тўлқинин баён этолмасди у,
Севинч ёшларини тутолмасди у.

Шу зумда шаҳарга югуриб кетди,
Гузардан гузарга чоңқилаб ўтди.

— Имом ал-Бухорий келятти, эй халқ,
Бухорода байрам бўляпти, эй халқ.

Малраса, мачитга зув югурарди,
Қавму қариндошга хабар берарди.

Хабар қилди олим, алломаларни,
Неча бир маҳалла, жамоаларни.

Сарой аҳлига ҳам етди бу хабар,
Етиб борди ҳатто подшоҳга қалар.

Неча бир талаб шаҳар кезишиб,
Бухорий келишин ишга тизишиб.

Хабар қилишарди карнайчиларни,
Ноғора, чилдирма, сурнайчиларни...

Аҳмад ўриатарди катта дошқозон,
Турли мавзелардан чақирар меҳмон.

Бугун укажони келар уйига,
Шаҳарни чорлайди унинг тўйига.

Масжиди Жомеънинг катта имоми
Мулло баччаларга етиб каломи.

Шаҳар қозисини эшитди огоҳ,
Ушбу маросимга сўрашиб фатво...

Бу маҳал Форобда ўзга бир ҳолдир,
Ўзга бир ташвишу, ўзга ҳаёлдир.

Шоғирларин излар Абу Абдуллоҳ,
Улар тун ароким йўқолмиш гўё.

Изтироб чекаркан Абдуллоҳ ину дам,
Алар хабарини берди бир одам.

Оқшом чоғи отга миниб учовлон,
Чоштириб кетишди, билмас қай томон...

Не бўлса ҳам бу дам улар йўқ эди,
Ҳарқалай тугунли бир жумбоқ эди.

Шу чоқ жўнаш учун шайланди карвон,
Бир зумда ҳувиллаб қолди бу макон.

Ал-Бухорий кетар хафақон ва жим,
Билмас эди тунда не сир кечдийкин?

Эили истиқболда эди Бухоро,
Бухоро демаким, бир оҳанрабо.

Яқинлашган сайин тушар ҳайратга,
Дилини қуршаган турфа ҳолатга...

VIII. АССАЛОМ, БУХОРО!

Эили истиқболда эди Бухоро,
Бухоро демаки, бир оҳанрабо.

Яна кун ўтди-ю, яна ўтди тун,
Бухоро, йўлларинг бунчалар узун.

Машриқ алвон тусли, яна тонг отди,
Қўнғироқ садоси Саёдга¹ етди.

Турфа ҳангомали бир бозор экан,
Саёдхон² сайр этган зап³ гузар экан...

Бир тўлқин ароким кетарди Абу,
Тушими, ўнгими — билмас эди у.

Уни эркаларди бир субҳи сабо,
Нур бўлиб бетларин сийпарди гўё,

Ажиб бир тароват рўйи заминда,
Нозу назокатлар — ҳаммаси бунда...

Абу хаёлини чулғар у кунлар,
Ўн олти баҳорли уйқусиз тунлар,

Оёқяланг чопиб юрган кўчалар,
Шоҳсанамлар⁴ билан ўтган кечалар,

Осмондаги ойнинг олтин ўроғи,
Сеҳргар кўсанинг темир тароғи.

Қани ул болалик, сочма тангалар,
Қошлари ўсмали сулув янгалар.

Лола, қизғалдоқлар — баҳор қизлари,
Дилга ғулу солар анор юзлари.

Зангори нур бўлиб товланар боғлар,
Кўзни қувнатгувчи яшил ўтлоқлар,

Ариқларда сувнинг шилдирашлари,
Қушларнинг тинмасдан чулдирашлари.

Кўзга сурма тортиб чиққанда Зухро,
Ақлидан адашиб кетмасми дунё...

¹ Саёд — Қорақўл ва Бухоро орасида кичик қўрғон-қалъа.

² Саёдхон — халқ дostonларида куйланувчи қаҳрамон.

³ Зап — шева, ажиб, кўркем маъноларида.

⁴ Шоҳсанам — «Ошиқ Фарид ва Шоҳсанам» афсонасига ишора.

Абу бир сесканиб келди ўзига,
Не тонг, ишонмасди шу чоқ кўзига.

Рўнарада турар учта сувори,
Бухоронинг уча белов-тушори.

Кулиб турар эди бир полвон йиғит,
Ҳамда гоёиб бўлган иккита шогирд,

Абуни миндириб тўртинчи отга,
Ва тужжор аҳлини қолдириб ортга.

Отга, қамчи босиб шу дам тўртовлон,
Йўртиб кетишдилар Бухоро томон.

Кун тенага келиб қиздирган бир чоқ,
Заррин нурлар билан тўлиб ҳаммаёқ,

Отлар йўрғаларкан кишнаб галма-гал,
Қизик бир ҳолиса бўлди шу маҳал.

Ҳаяжонга солиб еру самони,
Ҳайратга қолдириб боранқ дунёни,

Янгради карнаю, сурнай салоси,
Чор атрофни чулғаб акси-нидоси.

Имом Бухорийни кутар Бухоро,
Унинг пешонасин ўпар Бухоро...

Шаҳар аҳли чиқиб бир тошлик¹ йўлга,
Турфа гулдасталар олишиб қўлга.

Йўллар тахтиравон — пардозу андоз,
Абу оёғига солиб пояндоз.

Унинг боши узра гуллар сочишиб,
Қучоқларин очиб, маҳкам қучишиб.

Дарёга ўхшарди одам тўлқини,
Меҳр-муҳаббатнинг нурли ёлқини.

¹ *Бар тош* — тахминан 8 чақирим йўл.

Ажабо, икки ён — иккита дарё,
Абу сузиб борар тўлқинда гўё.

Қайдан қайнаб чиқмиш бунчалик олам,
Гўё одам билан тўлмишди олам.

Бу бир байрам эди — мусиқа, кўшиқ,
Улкан зафарларга эди ярашиқ.

Янграрди чилдирма, фижжагу танбур,
Янграрди олқишлар, шодлик ва сурур.

Имом Бухорийни кутар Бухоро,
Оламга тантана этар Бухоро...

Қирқ икки баҳордир, қирқ икки ёздир,
Бу инсон умрига кўпми ё оздир,

Бухорий ич-ичдан хўрсинар эди,
Хўрсинар эди-ю, ўксинар эди.

Кўзидан шовуллаб оқарди ёши,
Кўз ёшига айланди сабру бардоши.

— Ассалом, Бухоро, суюк онажон,
Ассалом, Бухоро, буюк онажон.

Сени ҳаддан зиёд соғинганим рост,
Оллоҳга ёлвориб сиғинганим рост.

Дилимда соф эди, пок эди ният,
Мурод, мақсалимга етдим, хайрият.

Мен сени соғиндим кундуз ва кеча,
Мен сени соғиндим неча ва неча...

Бухорий кетарди шаҳарга қараб,
Киприклардан сирққан ёши ярқираб.

У билан ёнма-ён оқарди дарё,
Наинки дарёдир, оқарди дунё.

Ҳамон тинмас эди халқ шодиёнаси,
Бахши дўмбирасин янгроқ ул саси.

Мана, соғингани ўша — Бухоро,
Жондан сиғингани ўша — Бухоро,
Дарвоза ёнига етганда Абу,
Отдан тушиб, элга таъзим қилди у,
Бир маҳал қараса — ёнида Аҳмад,
Ўша жигарбанди, ўша девқомат,
Туришар иккита алпсифат полвон,
Бўйлари ярашган хушқомат ўелон,
Абу жиянларин кучиб, эркалар,
Бош эгиб, таъзимда турарди улар.
Сўнг ерга эгилиб Бухорий шу чоқ,
Кафтига олди-ю бир қисим тупроқ.
Уни кўзларига суртаркан шу дам,
Дили хушнуд эди, руҳ эди бардам.
Нонинг бутун бўлсин, онажон шаҳрим,
Бағринг нурга тўлсинг, жонажон шаҳрим,
Зиёда бўлгайсан, оллоҳу акбар,
То абад тургайсан, оллоҳу акбар.
Мана, соғингани ўша Бухоро,
Тун-кун сиғингани ўша Бухоро.
Шаҳристон саҳнига сиғмасди одам,
Уларга қўшилиб борар Абу ҳам.
Бухорода гуллар шунча кўпмиди,
Меҳрли, меҳрибон диллар кўпмиди?
Кўчаю майдонга гуллар сочилган,
Гўё борлиқ ерда гуллар очилган.
Тўлқин оқар эди кўчалар бўйлаб,
Бухорий мадҳини куй қилиб, куйлаб.
Киндик қони томган ўша ҳовли, уй,
Абдуллоҳ пойига сўйилган ул қўй.

Улкан мис қозонда оши худойи,
Тўкин дастурхоннинг ёниқ чиройи.

Ёғлиқ пагир, қулча, оби наввотдир,
Иссиқ нону қаймоқ жонга роҳатдир.

Ҳалвойи лавз, қантак¹, чақчақи дандон,
Ҳусайни, соҳиби ҳам нўхат бирён...

Давом этар эди ул базми жамшид,
Ҳаддан чароғондир хонайи хуршид.

Кўргани келарди аҳли фуқаро,
Кўргани келар шаҳри Бухоро.

Қутлагани келар катта-ю кичик,
Уч кеча-кундуздир дарвоза очиқ.

Тонгдан оқшомгача тинмасди Аҳмад,
Нечукдир келмади Зухалий² фақат.

Қариндошлар мамнун ҳаммадан бурун,
Тонг отар суҳбатлар, қизийди гурун.

Келар мударрислар ва аҳли толиб,
Кескин мунозара, Абдуллоҳ ғолиб.

Неча бир маҳалла, неча бир гузар,
Чилангару, мискар-соҳиби ҳунар.

Келиб кетишарди гурросу гуррос,
Имом Бухорийга қилишиб ихлос.

Ҳафтанинг охири, меҳмон йигитлар,
Нишопурдан келган ўша шоғирдлар.

Неча бир таҳсину истаклар айтиб,
Келган изларига кетишиб қайтиб.

Тўй ҳам поёнига етиб қолганди,
Абдуллоҳ ҳам анча ҳориб-толганди.

¹ Қантак — ўрикнинг бир пами.

² Зухалий — Бухоро амири. Ҳомид ибн Аҳмад аз-Зухалий.

Бир ҳафта ўтибди, қаранг, шу йўсин,
Оллоҳ шу хонадон муродин берсин.

IX. ОНА ҚАБРИДА

Тонг ёришиб, нурга тўлганда дунё,
Қабристонга кириб келди Абдуллоҳ.

Ёнида жиянлар, акаси Аҳмад,
Онасин қабрини кўриб, шу фурсат,

Ғариб бир аҳволга тушди ногаҳон,
Кўз олди қоронғу бўлиб шу замон.

Юрак торлик қилиб ҳаяжонига,
Секин яқинлашди қабр ёнига.

— Онажон!... Шу заҳот йиқилди Абу,
Қабр тошин маҳкам кучоқлади у.

Қадди эгик, қалби тўла мунг эди,
Борлиғи қалтираб, лол ва гунг эди.

Муздек тош узраким кўйди бошини,
Тош устига тўкди кўзин ёшини.

Ҳарчанд гапиролмай тили тутилиб,
Бўғзига нимадир гўё тиқилиб.

Бир аросат ичра турар эди у,
Хаёлда онасин кўрар эди у.

Нуроний бир сиймо, кўзларда сеҳр,
Чанқоқ қарашларда қалқиб бир меҳр.

Тиқилиб турарди олмай кўзини,
Фидойи қилгудай чоғлаб ўзини...

— Дилимда бир тугён, туганмас алам,
Чексиз ва ҳудудсиз менда дарду ғам.

Мен ўшанда, э воҳ, Маккада сўнг бор...
Шундан кейин сизни кўрмадим такрор.

Зор бўлиб яшадим нигоҳингизга
Не ҳам қилдим, она, ҳаётда сизга?

Тақдирда бор экан айрилиқ, ҳижрон,
Пешонамга ёзиқ экан, онажон!

Оллоҳ иродаси шу бўлса, не тонг?
Ва иймоним шуни буурса, не тонг?

Руҳим ҳақиқатга қўйди иштиёқ,
Руҳ ўлса — ҳақиқат ўлади шу чоқ.

Кексайдим, волидам, умр ўтгувчи,
Дунё қолғувчидир, инсон кетгувчи.

Замон тўзонлари мени қаритмиш,
Белим букчайтириб, сочим оқ этмиш.

Онажон, мен ўша — кўзи қорангиз,
Ҳамон ўйинқароқ, тенгак болангиз.

Хизмат қилолмадим, мени авф этинг,
Мана, бошим эгик... гуноҳим ўтинг.

Қабрдан бир нидо келди шу замон,
«Болажоним, Абу, бормисан омон?

Ёнимга келганинг билиб ётибман,
Дуоини жонингни қилиб ётибман...

Абдуллоҳ йиғларди... ҳамон йиғларди,
Алам, кўз ёш билан багрин тилларди:

— Диїдор-қийёматга қолди, волидам,
Мени кечирмаслар ўша ерда ҳам.

Сабабки — гуноҳим савобдан кўпроқ,
Ва менга жаннатдан дўзах яқинроқ...

Тинч ётинг, иноят тиларман бу дам,
Руҳизга ибодат қиларман бу дам.

Сўнг Абу Дохийлнй қабрини излаб,
Аҳмаднинг ортидан бўтадек бўзлаб.

Устознинг ҳокини топиб ниҳоят,
Ибодатлар қилиб, этди зиёрат...

Х. ФОТИМАНИ ИЗЛАБ

Бу оқшом Абдуллоҳ бир ўзи ёлғиз,
Шу ёлғизлик аро нотавон, ожиз,

Дард-алам кундан-кун эди зиёда,
Абу танҳо эди ҳолини дунёда...

Ўша кун мазордан қайтишгач, Аҳмад,
Фотима қиссасин сўйлади гоят.

Аянч бир тақдирдир, зирқирар юрак,
Фотима бедарак эмиш, бедарак.

Абу хаёллари чирқираб кетар,
Соғинч кўз ёш бўлиб, тирқираб кетар.

Шу дам юрагига қуюлар бир ҳис,
Ва шу ҳис идрокка қўйгандик ташҳис.

Қўнғилнинг қаъридан келур бир нидо,
Ва қалбни ларзага солувчи садо.

Абдуллоҳ сесканиб, келар ўзига
Фотима кўриниб кетар кўзига.

— Фотима, қайдасан?... Хона бўм-бўшдир,
Бу нима — ўнгими ва ёки тушдир.

Бу бир қуюшқондир, телба ҳолатдир,
Турфа кўриниши бир хаёлотдир...

Сўнг Абу хонага сизмай кетади,
Тўрт девор ичида ёлғиз нетади.

Шу заҳот шошилиб чиқар ҳовлига,
Ўзи тушунмасди ўзин ҳолига.

Осмон булутлидир, қоронғу кеча,
Уй-уйинга тарқаб кетмиши барча.

Абу кетар эди елиб, югуриб,
Нафасин ростларди баъзан ўлтириб...

Мана, ўша боғдир ва ўша йўлак,
Ўша ёлғиз бодом ва ўша тилак:

— Фотима, қайдасан? — янграйди нидо,
Боғ ичра тарқалар бир акси-сало.

Сўнг ўша бодомга суянар Абу,
Ўтмиш лавҳаларин хотирлайди у:

«Бир баҳор палласи, гул фасли эди,
Баҳорки шукуҳли, ҳавасли эди.

Зарафшон бўйларин дилбар ҳавоси,
Ғазалхон қушларнинг нағма-навоси,

Гулга чулғанганди борлиқ, ҳаммаёқ,
Ўша бир сония, ўша сирли чоқ.

Қалбига кирганди Фотима бегим,
Бинафша атридан масту лол эди.

Ўша гулгун қабо, лаблари қирмиз,
Ўша тонгги сабо, кўзлари юлдуз.

Ўша нозик ниҳол, ўша мажнунтол,
Ўша сарвқомат, қошлари ҳилол.

Ўша қизил ғунча, ёниқ бир чирой,
Ўша тиниқ олам, ўн тўрт кунлик ой.

Қалбига кирди-ю, ақлини олди,
Неча бир савдони бошига солди.

Сўнг... бир кун ўша бахт тарк этди уни,
Гуллар базми аро йўқотди уни.

Мана, юрагида сўнгсиз бир алам,
Ҳамда кўз ўнгида бир сирли олам».

— Фотима! Кўзларинг кўрмоқ истайман,
Бир лаҳза ёнингда турмоқ истайман,

Нечун йироқдасан, мендан йироқда,
Иккимиз турибмиз икки қирғоқда.

Кўнглим кўзгусида ўша кўзларинг,
Қалбимга қуюлар мунис сўзларинг.

Куёшининг йўлига ҳар тонг қарайман,
Турналар ўтганда сени сўрайман.

Соғиниш ҳислари дилда ҳукмрон,
Борлигим ўртайди ҳижрону туғён.

Яна ер саҳнини безади баҳор,
Яна атир гуллар очилди такрор.

Кўм-кўк майса билан қопланди ерлар,
Қип-қизил лолага бурканди қирлар.

Кўклам севинчлари эрур қатма-қат,
Сен йўқсан, Фотима, сен йўқсан фақат...

Осмон гулдураши — баҳор нафаси,
Қушлар чулдираши — баҳор нафаси.

Мажнунтолар яшнаб, попук тақиши,
Анҳорда сувларнинг тўлиб оқиши.

Сени қутаётир баҳор бу фурсат,
Сен йўқсан, Фотима, сен йўқсан фақат...

Баҳор остонада турибди кулиб,
Келмишдир этаги лолага тўлиб.

Кўзни қамаштирар турфа ранглари,
Ҳамда янграб унинг куйи, оҳанглари.

Баҳор сени кутар, **соғиниш** **ҲОЯТ**,
Сен йўқсан, Фотима, сен йўқсан фақат!..

Бир зумла қўлимдан тутиб шод-хандон,
Қалбимга бағишлаб завқу ҳаяжон.

Мени бошлаб, кетар лола сайлига,
Жимгина юраман унинг майлига.

Баҳор кутар, қилиб сабру қаноат,
Сен йўқсан, Фотима, сен йўқсан фақат!..

Шу дам яшнаб кетар ям-яшил боғлар,
Атласдай товланар яйловлар, тоғлар.

Алвонранг шафаққа ўранар олам,
Баҳор гўзаллигин кўрмоққа баҳам.

Ўзига чорлайди сени нафосат
Сен йўқсан, Фотима, сен йўқсан фақат...

Қоронғу кечани ёритиб гўё,
Фотима шу заҳот боғ ичра пайдо.

Бир юлдуз мисоли чақнар кўзлари,
Тўлин ойга ўхшар нурли юзлари:

— Абу, Сиз бормисиз ёруғ жаҳонда?
Излаб тополмадим еру осмонда?

Сизни деб дунёдан тоқ ўтдим, танҳо,
Сизни деб шайдоман, Сизни деб шайдо.

Такдир бу — қанотим қайрилди, нетай?
Ўлмаи туриб Сиздан айрилдим, нетай?

Шу бодом дарахти севгимга гувоҳ,
Сизни севганлигим гар бўлса гуноҳ.

Сизни севар эдим яна қайтадан,
Сизни суяр эдим яна қайтадан.

Гули савсар каби қайрилмоқ нечун?
Ўлмаи туриб ёрдан айрилмоқ нечун?

Сиз ҳамон ўшасиз — яхши боласиз,
Менинг юрагимда шундай қоласиз...

Қоронғу кечани қолдириб доғда,
Шу дам ғойиб бўлди Фотима боғда.

— Фотима! Қайдасан! — чақирар Абу,
Телба бир ҳолатда бақирар Абу.

Акси садо келар туннинг бағридан,
Ўксук нидо келар юрак қаъридан:

— Фотима! Тириксан! Қайдадир борсан?
Сенга зорман, сен ҳам мен учун зорсан!

Олис садоларга қулоқ тутиб жим,
Мени кутмоқдасан, сезади қалбим.

Интиқ ул ҳисларинг чопар мен сари,
Тонгни кутмоқдасан менинг сингари.

Бу оқшом хонангда ўчмади чироқ,
Кўнгил равшанлиги тонг каби оппоқ,

Шу чироқ ёритар менинг йўлимни,
Интизор орзулар ўртар дилингни.

Ул тонг ёғдулари жаҳонга тарқаб,
Ёнингга борурман сени сўроқлаб,

Ажиб бир хушхабар етади сенга,
Ва бошим кўюрман сенинг кўксингга...

Шунда гуноҳимдан ўтарсан балки,
Мен ҳам муродимга етарман балки.

Ҳамма гуноҳларим йиғилса агар,
Устма-уст қўйилса, осмонга қадар,

Етиб, яна ортар, эй парвардигор,
Бир бандангда наҳот шунча гуноҳ бор...

Фотима, тириксан, қайдадир борсан,
Сенга зорман, сен ҳам мен учун зорсан.

Мен рўёда кўриб турибман юзинг,
Руҳимда эшитиб турибман сўзинг.

Фотима, жонимдан суйганлигим рост,
Бир умр ишқингда куйганлигим рост.

Сени деганимга оллоҳим гувоҳ,
Ва севгинг олдида қилмадим гуноҳ.

Қирқ икки баҳордир хаёлимдасан,
Қирқ икки баҳордир сен ёнимдасан.

Хаёл эрур асли ишқнинг меваси,
Инсон юрагининг нурли равзаси.

Дилни ёндирмаган фироқ-фироқмас,
Бир дарё иккита ўзандан оқмас.

Сени деб борлиқни унутганим рост,
Сени деб дунёдан тоқ ўтганим рост...

Куртаклар уйғониб, хуш ҳид таралди,
Анҳорлар ёқаси гулга ўралди.

Бу баҳор фаслидир, баҳор нафаси,
Шудир севишганлар орзу-ҳаваси.

Табиат кўркига интилиб бу дам,
Не ажиб ҳислардир дилимга ҳамдам.

Навбаҳор васлидан севинчга тўлдим,
Сенинг рухсорларингни кўргандай бўлдим.

Кўёш кокилларин ёзгани маҳал,
Тўлин ой ёғдуси сочилса ҳар гал,

Мен сени ўйлайман, сени Фотима,
Ишқингни куйлайман сенинг, Фотима!

Кўкда чарақласа сонсиз юлдузлар,
Тонг чоғи кўринса боғ ичра қизлар,

Мен сени ўйлайман, сени, Фотима,
Ишқингни куйлайман сенинг, Фотима!

Бинафша юз очса ариқ бўйида,
Булбул фиғон этса ғунча кўйида.

Мен сени ўйлайман, сени, фариштам,
Мен сени куйлайман, сени, фариштам!...

Бодомлар гуллади, яшнади боғлар,
Яшнади соҳиллар, қирлар, қирғоқлар.

Бу баҳор нафаси, сенинг нафасинг,
Навбаҳор нафаси, сенинг нафасинг...

Баҳор оғушида маст бўлган Абу,
Ҳамон боғ айланиб юрар эди у.

У билмасди ҳали туннинг ўтганин,
Уфқ ойдинлашиб, тонгнинг отганин.

Абу учолмасди — қаноти синган,
Абу йиғлолмасди — кўз ёши тинган.

Ўнгими, тушими — билолмасди у,
Идрок ҳам, фикр ҳам қилолмасди у.

Бодом дарахтига суяниб, э, воҳ,
Кўз очиб, қараса — ўтибди дунё...

БЕЗОВТА РУҲ

Фотима, қайдасан? Ғариб, куйик жон,
Шу ёруғ оламда бормисан омон?

Фариштам, бир фасл унутганим-чун,
Сендан йироқлашиб кетганим учун.

Тиз чўкиб қилурман тавба-таззарру,
Менинг лоқайдлигим, гуноҳимдир бу.

Минг тавба... азизим, ҳолинг нечукдир,
Бу ранжли дунёда **фолинг нечукдир?**

Неча бир кунлардир руҳим безовта,
Ёмон тушлар кўриб, дилим ҳам зада...

* * *

Замон тўлқинлари бешафқат қаҳр,
Лойқа хаёлотлар суронли наҳр.

Фалакнинг гардиши айланар тинмай,
Беаёв қудратли сел ва тошқиндай,

Тун-кун Фотимани ўйлантирарди,
Гирдобига ўраб айлантирарди.

Ахир тош эмас-ку ҳар нечук бардош,
Дарё ҳам эмасдир кўздан оққан ёш.

Поёни кўринмас ўша — ёлғизлик,
Сўнгсиз сўқмоқларда кезган ожизлик.

Фотима руҳини қиларди пора,
Аро йўлда қолган ғариб, бечора.

Фалак пештоқига чирмашиб доди,
Интиҳосиз тугён, ўтли фарёди,

Асаб торларини узиб бирма-бир,
Умр соҳилига келтирди охир:

— Шунчалар бешафқат бу золим дунё.
Буткул жаҳолатга айландингми ё?

Наҳотки, зуғуминг шунча беадад,
Бир ожиз бандангни қийнайсан беҳад,

Не бир дўзахларда куйди Фотима,
Охир бу дунёдан тўйди Фотима.

Сўниб борар эди унинг чироғи,
Сарғайиб борарди умр япроғи.

Ёлғизлик жонини кемирар эди,
Тошдан тошга уриб емирар эди.

Хаёл олиб қочар тўлқинлар сари,
Хазон япроқлари тўзган сингари.

Дунё шу экандир, шу экан тақдир,
Оллоҳ берган қисмат... чораси йўқдир.

Фигон қилар эди йўқликка қараб,
Кундан-кун сарғайиб, сўлиб, қавжираб.

Бу сўнгги манзилдир, борсин қаёққа,
Гўё етиб келди сўнгги қирғоққа.

— Дунё, сенга келиб нима ҳам кўрдим,
Нахотки, бахтсизлик уйини курдим?

Оллоҳ, на ҳожатдир менга бу ҳаёт,
Ҳаммаси барбоддир, ҳаммаси барбод.

Бошимга ажалнинг уруғини соч,
Энди дўзахингнинг эшикларин оч!

* * *

Атроф қоп-қоронғу, булутли осмон,
Қора қуюн ичра бутун бир жаҳон.

Эл оёғи тинди, сокин коинот,
Фотима ҳовлидан чиқди шу заҳот.

Қайга кетяпти билмас эди у,
Уни судрар эди аламли туйғу.

Дилга гулу солган тун ваҳимаси,
Сирли шовуллаган юлғунлар саси,

Қоп-қора булутлар айланар эди,
Бир тўфон қилмоққа шайланар эди.

Кетиб борар эди бир телба мисол,
Ожиз — у нотавон — бир афтодаҳол,

Сўқир сўқмоқлардан ўтар эди у,
Қишлоқдан олислаб кетар эди у.

Энг сўнгги дақиқа тугаб бардоши,
Гўёки гумбурлаб тоғларнинг тоши,

Уни васвасага солганди шайтон,
Дилга алам бўлиб ёпишган туғён,

Ундар эди уни йўқлик қаърига,
Сингиб кетмоқдайди туннинг бағрига.

Мана, рўпарада шовқинли дарё,
Бир аждар сингари пишқирар гўё.

Наҳотки, энг сўнги нуқта бўлса бу,
Ўзинг мадад бергил, Оллоҳим! Ёху...

Хаёл олиб қочар... учқур қаноти,
Шайланиб турибди ажалнинг оти.

— «Эй, шум тақдир, сенинг дастингдан минг дод!»
Дунёни бузгудай янгради фарёд.

Наҳот, бу хотима? Наҳот — хотима?
Сўнг бор булутларга боқар Фотима.

Дарё қирғоғига яқинлашди у,
Ҳаётдан узилган лаҳза эди бу.

«Дарёга ўзингни от! — дейди шайтон,
«Сабр қил! — шу заҳот ялинар иймон.

Осмон гумбурлайди — момоқалдироқ,
Фотима илтижо қилади шу чоқ:

— «Дарё, олиб кетгин менинг танимни,
Сўнг бор кўрай ахир ўз Ватанимни!»

«Алвидо, ёлғизлик! Ҳаёт, алвидо...»
«Фотима!» — шу заҳот бўғиқ бир нидо.

Борлиқни титратиб акс-садо шу чоқ,
Гўёки ёришиб кетди ҳаммаёқ.

Булутлар тарқади, осмон мусаффо,
Куёш чарақлади... ёраб, шу асно —

Баҳор чечаклари ёғилиб шу он,
Гуллар оғушида Фотима ҳайрон.

Оппоқ нур ароким ўша — Абдуллоҳ,
Ҳарир шуъла ичра нурли бир сиймо...

— «Ортга қайт, Фотима!» — бақирди Абу,
«Мен келдим», — энтикиб турар эди у...

Бу бир хаёлмиди ва ёки рўё?
Тескари айланиб кетдими дунё?

Тугёнли мунг аро йиғлаётган ким?
Ошиқ юракларнинг фарёди балким.

Ажиб бир ҳолатдир, Фотима ҳайрон,
Гўёки уйқудан уйғонди шу он.

Аросат ичида гунг ва лол эди,
Лаҳзада чақнаган бир хаёл эди.

«Абу, тирикмисиз, наҳотки борсиз,
Мен зорман, наҳотки, мен каби зорсиз?

Менинг дили-жоним, кутгандим Сизни,
Наҳотки, тангрим йўқдан — бор этди бизни!

Худойим, даргоҳинг оч, мен кирайин,
Ишқнинг диёрида бир дам юрайин.

Сўнг, майли мен учун тугасин дунё,
Ўзинг мадад бергин, қўллагин, Оллоҳ!»

* * *

Даҳбет осмонида ёниқ юлдузлар,
Гўё чарақлайди саноқсиз кўзлар.

Эй сен, Зарафшоний, кўк қаърига боқ,
Нелар кечаётир самода бу чоқ.

Турфа садоларга қулоқ тут бир дам,
Ажиб оҳангларга тўлиқ бу олам.

Тугёнли бир алам инграр шу заҳот,
Икки дил йиғлайди... ўтли муножот...

XI. САРОЙГА ТАКЛИФ

Бир йил бўлибдики Абу Абдуллоҳ,
Ёлғиз ул хонада ўзидир танҳо.

Ғарибона ҳаёт, сокин ҳаммаёқ,
Масжиди Сангинда беради сабоқ.

Толиблар кўпайиб борар кундан-кун,
Бухорий сўзини тингламоқ учун.
У ҳадис илмидан дарс ўтган дамлар,
Мадрасага сизмай кетар одамлар.
Мантиқдан машғулот ўтса ҳар сафар,
Чопиб келар эди бутун бир шаҳар.
Баъзан тиб илмидан гапирган чоқда,
Шов-шув бўлиб кетар яқин-йироқда.
Номозда қироат қилгани кезлар,
Йиғлашиб келар ҳатто ҳофизлар.
Шухрати юртларга тарқарди гўё,
Бундайин кўрмаган Бухоро.
Имомлик насаби — бошга олтин тож,
Бошқа бир таърифга йўқдир эҳтиёж.
Таъзимда турмишдир араб дунёси,
Илмда ягона унинг лаҳоси.
Атрофини ўраб юзлаб шогирдлар,
Ҳавасини қилар неча бир юртлар.
Ҳадис оламининг ошиқ-шайдоси,
Ул «Байтул ҳикма»нинг танҳо подшоши.
Бугун Бухорода, она элида,
Ва Бухоро мадҳи унинг тилида,
Бу кимгадир ёқар, кимгадир ёқмас,
Не ажаб-густоҳлар қайрилиб боқмас.
Ҳасаддан ҳалақдир бировлар жони,
Гўё ярим бўлмиш аларнинг нони.
Шу асно таърифи саройга етиб,
Амир чақиртирди фармойиш этиб:
— Бухорийга айтинг, саройга келсин,
Амирзодаларга сабоқлар қилсин!

Эртаси тонг маҳал келиб бир чопар,
Имом Бухорийни саройга чорлар...

Амир ҳузурида турарди Абу,
Унинг буйруғини кутар эди у.

Калондимоқ амир зимдан тикилиб,
Абунн кузатгач мийғида кулиб.

Деди: Фармойишим етгандир сизга,
Келиб хизмат қилинг саройда бизга.

Абу дер: Тақсирим маъзур тутгайсиз,
Магар терс гапирсам афу этгайсиз.

Илм инсонни ҳеч излаб келмаган,
Тарих бунақасин асло билмаган.

Кимгаки керақдир илмдан сабоқ,
Лозимдир илмнинг ортидан бормоқ.

Хор қилиб илмимни келтирмам Сизга,
Зодалар боришсин ҳузуримизга.

Илмни хор этган — хор бўлур охир,
Ундай юрт илмга зор бўлур охир.

— Бухорий, ўт билан ўйнашмоқ нечун,
Наҳот унутсангиз амирлик кучин?

Менман Бухорода ҳокими мутлақ,
Кўрамиз ким ҳақдир ва кимдир ноҳақ.

— Шиддатга минмангиз жаноби олий,
Мен оддий сарбозмас, Имом Бухорий!

Жаҳлга минарсиз бу дам албатта,
Лек сўзим биттадир, эътиқод битта!

— Майли бу учун ҳам топурмиз илож,
Мен сизни шаҳардан қилурман ихрож.

— Асли ҳокимларга ётдир маърифат,
Уларнинг қонида турур жаҳолат.

Қаерда амалдир — унда жоҳиллик,
Жоҳиллик бор ерда — бўлар қотиллик.

Бунга катга ақл керак эмасдир,
Ахлоқ басир бўлса — шу ўзи басдир.

— Ҳаддингиздан ошманг, саройдан кетинг,
Тонгдаёқ шаҳардан жўнанг, тарк этинг.

— Мен ўз шаҳримдаман, туғилган элим,
Бухорода менинг жоним ва дилим.

Босқинчи демадим, дедим келгинди,
Сиз жўнаб кетсангиз яхшийди энди.

— Бас қилинг, қонимни бунча қайнатманг,
Бузуқ хулқингизни намоён этманг.

— *Гарчи юртим қарам ва эрур мағлуб,*
Сиз ҳамон салтанат тахтида ғолиб.

Таним қул бўлса ҳам, руҳим эркиндир,
Балки муътазила¹ энди яқиндир.

Ибн Ато билан Аллоф, Ан-Наззом²,
«Бағдод мактаби»га этдилар эҳсон.

Нур бўлиб сочилди «Арғанун»³ у чоқ,
Аввом дунё уни билмасди бироқ.

Оллоҳ иродаси — руҳ бўлсин эркин,
Балки тушунарсиз уни бирор кун.

Муътазила асли — мантиқ маҳсули,
Ва шу таълимотнинг тарғиб усули.

¹ *Муътазила* — ирода эркинлиги ҳақидаги таълимот.

² Ибн Ато, Ал-Аллоф, Ан-Наззом Бағдодда биринчи бўлиб муътазила таълимотини тарғиб қилган олимлар.

³ «Арғанун» — Арастуниинг шу номдаги китоби. Муътазила таълимоти ҳақидаги бу китобни 850 йилда олим Ҳуноийн ибн Исҳоқ араб тилига таржима қилган.

Халифа Маъмуннинг¹ саховатидан,
Юнон даҳосининг саодатидан.

Кошкийди, бирор сўз билсангиз эди,
Ё саъйи ҳаракат қилсангиз эди.

Балки бўлмас эди бундайин ҳолат,
Наинки ҳолатдир, балки жаҳолат.

— Бас қилинг деяпман, сафсатангизни,
Кўришга кўзим ҳам йўқ эрур сизни.

— Оллоҳ билгувчидир, унга аёндир,
Бизларга қийиндир, унга осондир.

Гуноҳ қилган бўлсам жазо қил, тангрим,
Иймонсизга иймон ато қил, тангрим,

Ўзингдан иноят тиларман, оллоҳ!
Ўзингга ибодат қиларман, оллоҳ!

Ким ҳақдир — одоб эт, оллоҳу акбар!
Ноҳақдир — барбод эт, оллоҳу акбар!

Дуойибад² қилдим сизни умрбод,
Не тавр ҳукм бўлса — чиқарар ҳаёт.

— Ким бор, ҳайданг буни! — бақирди амир,
Бир телба ҳолатга тушганди ҳозир.

Тутоқиб кимнидир чақирар эди,
Ғазаби қайнарди, бақирар эди.

* * *

Абу уйга қайтди, оғир кайфият,
Асаблари барбод, толиққан ғоят.

¹ *Маъмун* — 827—851 йилларда Бағдод халифаси.

² Дуойибад сабабми ёки бошқами орадан бироз вақт ўтгач Бухоро амири аз-Зуҳалийни Бағдодга чақириб, тахтдан маҳрум этиб, жазолади-лар.

Қалбағи тўлқин ҳам энди тинганди,
Чил-чил бўлиб унинг кўнгли синганди.

Изтироб ичида хонада ёлғиз,
Не қиларин Абу билмасди шу кез.

Сарой тўқнашуви қақшатар уни,
Юрагини эзар, қон этар уни.

Ўксинишу хўрлик ва чексиз алам,
Кўз ёшлар абётга айланар шу дам.

— Туғилган шаҳримга сизмасам бугун,
Нечун бу ҳақорат, бу хоҳиш нечун.

Ахир киндик қоним сингган бу тупроқ,
Наҳотки бегона мен учун бу чоқ.

Мен жондан суйганим шу азиз гўша,
Жоним, жаҳонимда эди ҳамиша.

Ҳамиша жон аро сақлардим уни,
Жону жаҳон аро сақлардим уни.

Уни суйганлигим жазосими бу?
У деб куйганлигим жазосими бу?

Гар мен ёмон бўлсам, нега яратдинг,
Ё бир нодон бўлсам, нега яратдинг?

Не учун яратдинг бахти қарони,
Яна бир толейсиз мотамсарони.

Агар яхши бўлсам — нега бу зулм?
Айт-чи, мен золимми ё удир золим?

Айт-чи, парвардигор, кимдир кучлироқ?
Айт-чи, сенми, ёки у қудратлироқ?

Тангрим, ҳар коримдан воқифсан ўзинг,
Йўғимдан, боримдан воқифсан ўзинг.

Ўзинг ажрим қилгин, адолат қилгин,
Ўзинг карам қилгин, иноят қилгин...

ХИ. ИХРОЖ

Тонгда Бухорони тарк этди Абу,
Самарқанд тарафга кетар эли у,

Бир оқшом аммасин эслаб ниҳоят,
Ҳикоя қилганди акаси Аҳмад.

Аммасининг қизи Нурпошишо бегим,
Тақдирни қарангки, нима ҳам дердим.

Она ҳам, ота ҳам оламдан ўтиб,
Ёлғиз ул қизалоқ ўсиб, бўй етиб.

Хартанг қишлоғига бўлганмиш келин,
У манзил қайдадир, билмасмиш йўлин,

Даҳбет кўрғонидан бурилар эмиш...
Сўнгра чап томонга юрилар эмиш...

Абу йўл босаркан атрофга қараб,
Бир озод қуш каби севиниб, яйраб,

Яшил далаларга тикарди кўзин,
Кўм-кўк боғлар аро кўрарди ўзин.

Бунча жозибали бу юрт чиройи,
Жаннатга монанддир ҳар битта жойи.

Менинг Вобкентим бу ва Фиждувоним,
Менинг Бўстоним бу ва Фардиёним.

Қадим бир тарихдир шаҳри вайрондир,
Кўҳна бир манзилдир ул Хуросондир¹,

Менинг Насафим бу, менинг Термизим,
Жайхуним, Сайхуним, қароғим, кўзим.

Менинг Самарқандим ва кекса Шошим,
Фарғонам-жаннатим, менинг кўз ёшим.

¹ Хуросон — Маллик шўли эгагида, Зарафшон бўйидаги шу номли те-
наликка ишора.

Зарафшон бўйлари жондан зиёдроқ,
Қутайба лашкари топтаган тупроқ.

Таланган, хўрланган жафокаш юртим,
Жафоларга қолган балокаш юртим.

Зулукдай сўришар халқим қонини,
Бори-будин олар, олар жонини.

Бир юзу олтмиш йил аввал бошланган,
Парча-парча қилиб бўлиб ташланган.

Яжуж-мажуж каби келмиш бостириб,
Қаршилиқ қилганни ўлдириб, қириб.

Шундай сулув ўлка хоруздор бўлса,
Куйса, вайрон бўлса, торумор бўлса.

Наҳот чегараси йўқдир бу ернинг,
Наҳотки эгаси йўқдир бу ернинг.

Айтинг, қачон биз ҳам одам бўламиз,
Қачон қўлимизга қилич оламиз.

Шундай буюк Ватан кул бўлиб ётса,
Ерга парчин бўлиб, кул бўлиб ётса.

Бедард, лоқайдлигинг жонимдан ўтар,
Тўқсон икки қавмим, бирлашсанг нетар?

Ҳоқонларинг қани, суруринг қани?
Ору номус қани, гуруринг қани?

Наҳот юрагингда олов бўлмаса?
Қонингга бўялган ялов бўлмаса?

Оғзингда ошингдир, кўзингда ёшинг,
Охир қачонгача етар бардошинг?

Бир бор кўзғалмоғинг кўрсайдим эди,
Қилич-ла ёнингда турсайдим эди.

Юртимиз ёвлардан этсайдик озод,
Бизга насиб қилса шундай бир мурад.

Оллоҳ иродаси юртлар кўркидир,
Элнинг ободлиги, инсон эркидир.

Босқинчилик асли эрур жаҳолат,
Босқинчини қувмоқ — эрур адолат.

Юртим балолардан халос эт, тангрим,
Очқўз юҳолардан халос эт, тангрим,

Ўзингдан иноят тиларман яккаш,
Ўзингга ибодат қиларман яккаш,

Ўзинг билгувчисан, ўзингга аён,
Бизга қийин эрур, сен учун осон,

Душманга завол бер, оллоҳу акбар!
Юртимга камол бер, оллоҳу акбар!

ХШ. ХАРТАНГ

Ҳамон йўл босарди Абу Абдуллоҳ,
Чарчаб ва толиқиб қоларди гоҳо.

Анча сувлар оқди, кунлар ҳам ўтди,
Бир ҳафта деганда Даҳбетга етди.

Сўраб Хартанг деган ўша қишлоқни,
Борарди ҳижжалаб яқин-йироқни.

Яна неча муддат тинмай йўл юриб,
Кун тикка келганда Хартангга бориб.

Нурпошшо бегимни топди ниҳоят,
Дили равшан эди ушбу дам ғоят.

Нурпошшонинг эри қўли гул боғбон,
Босиқ табиатли, исмидир Усмон.

Иккита ўғилдир ва битта қиздир,
Одобли, ахлоқли ва ширин сўздир.

Узоқ давом этди оқшомги суҳбат,
Меҳмон ҳам, мезбон ҳам мамнундир ғоят.

Кунлар ўтар эди бир-бирин қувиб,
Сувлар гоҳо тўлиб, гоҳида қуриб.

Ҳар замон масжидга қатнардн Абу,
Тақдирдан ўксиниб кетар эди у.

Баҳор ўтди, ёз ҳам, яна келди қиш,
Абу сезар гоҳо ўзини нохуш.

Гоҳида асаблар титраб кетарди,
Гоҳо уйқусизлик жондан ўтарди.

Ёш ҳам қишга қараб тинмай чопарди,
Олтмишинчи кузак эшик қоқарди...

Кеча тонг чоғида номоз маҳали,
Масжиднинг Имоми Муҳаммад Али,

Абу оёғига ногоҳ йиқилиб,
Таъзим бажо айлаб ва сажда қилиб,

Тавоф этиб уни такрору такрор,
Қалбин ҳаяжонин айларди изҳор:

— Имом ал-Бухорий, мўътабар устоз,
Этагингиз ўпиб, қилурмиз эъзоз,

Оллоҳга шукурлар, толеъимизга,
Сиз каби даҳони етказмиш бизга,

Кеча куёвингиз, дўстимиз Усмон,
Сиригизни ошкор этди ногаҳон

Ақлга сифмаган мўъжизадир бу,
Дунёни мунаввар айлаган ёғду.

Бухорий қайда-ю, қайдадир Хартанг,
Бири-уммон, бири томчидир аранг,

Бахту иқболимиз тўлиқлиги шу,
Ҳамда юртимизнинг улуғлиги шу...

Тасалли, лутфлар қатор тизилиб,
Абдуллоҳнинг кўнгли бироз ёзилиб,

Шогирдлар туфайли тарқаб бу хабар,
Етди Самарқандга, саройга қадар.

Аммо буни ҳали билмасди Абу,
Ўзи билан ўзи машғул эди у,

Китоблардан нусха кўчираб эди,
Неча бор тузатар, ўчираб эди...

Бир кун Исо билан баҳса тортишиб,
Гоҳо ҳазиллашиб, гоҳо туртишиб,

Исо дер: Кўп нарсга ўргандим Сиздан,
Оламга татирли даҳойингиздан.

Абу дерди шунда: Инсоф-ла айтсам,
Менинг ўрганганим Сиздан эмас кам,

Энди кимдир шогирд ва кимдир устоз,
Ўзингиз айтсангиз бўлар эди соз.

Шу он Термиз сари бурилди хаёл,
Гўё елиб кетди учкур бир шамол:

— Унда Термизийнинг ҳоли не экан?
Кўзи шифо топиб, ўзи соғмикан...

Турфа хаёл билан банд эди Абу,
Чархнинг паррагида айланарди у.

Неча ойлар ўтди келгандан буён,
Абу яшар эди Хартангда ҳамон.

Усмон — бир фарзанди мисоли гўё,
Туну кун хизматин қилар Нурпошишо,

Абу толиқарди, ўйларди узоқ,
Аммо йўл-йўригин топмасди бироқ.

На илож, ҳеч ерга кетолмас эди,
Дилин дардини ҳам айтолмас эди.

Кундан-кун синиқиб борар эди рух,
Асабни эзарди алам ва андуҳ.

Минг бора ўлчаб, сўнг кесиб бир бора,
Унинг бисотида қолмагач чора,

Дардини Усмонга айлади баён,
Анча енгил сизди ўзин ҳам шу он...

Усмон дер: Ота-ю фарзандмиз энди,
Ва энди Бухорий — Хартанг фарзанди,

Энди бирдир ўлик, тиригимиз ҳам,
Неки бор — ўртада кўрамиз баҳам,

Усмон фикрлари чин, етук эди,
Абу мамнун эди ва тетик эди...

Бир кун хаёл қилди — шаҳарга бориб,
Ҳоким даргоҳига, саройга кириб,

Ўзимнинг кимлигим айтсамми экан?
Қадру қимматимга тенг келармикан?

Бирдан не кўрдим, буниси недур,
Амалдорки бордир — бариси бир гўр.

На ҳожатдир унга эгилиб бормоқ,
Ҳамда даргоҳидан қадрият сўрмоқ.

Кўй, Абу, тақдирга тан бергил энди,
Бўлари бўлди-ю, бўёғи синди...

XIV. ХАЁЛДА ФОТИМА

Абу ётар эди хонада ёлғиз,
Яна Фотимани ўйлади шу кез:

— Фотима, қачонки мен қолсам танҳо,
Ўша чоқ нигоҳда бўлурсан пайдо.

Кўряпман тириксан, қайдадир борсан!
Мен сенга зордирман ва сен ҳам зорсан!

Олис садоларга қулоқ тутиб жим,
Мени кутмоқдасан, сезади қалбим.

Сенга тилаганим ўша омонлик,
Қайда-ю, зоҳиддир фисқу ёмонлик.

Оллоҳга илтижо қилганим замон,
Ажабки, ёнимга келади шайтон.

Халоват истайман кекса руҳ учун,
Бўронлар домига бўламан тутқун.

Қалбимни шафқатсиз бир ўт ёқадир,
Кўзимдан ёш эмас, қонлар оқадир.

Замон тўйди мендан ва ундан мен ҳам,
Дарёдан оқмоқда сув ўрнида ғам.

Бир пайтлар мавж уриб гуллаган кўнгил,
Энди фараз қилки — қовжираган гул.

Ҳавода муаллақ қолди қўлларим,
Сен учун саралаб терган гулларим.

Зулмат босиб келар, кўнгил хирадир,
Ҳар дамда асаблар титраб турадир,

Қанийди бир қатим нур бўлса эди!
Нурсиз юрагимни ёритса эди.

Хонаи хуршидни ёритган офтоб,
Лутфу карамидир унинг беҳисоб.

Ёритаолмади менинг дилимни,
Манзилдан адашган борар йўлимни,

Мени-ку хор этди дунёйи номард,
Ҳеч кимнинг бошига тушмасин бу дард.

Мен кўрган дарахтлар кесилиб кетди,
Мен эргашган карвон манзилга етди.

Очилмайин хазон бўлган гунчалар,
Ҳаёт, сен шафқатсиз экан бунчалар.

Бу дунёга келиб нима ҳам қилдим,
Сўранг-ки, аслида не учун келдим?

Тонг каби сержило рангин туйғулар,
Ширин тушлар билан кечган уйқулар.

Турфа саҳифалар варақланар жим,
Менинг болалигим қайгаради ким?

Сокин бир кайфият бутун борликда,
Менинг қўшиқларим тугаб бормоқда.

Омадсиз бу юртда бахтсиз бандаман,
Сен қаерда бўлсанг, мен ҳам шундаман.

Фотима, ҳаётсан, қайдадир борсан!
Мен сенга зордирман ва сен ҳам зорсан!

Оллоҳдан иноят тиларман сенга,
Туну кун ибодат қиларман сенга...

* * *

Бир тонг чоғи Усмон келтирди хабар,
Самарқанд ҳокими юбормиш чопар,

Дебтики: Бухорий саройга келсин,
Ҳимматимиз билсин ва меҳмон бўлсин.

Хартанглаги ўша содиқ шоғирлар,
Абдуллоҳ ҳақида қилмишди хабар.

Бухорий бир муддат ўйланиб қолди,
Сўнгра дарвозага қараб йўл олди.

Чопар отдан тушди ирғиб шу заҳот,
Етовида эди яна битта от.

Сўнг отларга мишиб иккиси шу дам,
Илиқ илтифотдан дили хотиржам,

Эзгу бир фикрни туйиб шу замон,
Жўнаб кетишдилар Самарқанд томон.

Ёнма-ён кетарди икки суворий,
Атрофни кузатиб борар Бухорий.

Кузак шамолидан саргайиб боғлар,
Қўю қўзиларга тўла ўтлоқлар.

Кечки пайкалларда қовун ва тарвуз,
Узумзорлар этиб ўзини кўз-кўз,

Абдуллоҳ кетарди томоша қилиб,
Чопар йигит билан ҳамсуҳбат бўлиб.

Даҳбет қўрғонидан ўтдилар шу чоқ,
Аммо шаҳаргача йўл ҳали йироқ.

Зарафшон бўйига етишган маҳал,
Абдуллоҳ ўзини нохуш сизди сал.

Яна олға томон юришгач бироз,
Йигитдан тўхташни қилди илтимос:

— Отдан туширсангиз мени бир муддат,
Аҳволимни ёмон сезяпман ғоят.

Тузук бўлар эди орқага қайтсак,
Ҳамда бир амаллаб Хартангга етсак.

Бор вужудим бутун оловдек ёниқ,
Бу ҳолда саройга етмасим аниқ...

Тўнин ёстиқ қилиб боши остига,
Абдуллоҳ ётарди майса устида.

Сўнгра аравага уни ётқизиб,
Чошгоҳда Хартангга зўрға етказиб,

Шу чоқ Самарқандга жўнади чопар,
Ва сарой аҳлига етди бу хабар...

Ал-Бухорий ётар — ранглари синиқ,
Руҳида толиқиш, кўзлари сўниқ.

Нурпошишо ўлтирар киприкларда нам,
Шогирдлар келишар эди дамба-дам.

Сарой бош табиби етиб келган чоқ,
Абдуллоҳ ўзига келганди озроқ.

«Зўриқиш сабабдан тез урар юрак,
Сакта томирларни ёзмоқлик керак».

Табиб тайин этиб дори ва дармон
Хайрухўш қилди-ю, жўнади шу он.

XV. МУНОЖОТ

Бир ҳафтадир Абу осмонга қараб,
Яратган оллоҳдан илтижо сўраб.

Касаллик дардини чекиб ётарди,
Нурпошшо бориға шукур ётарди.

Усмон ва хотини кечаю кундуз,
Касални қолдирмай ўзини ёлғиз.

Барча деганини келтириб бажо,
Бошида парвона эдилар гўё,

Тунлари беморда иссиқ ошарди,
Кундан-кунга дарди оғирлашарди.

Сўнг, оқшом хонада қоларкан танҳо,
Рўба-рў бўлганда бевафо дунё,

Алам кўз ёш бўлиб чиқди кўзига,
Дардларини айтди ўзи-ўзига:

— Сўнг бор бу йўллардан ўтаётирман?...
Айтинг, мен қаёнга кетаётирман?

Олтмиш йил муқаддам юрганам сўқмоқ,
Бандидан узилган олтмишта япроқ,

Арава чархидек тугарак дунё,
Тегирмон тошидек айланар гўё...

Умр деганлари — ул неча фурсат,
Кўз юмиб, очишга улгурдим фақат.

Гоҳо хаёлимни олиб қочди у,
Гоҳо қанотида олиб учди у.

Бухоронинг сўнги, маҳкум юртидан,
Ўша-олтмишинчи тоғнинг ортидан.

Сўнг бор чиқар балки меннинг қуёшим,
Сувсиз Зарафшонга томиб кўз ёшим...

Балким бир тўлқинлар қилғувси пайдо,
Шунда адолатни тан олар дунё.

Нечук адолат бу — ожиз¹ ва сўқир,
Туғилган шаҳримга сиғмасам ахир?!

Куфага сиғсам-у, Бағдодга сиғсам,
Макка, Мадина, Ар-Риёдга сиғсам,

Сиғсам шаҳри Машҳад ва Исфаҳонга,
Нишопурга сиғсам, мулки Эронга,

Наҳлага, Тоифга, Абво, Укозга,
Ироқу, Шом ила Хайбар, Ҳижозга,

Шаҳрим Бухорога сиғмасам, э воҳ,
Қани адолатинг, эй, золим дунё?!

Қоҳирага сиғсам, Луқсорга сиғсам,
Басра деган ўшал гулзорга сиғсам,

Дамашққа сиғсаму, Қуддусга сиғсам,
Ҳироту, Балх ила Термизга сиғсам,

Шаҳрим Бухорога сиғмасам, э воҳ,
Қани адолатинг, эй, золим дунё...

Абу ҳолдан тойиб, сўнг бир ўксинди,
Гўёки мўрт дарахт қисирлаб синди.

Сўнг деди: — Мен сўзим айтиб тугатдим,
Адолат ҳаққига қасида этдим,

Сабр бер, қаноат, оллоху акбар,
Элга бер адолат, оллоху акбар,

¹ Ожиз бу ўринда «Кўзи ожиз кўр маъносига».

Юртим деб иноят тиларман, тангрим,
Юртим деб ибодат қиларман, тангрим,

Оллоҳ, билгувчисан ва сенга аён,
Бизга мушкул эрур ва сенга осон.

* * *

Абдуллоҳ сезарди кунин битганин,
Куёш пастга кетиб, вақт ўтганин,

Қиличини қайраб турган ул ҳасад,
Асабни қақшатган фисқ ила фасод.

Замона зўрники дегани шудир,
Магар зўр эмассан иложинг надир.

Темирни занг каби кемирди гўё,
Томирни оғудек емирди гўё.

Охир олиб келди жар ёқасига,
Ҳаётнинг энг сўнгги минтақасига.

Энди муолажа амали ҳечдир,
Шам ёниб тугарди, ҳаммаси кечдир.

Жаҳду жаҳолатнинг дастидан минг дол,
Ёмонлиқ дастидан минг битта фарёд!

Тириклик йўлида чағир хору хас,
Эндиги кўз ёшлар — барчаси абас.

Абунинг борлиғи ёниб борарди,
Дилдаги чироқ ҳам сўниб борарди.

Даҳо бўлатуриб хор бўлганлиги,
Битта эзгу сўзга зор бўлганлиги.

Дунёни олди-ю, дунё йўқотди,
Бир дарё бўлди-ю, дарё йўқотди.

Султон бўлатуриб, қул бўлиб қолди,
Олов бўлатуриб, қул бўлиб қолди.

Оллоҳим, дўзахинг дарвозасин оч,
Қанчалик қаҳрингдир бошим узра соч!

Иймону диёнат — барчаси ёлғон,
Инсофу адолат — барчаси ёлғон!

Дафн тугар экан тиши ҳаммаёқ,
Имомни бағрига яширди тупроқ.

Тангри раҳмат қилсин уни илоҳим,
Қабри нурга тўлсин унинг илоҳим,

Бухорий, жойингиз бўлсин жаннатда,
Танангиз-тупроқда, руҳ-адолатда.

Ўзингдан иноят тиларман, раббим,
Ўзингга ибодат қиларман, раббим!

Оллоҳ, билгувчисан, ўзингга аён,
Бизга мушкул эрур, сен учун осон.

* * *

Даҳбетда яшарди Фотима ҳамон,
Ўша қариянинг уйидир — ошён,

Қанча замон ўтди ўшандан бери
Аммо Фотиманинг дилдаги сири,

Ҳамонки яширин, ҳамонки пинҳон,
У сир эмас, қалбга ёпишган нолон.

Вақт уммонида умр нимадир,
Етти йил гўёки етти лаҳзадир.

Қалбининг олови пасайиб, тиниб,
Шу ерда яшарди тақдирга кўниб,

Қария қайгадир кетганди, шу он,
Уйга қайтиб келди бўлиб хафақон.

Фотима сўради: Отажон, не гап,
Бундай кайфиятга не эрур сабаб?

— Сўрама, жон қизим, бўлдим ҳангу-манг,
Ўзимни йиғидан тутардим аранг,

Кўшни эл — Хартангда мотамсаролик,
Мотамсаролик не, бахтиқ аролик.

Имом ал-Бухорий деган буюк зот,
Аввал эшитмаган эканман, ҳайҳот!

Абу Абдуллоҳдир — Ибн Исмоил,
Жумла олам эмиш илмига қойил...

Агар мусулмонлик шу бўлса охир,
Унда мен-дўзахий, унда мен-кофир!...

Адолат, ҳақ дедим — чекдим минг озор,
Шу йўлда айладим жонимни нисор...

Кўзларида ёшми ва ёки алам,
Нурпошшо, Усмонни чақирди шу дам.

— Энг сўнгги сўзимдир, ёдда тутинглар,
Хув, чинор тагида дафн этинглар,

Шунда менинг руҳим тинч ва шод бўлгай,
Замон келиб бу жой кўп обод бўлгай.

Имом ал-Бухорий кароматимдир,
Менинг адолатим — саодатимдир...

Тонг маҳал Хартангда бўлди қиёмат,
Фақат қаноатдир, фақат қаноат...

Бир чинор қулади бу тонг гурсиллаб,
Шохлари ҳам синди унинг қарсиллаб.

Дунёни бузгудай момақалди роқ,
Гумбурлар... гумбурлар эди ҳаммаёқ!

Ер юзин қоплади даҳшатли тўзон,
Аламлидир замин, аламли осмон,

Қоп-қора булутлар бугун тонг-саҳар,
Оламга тарқатди ўкинч шум хабар,

Имом ал-Бухорий оламдан ўтди!
Бу ёруғ дунёни, ҳайҳот, тарк этди!
Зарафшон тўлғаниб оқмоқда бу дам,
Тўлғаниб оқмоқда Жайхун, Сайхун ҳам.
Зилзилага келиб гумбурлар тоғлар,
Мотам либосини киймишди боғлар.
Ҳовлида Нурпошшо қиларди фарёд,
Усмон ҳам қон бўлиб солар эди дод!
Жанозага келмиш туманот одам,
Неча қишлоқлару, элатлардан ҳам,
Бунақа йиғинни кўрмаган Хартанг,
Тобутни масжидга этдилар аранг...

ХОТИМА

Тангрим, қуллуқ сенинг иноятингга,
Ва менга йўллаган саодатингга.
Нурдай оқиб кирди қалбимга қувват,
Қаламимга инди сеҳрли қудрат.
Назм бўстонида гулдаста туздим,
«Имом Ал-Бухорий» — қиссасин ёздим.
Беш юзу ўн бир кун кечаю-кундуз,
Саҳифалар узра сочилган юлдуз.
На қўлим, на юрак билмади ором,
Фаройиб оламга чорлади илҳом.
Бир минг икки юз йил Мозийга кетиб,
Бир минг икки юзта довондан ўтиб,
Изладим Бухорий сифатларини,
Буюк алломанинг тийнатларини!...

¹ *Тийнат* — хулқ, феъл, табиат.

Ўн олти баҳорни кўрган Абдуллоҳ,
Зеҳнда анвардур, чақнайди гўё.

Қадим Бухородан чиқиб иккимиз,
Сафар халтаси ва бир тўн — юкимиз.

Етти мамлакатдир, ўн тўққиз шаҳар,
Қирқ тўрт йиллик умр — жамланса агар.

Бухородир, Балхдир... Қоҳира, Бағдод,
Поёни Хартангдир... тўрт минг юз абёт.

Ижод меҳри билан банд эди қалбим,
Унинг занжирига боғланиб қолдим.

Қуёш қачон чиқиб ва қачон ботди,
Неча кунлар ўтди, неча ой ўтди.

Ашъор шавқи ила қолдим билмайин,
Завқим келар эди ёзганим сайин.

Мени ухлатмасди илҳом париси,
Эрам боғларининг анвойи иси,

Бунақа, жаноза бўлмаган асло,
Ва бундай мотамни кўрмаган дунё.

Фотима ҳайратда қолганди қотиб,
Ақлу ҳушин шу чоқ тамом йўқотиб.

— Бу ўша, отажон, ўшадир, Абу!

— Ким ўша, Фотима? Айт-чи, кимдир у...

Фотима лол эди, гунг эди бу чоқ,
Мунг бўлиб йиғлар-у, гапирмас бироқ.

* * *

Эртаси тонг отиб, кўк ёришган он,
Фотима, қария кетар ёнма-ён.

Мана, келишдилар Хартангга етиб,
Абунини қабрини зиёрат этиб.

Қабрни кучоқлаб йиғлар Фотима,
Куйган юрагини доғлар Фотима.

— Нима қилиб қўйдинг мени, шум тақдир!
Сенга хусуматим, алашим бордир!

Абу, куйикижон, куйинкижонсан,
Тириклай ўлдирган қаҳри ёмонсан!!

— Фотима! — шу асно янграр бир нидо,
Қабрдан гўёки келар бир садо.

— Мен энди тупроқман, руҳ қолди фақат,
Руҳи жаҳонимда яшарсан абад,

Фотима йиғларди... гунг ва лол эди,
Барчаси адалсиз бир хаёл эди...

— Нима қилиб қўйдинг мени шум тақдир,
Сенга хусуматим, алашим бордир,

Чол дер: — Жоним қизим, тургил кетайлик,
Умр ғаниматдир, шукур этайлик,

Шу дам қуёш чиқиб, ёғду таралди,
Олам саҳни ошпоқ нурга ўралди...

Ғунчалар гул бўлиб очилар эди,
Тонгда атир-бўйлар сочилар эди...

Абуни кузатиб юрардим доим,
Қолмади у билан бормаган жойим.

Абу дарахт эди, мен эдим соя,
Абу шараф эди, мен пиллапоя.

Гоҳо акобирлар орасидамиз,
Гоҳида подшоҳлар даврасидамиз.

Гоҳида Маккада қилдик ибодат,
Гоҳо улуғларни қилдик зиёрат.

Карбалони кездик пиёда,
Ранжу алам чекдик ҳаддан зиёда,

Оху фарёд қилди жунун саҳроси,
Лайли ила Қайснинг мунгли навоси...

Қирқ йил ҳадис излаб, ҳадислар ёздик,
Милён ҳадисларни маржондек тиздик,

Тўрт жилдли «Ҳадис»дир, йигирма китоб,
Ҳар бири ўзича яна бир офтоб.

Минглаб сабоқларни тингладик бирга,
Ботину зоҳирни англадик бирга,

Баҳс ичра неча бир қарашлар эди,
Неча бир тўқнашув, талошлар эди.

Неча бир устоздир, неча бир шогирд,
Неча мард, номардга бўлгандик шоҳид.

Гоҳида бурда нон, гоҳо эса оч,
Гоҳида юпунлик, гоҳо яланғоч.

Заҳронинг ишқидир, кўз ёшларидир,
Меҳру вафо ила қарашларидир.

Бечора Фотима алам, фарёди,
Фожеъ муҳаббатнинг ўкинчи, ёди...

Шунча эллар кезиб, шунча йўл юриб,
Қирқ тўрт йил неча бир дунёни кўриб,

Доим дилда бўлди она Туркистон!
Ҳамиша Бухоро, ҳамиша Турон!

Қирқта Бухорони кашф этдик, аммо,
Баридан қимматроқ эди Бухоро.

Арабий ва форсий ажиб жаҳондир,
Туркий ҳам жаҳондир, ҳам дилу жондир!

Бухорий оламдан ўтди, аламдир,
Кўз ёш қилиб қолган кекса оламдир.

Менга раҳномалик қилган ҳам ўзи,
Ранжу машаққатим билган ҳам ўзи.

Бугун маснавийга қўйдим сўнг нуқта,
Неки билдим, уқдим Бухорий ҳақда.

Тизиб, алломага атаганим рост,
Шоирлик бурчимни ўтаганим рост.

Бухорий меҳрини дилга туйдим мен,
Ўзбек назми ила ҳайкал қўйдим мен.

Истагим «маснавий» дунёни кўрса,
Бу ҳайкал эл аро абадий турса.

Ўлагим, миллатим бўлса баҳраманд,
Шоир ҳам юртида юрса сарбаланд.

Қабул эт, онажон, аҳли Туркистон,
Дилингга завқ берсин бу шеърий бўстон.

Иншооллоҳ, танграм қўлимдан тутар,
Хабари Арабу Ажамга етар.

Тухфам сенга эрур, назмтаъб авлод,
Кузинг тушса, ўқиб, мени қилгил шод.

*Бухоро— Самарқанд
1992—1997 йиллар*

МУНДАРИЖА

I Қисм

Муқаддима	3
Бухоро	5
Жайхун- Балх-Хирот	10
Нишопур-Машҳад-Исфаҳон	16
Бағдол-Баера	19
Макка-Хаж-Хайрлашув	22
Бодом дарахти	31
Фотима	37
Мазина ан-Набий	40
Фасли баҳор	44
Шағг ул-араб	50
Захро	63
«Байтул ҳикма»	70
Қоҳира	78
Шаҳрибону	85
Сарон базми	95
Луксор, Искандария-Қулдус	98
Дамашқ	106
Дашти Қарбало	109
Муножот	114
Тўй-шайх Дохийий	128
Биби Ошиш китобати	136

II Қисм

Бағдол	140
Халифа Маъмул	144
Бедарак	149
Зарафшон соҳили	157
Муҳаммад нағмамбар — Шоир ал-Ақвоъ	171
Она кўз синари	182
Чети Малик-Кармана — «Юсуф ва Зулайҳо»	189
Кизил дениз — Қоҳира	193
Дамашқ йулиди	198
Мустайфо	203
Хиснат	208

Самарқанд сари	223
Янги қургон	228
Бағдод	230
Ботинини-Зоҳирини	232

III Қисм

Нофохон сифари	239
«Ал-Жомий ас-Саҳиҳ»	240
Онаивор-Аҳмад	244
Нашонур	248
Захронини хати	252
Мусо ал-Гермизий	255
Бухтон	261
Мирв томон	268
«Ассалом, Бухоро!»	273
Она кабрида	279
Фотимани излаб	281
Безовга руҳ	287
Саронга таклиф	291
Иҳрож	297
Харгани	299
Халда Фотима	302
Муножот	306
Хотима	311

Адабий-бадiiй нашр

Душан Файзи Зарафшоний

ИМОМ АЛ-БУХОРИЙ

Шеърнй роман

Муҳаррир: *З. Мирзаева.*

Мусаввир: *Т. Герасимова.*

Расмлар муҳаррири: *Ю. Габзалилов.*

Техн. муҳаррир: *У. Ким.*

Мусахҳинҳлар: *Д. Қодирова, М. Хўжаева.*

Теришга 11.03.98 да берилди. Босишга 22.07.98 да рухсат
лидди. Ҳаҷми 84×108^{1/2}. Шарҳи босма табоғи 16.8. **Нашр**
табоғи 12.99. Оффсет босма. Шарҳнома 17--98. Адади 5000.
Буюртма № 8071. Баҳоси келишилган нарҳда

«Ёзувчи» нашриёти, 700129, Тошкент шаҳри,
Навоий, 30уй

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг
ижаралари Тошкент матбаа комбинати, 700129, Тошкент,
Навоий кучаси, 30.

Ўз 2
3—37

Зарафшоний, Душан Файзи

Имом Ал-Бухорий: Шеърӣй роман / Масъул муҳар-
рир: Б. Валтиҳӯжаев/. — Т.: «Ёзувчи», 1998—320 б.

Ўз 2+86,38



3 330000 181049

119718

13442

